

TARTU ÜLIKOOL
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
ÜLDKEELETEADUSE OSAKOND

Johanna Kiik

**Uusklassikaliste prefiksite *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-*
kasutusest eesti keeles**

Magistritöö

Juhendaja Ann Veismann

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
1. Mõisted	9
2. Prefiksiline sõnatuletus eesti keele kontekstis	11
2.1. Prefiksilaadsed sõnaosad eesti keeles	11
2.2. Võõrprefiksrite paigutumine eesti keelesüsteemi	12
2.3. Uusklassikaliste prefiksrite eripära ja tulek eesti keelde	13
3. Uusklassikalised prefiksrid <i>super-</i> , <i>mega-</i> , <i>hüper-</i> ja <i>ultra-</i>	15
3.1. Uurimused teistes keeltes.....	15
3.2. Fikseeritud tähendused eesti keeles.....	16
3.2.1. Definiitsioonid eesti üldsõnastikes	17
3.2.2. Definiitsioonid Sõnaveebis.....	18
3.2.3. Silvi Vare artikkel võõrsõnastikus	20
3.3. Prefiksrite iseseisvusmine.....	21
4. Loetelukatse	23
4.1. Pilootkatse	23
4.2. Katse läbiviimine ja keelejuhrid.....	24
4.3. Materjali (eel)töötlus ja süstematiseerimine.....	24
4.4. Loetelukatse tulemused.....	25
4.4.1. Assotsiatsioonimustrid.....	26
4.4.2. Ülevaade tulemustest	27
4.4.3. Keelend <i>mega(-)</i>	28
4.4.4. Keelend <i>super(-)</i>	32
4.4.5. Keelend <i>hüper(-)</i>	36
4.4.6. Keelend <i>ultra(-)</i>	40
5. Korpusuuring.....	45
5.1. Andmete kogumine ja töötlus	45
5.2. <i>Mega</i> -algulised ühendid korpuses etTenTen.....	47
5.2.1 Automaatse töötamise tulemused	47

5.2.2. Sagedasemate <i>mega</i> -alguliste sõnade analüüs	49
5.3. <i>Super</i> -algulised ühendid korpuses etTenTen.....	52
5.3.1. Automaatse töötluse tulemused	52
5.3.2. Sagedasemate <i>super</i> -alguliste sõnade analüüs	54
5.4. <i>Hüper</i> -algulised ühendid korpuses etTenTen	56
5.4.1. Automaatse töötluse tulemused	56
5.4.2. Sagedasemate <i>hüper</i> -alguliste sõnade analüüs.....	58
5.5. <i>Ultra</i> -algulised ühendid korpuses etTenTen.....	60
5.5.1. Automaatse töötluse tulemused	60
5.5.2. Sagedasemate <i>ultra</i> -alguliste sõnade analüüs	62
6. Loetelukatse tulemuste ja korpusandmete võrdlus	65
6.1. <i>Mega</i> -algulised ühendid	65
6.2. <i>Super</i> -algulised ühendid.....	66
6.3. <i>Hüper</i> -algulised ühendid.....	67
6.4. <i>Ultra</i> -algulised ühendid.....	69
6.5. Sagedasemate sõnade võrdlus kõigi prefiksrite lõikes.....	70
7. Prefiksrite võrdlus mõõdetavate tunnusjoonte alusel.....	72
7.1. Prefiksritega liituvate sõnatüvede ühisosa ja erinevused.....	72
7.2. Intensiivsuse hindamise katse	76
8. Lausete vastuvõetavuse hindamise katse.....	78
8.1. Katse läbiviimine ja keelejuhid.....	78
8.2. Tulemuste analüüs.....	79
9. Uuritavate keelendite semantika ja süntaktilised omadused.....	85
9.1. Keelendi <i>mega</i> (-) semantika ja süntaktilised omadused	85
9.1.1. Prefiksi <i>mega</i> - tähendusväli.....	85
9.1.2. Keelend <i>mega</i> pikema sõna asendaja või iseseisva sõnana	86
9.1.3. Keelendi <i>mega</i> süntaktilised omadused	87
9.2. Keelendi <i>super</i> (-) semantika ja süntaktilised omadused	90
9.2.1. Prefiksi <i>super</i> - tähendusväli	90
9.2.2. Keelend <i>super</i> pikema sõna asendaja või iseseisva sõnana.....	91
9.2.3. Keelendi <i>super</i> süntaktilised omadused	92

9.3. Keelendi <i>hüper(-)</i> semantika ja süntaktilised omadused	93
9.3.1. Prefiksi <i>hüper-</i> tähendusväli	93
9.3.2. Keelend <i>hüper</i> pikema sõna asendajana	94
9.3.3. Keelendi <i>hüper</i> süntaktilised omadused	96
9.4. Keelendi <i>ultra(-)</i> semantika ja süntaktilised omadused	96
9.4.1. Prefiksi <i>ultra-</i> tähendusväli	96
9.4.2. Keelend <i>ultra</i> pikema sõna asendaja või iseseisva sõnana	97
9.4.3. Keelendi <i>ultra</i> süntaktilised omadused	99
Kokkuvõtte	100
Kirjandus	103
The usage of neoclassical prefixes <i>super-</i> , <i>hüper-</i> , <i>mega-</i> and <i>ultra-</i> in Estonian. Summary ...	107
Lisa 1. Sagedasemad <i>mega-</i> algulised ühendid korpuses etTenTen	109
Lisa 2. Sagedasemad <i>super-</i> algulised ühendid korpuses etTenTen	110
Lisa 3. Sagedasemad <i>hüper-</i> algulised ühendid korpuses etTenTen	111
Lisa 4. Sagedasemad <i>ultra-</i> algulised ühendid korpuses etTenTen	112

Sissejuhatus

Vanakreeka ja ladina keel on vanade kultuurkeeltena olnud oluliseks laenuallikaks Euroopa keelte sõnavara kujunemisel. Seoses rahvusvahelise teaduskeele väljaarendamisega alates 17. sajandist on ladina ja kreeka päritolu sõnatüvede arv kaasaegsetes keeltes oluliselt kasvanud, seda eriti alates 19. sajandist. Seejuures on kreeka ja ladina elementidest kokku pandud ka palju uusi mõisteid, mida klassikalistes keeltes sellisel kujul ei esinenud (näiteks moodustasid saksa teadlased 19. sajandil kreekakeelsetest sõnadest *on* : *ontos* 'olend : olendi' ja *genesis* 'teke, areng' mõiste *onto|genees* 'isendiareng'). (Durkin 2014: 342–347; VSL 2012)

Mõned kreeka või ladina päritolu keelendid on uutes keeltes kasutusele võetud ka afiksilaadsete sõnaosistena. Grammatiliste liidetega sarnanevad funktsioonilt näiteks sõnade *epitsenter*, ja *hüperaktiivne* eesosised ning sõnade *genotsiid* ja *teleskoop* järelosised. Selliseid morfeeme on nimetatud uusklassikalisteks liideteks, kuna paljud neist esinesid klassikalistes keeltes küll iseseisvate sõnadena, kuid kaasaegsetes keeltes on neil pigem grammatiline funktsioon (Pakuła-Borowiec 2013: 16). Nende eripära ja paigutumist eesti keelesüsteemi käsitlen täpsemalt jaotistes 2.2 ja 2.3.

Osa sellistest liidetest on kaasaegsetes Euroopa keeltes produktiivseks muutunud ja nendega on hakatud moodustama uusi ühendeid, kus klassikaline liide seotakse vastava keele omasõnaga. Uute liidete kasutuselevõtt keeles on seejuures olnud mitmeosaline protsess: kõigepealt on keelde laenatud mitu sama liitega võõrsõna ning ajapikku on nende omavaheline võrdlus võimaldanud inimestel sõnaosade tähendust mõista ja analoogseid ühendeid luua. (Durkin 2014: 327–328, 346; Vare 2015: 835–836). Näiteks ladina päritolu prefiksist *super-* on inglise keeles saanud mitmete uusi moodsaid nähtusi kirjeldavate sõnade nagu *superman* ja *superstar* eesosis, mis kombineerub neis ühendes inglise omasõnadega *man* 'mees' ja *star* 'täht; staar'. Selliseid ühendeid on nimetatud hübriidsõnadeks (EKK 2007: L12) ning need on keelekõneleja jaoks semantiliselt

sisukamad kui ainult klassikalistest elementidest koosnevad sõnad (nt *supernova* 'supernoova'). Prefiksi tähenduse ja funktsiooni tajumine ajendab inimesi moodustama ka uusi spontaanseid ühendeid. Nii võib inglise keeles öelda, et miski on *super(+)*cheap 'väga odav' või *super(+)*good 'väga hea'. Sõnamoodustusmalli võimet uudismoodustisi luua on aga peetud märgiks selle produktiivsusest (Saari 1978: 46).

Eesti keeles on prefiksilist sõnamoodustust peetud perifeerseks nähtuseks, mistõttu on seda vähe uuritud. Käesoleva töö autori andmeil pole eesti keeles läbi viidud ka põhjalikku uusklassikaliste eesosiste kasutuspõhist analüüsi. Siinse töö üks peamisi eesmärke on seega uurida nelja uusklassikalise prefiksi: *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* kasutust eesti keeles. Need neli on valitud esiteks seetõttu, et neid ühendab funktsioon rõhutada millegi intensiivsust, tähenduslik ühisosa aga hõlbustab keelendite kontrastiivset analüüsi. Teiseks on need keelendid (eriti *mega(-)* ja *super(-)*) tänapäeva eesti keeles küllaltki levinud, seda ilmselt põhjusel, et intensiivsuse ja ainulaadsuse rõhutamine on tänapäeva kommertslikus ühiskonnas olulisel kohal. Seega on oluline kaardistada nende kasutuskontekste ning uurida nende tähenduslikku ühisosa ja eripäraseid nüansse eesti keele kontekstis.

Uusklassikalised prefiksivormid *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* on eesti keeles kasutusel erinevates registrites, moodustades eri tüüpi ühendeid. Need võivad eesti keeles esineda nii rahvusvaheliste mõistete eesosistena, kas otselaenudes (*superstaar*, *hüperaktiivne*) või tõkelaenudes (*supermees*, *superarvuti*), kui ka spontaansetes ühendites (*super(+)*tore, *mega(+)*ilus). Et määratleda põhjalikumalt uuritavate keelendite tähendusvälja ja leida kõige tüüpilisemad nendega moodustatud ühendid eesti keeles, olen oma töös vaatluse alla võtnud nii rahvusvahelised mõisteid kui ka spontaanseid ühendeid.

Mõistete ja spontaansete ühendite koos käsitlemist võib põhjendada ka sellega, et nende vahele pole sageli võimalik selget piiri tõmmata. Eesosise tähenduse selginemine on sujuv kontiinum, näiteks keelendi *super(-)* abstraktsuse vähenemist võib iseloomustada järgmise jadaga: *superlatiiv* -> *supermarket* -> *superarvuti* -> *super(+)*hea, kus esimene sõna on tajutav tervikuna, viimane aga pigem kahe leksikaalse tähendusega

sõna kombinatsioonina. See üleminek pole alati selgepiiriline ja vahel võib sõna jääda erinevate tõlgendamisvõimaluste tõttu mitmetähenduslikuks. Näiteks sõna *supermees* tähendus sõltub sellest, kas sõna tajutakse tervikuna või kahe eraldi tüve kombinatsioonina. Ühel juhul tähistab see üleloomulike võimetega tegelaskuju, teisel juhul aga lihtsalt head ja tublit meest, sama kehtib ka näiteks ühendite *superarvuti* ja *megalinn* puhul.

Käesolev uurimus on eesti keele keskne ja olemuselt sünkrooniline. Seega ei käsitleta selle töö raames *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-*alguliste ühendite kasutuselevõtu aega ega põhjust, samuti mitte nende keelendite ajaloolisi tähendusi ega laenamisest tingitud semantilisi nihkeid. Tegu on empiirilise uurimusega, mille eesmärk on kaardistada eelmainitud uusklassikaliste prefiksrite kasutust eesti keeles. Analüüsi suunavad põhilised uurimisküsimused on järgmised:

- kui produktiivsed on uusklassikalised prefiksrid *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* eesti keeles;
- milline on uusklassikaliste prefiksrite *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* tähendusväljade ühisosa ja kuidas nad üksteisest erinevad;
- millised süntaktilised, kontekstuaalsed ja semantilised tegurid mõjutavad prefiksi valikut;
- kuidas erinevad katseliste meetoditega kogutud andmed korpusandmetest.

Peale selle analüüsisin ka iga prefiksi iseseisvumist ning leksikaalseid tähendusi üksiksõnana; uurisin, mis liiki sõnadega vaadeldavad võõrprefiksrid tüüpiliselt liituvad; kas prefiksrite vahel on selgepiiriline intensiivsusejärjestus ning kas mõni prefiks rõhutab emotsionaalsemalt hinnangulisemaid adjektiive kui teine. Võrdlesin loetelukatse tulemusi ka ungari ja inglise keeles samade stiimulitega läbi viidud sarnaste katsete tulemustega. Võrdlus nende kahe keelega on huvitav seetõttu, et inglise keel on üks olulisemaid rahvusvahelisi keeli, millel on tänapäevase eesti keele sõnavarale suur mõju, ungari keel on aga soome-ugri keel, mis on tüpoloogiliselt meile lähedasem kui indoeuroopa keeled.

Uurimisküsimustele vastuse leidmiseks viisin läbi kolm katset ja korpusuuringu. Loetelukatse peamine eesmärk oli uurida keelendite *mega(-)*, *super(-)*, *hüper(-)* ja *ultra(-)* produktiivsust ja nende morfeemidega tekkivaid esmaseid seoseid. Loetelukatse meetodikat, läbiviimist, materjali ja tulemusi on täpsemalt kirjeldatud peatükis 4. Korpusuuringu tegemiseks kirjutasin programmi, millega kogusin veebitekstide korpusest etTenTen kokku *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-*algulised ühendid ja analüüsisin neid kvantitatiivselt. Korpusuuringu teine eesmärk oli koguda võimalikult mitmekesist sõnavara, et paremini keelendite tähendusnüansse kaardistada. Korpusandmete kogumist ja nende töötlust on detailselt kirjeldatud peatükis 5.1. Et hinnata prefiksite vastandumist üksteisele intensiivsuse alusel, viisin koos loetelukatsega läbi ka intensiivsuskala katse, seda on kirjeldatud peatükis 7.2. Prefiksite vastuvõetavuse hindamiseks erinevates süntaktilistes positsioonides (öeldistäide, täiend) ning nende kasutuskontekstide hindamiseks viisin läbi ka lausete vastuvõetavuse hindamise katse, mida käsitlen peatükis 8.

Magistritöö teooriaosas selgitan esmalt olulisemaid töös kasutatud mõisteid. Seejärel annan lühiülevaate prefiksilisest sõnatuletusest eesti keele kontekstis. Tutvustan ka selle töö seisukohast olulisemaid välismaiseid uurimusi, milles on käsitletud võõrprefiksite *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* kasutust; vaatan uuritavate keelendite definitsioone eesti sõnaraamatutes ning käsitlen prefiksite iseseisvumist. Töö empiirilises osas kirjeldan esiteks loetelukatset ja selle tulemusi ning võrdlen neid ungari ja inglise katsetulemustega; teiseks analüüsin korpusandmeid; kolmandaks võrdlen loetelukatse tulemusi korpusest kogutud andmetega; neljandaks võrdlen prefiksitega seotud tüvede ühisosa ja prefiksite intensiivsust, viiendaks annan ülevaate lausete vastuvõetavuse katse tulemustest ning kuuendaks analüüsin kvalitatiivselt uuritavate keelendite tähendusvälju ning süntaktilisi omadusi.

1. Mõisted

Selle peatüki eesmärk on anda ülevaade põhilistest töös kasutatavatest mõistetest ja nende tõlgendustest siinse töö kontekstis.

Prefiks ehk **eesliide** on tüüpiliselt grammatiline kinnismorfeem, mis liitub sõnatüve ette ja modifitseerib selle tähendust. Siinses töös vaadeldavate **uusklassikaliste** ehk **neoklassikaliste prefiksite** all mõeldakse kreeka ja ladina päritolu keeleüksuseid, mis on rahvusvaheliselt prefiksi funktsioonis kasutusele võetud. Töös vaadeldavatele uusklassikalistele prefiksitele *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* on varasema traditsiooni mõjul viidatud ka kui **võõrprefiksitele**, kuigi nad ei jaga kõiki prefiksite omadusi. Täpsemalt on seda teemat käsitletud jaotistes 2.2 ja 2.3. Neutraalse alternatiivina on neile viitamiseks kasutatud ka mõistet **keelend**, mille all on mõeldud keelelist üksust kõige üldisemas tähenduses, võtmata seisukohta, kas see on leksikaalne või grammatiline. Kui uuritavad keelendid esinevad sõna esiosana, olen neid tekstis märkinud kujul *super-*, *mega-*, kui iseseisvate sõnadena, siis kujul *mega*, *super*, kui aga on mõeldud nii keelendi kokku- kui ka lahkukirjutatud varianti, on need tekstis esitatud kujul *super(-)*, *mega(-)*.

Võõrprefiksitega moodustatud sõnadele ja sõnapaaridele on viidatud kui **ühenditele** või **sõna(paari)dele**. Seda seetõttu, et eesti keeles ei ole kindlaskujunenud traditsiooni, kas võõrprefiksile tuleks kirjutada sõnatüvega kokku või sellest lahku ning neid esineb kirjalikus tekstis mitmel kujul. Kui ühendit on võimalik kirjutada nii kokku kui ka lahku, on seda tähistatud märgiga (+), näiteks *super(+)**lahe*.

Prefiksi **produktiivsust** on võimalik hinnata nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt. Arutlevas tekstis on produktiivsuse all mõeldud eelkõige uusklassikalise prefiksi võimet uusi ühendeid luua ning selle kasutussagedust erinevates kombinatsioonides. Selline tõlgendus sarnaneb Henn Saari (1978: 46–50) omaga, kes mõistab produktiivsust kui hinnangulis-prognostilist karakteristikut, mis näitab, kas mingi malli järgi moodustatud

ühendite hulga täienemist on oodata või mitte. Loetelukatse ja korpusandmestiku kvantitatiivses analüüsis olen produktiivsust hinnanud erinevate ühendite hulga ja kõigi vaatluste arvu põhjal.

Sagedase(ma)ks ühendiks on korpusanalüüsi osas nimetatud ühendeid, mille esilduvus korpuses on vähemalt 0,1% kõigist selle prefiksiga nimetatud kombinatsioonidest ning loetelukatse puhul ühendeid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti. Sellised keelendid ei pruugi objektiivselt sagedased olla, oluline on see, et tegu pole üksikjuhtumitega.

Kinnistunud mõiste all on peetud silmas kindlaskujunenud tähendusega ühendit nagu nt *hüperaktiivsus* kui konkreetne tervislik seisund. Kinnistunud mõiste vastand on **spontaanne ühend** ehk kindla malli järgi moodustatud võõrprefiksi ja leksikaalse sõna(tüve) ühend, nt *mega(+)*ilus.

2. Prefiksiline sõnatuletus eesti keele kontekstis

Käesolev peatükk jaguneb kolmeks alaosaks. Jaotises 2.1 antakse lühiülevaade prefiksilaadsete sõnaosade uurimisest eesti keeles, jaotises 2.2 käsitletakse uusklassikaliste prefiksitate paigutumist eesti keelesüsteemi Reet Kasiku ja Silvi Vare tööde põhjal ning jaotises 2.3 kirjeldatakse uusklassikaliste prefiksitate eripära ja nende kasutuselevõttu eesti keeles.

2.1. Prefiksilaadsed sõnaosad eesti keeles

Prefiksilit sõnatuletust ehk uute sõnade loomist eesliidete abil on eesti keeles üldiselt peetud perifeerseks ja ebaoluliseks sõnamoodustusviisiks ning seetõttu pole seda kuigi palju uuritud. Üldlevinud teoreetiline seisukoht on, et eesti keeles polegi puhtakujulisi prefikseid ning rääkida saab vaid sõnade prefiksilaadsetest eesosistest, mis jäävad sõnatuletuse ja liitsõnamoodustuse piirimaile.

Kõige rohkem eesliite-sarnaseks sõnaosaks on peetud morfeemi *eba-*. Mõningate mõõndustega nähakse prefiksilaadset funktsiooni ka komplekssete sõnade eesosiste *mitte-*, *ala-* ja *üli-* puhul. Eesti sõnamoodustuse uurija Reet Kasik leiab aga, et need keelendid sarnanevad liialt tüvisõnadega, kuna erinevalt tüüpilistest afiksitest saab morfeemidest *eba*, *üli* ja *ala* moodustada tuletisi (nt *ebard*, *alandama*, *ülistama*) ning *mitte* võib esineda iseseisva eitussõnana (*käisin kinos*, *mitte teatris*). Nende prefiksitena tõlgendamise kasuks räägib aga asjaolu, et kõigil neil on üldisem kategoriaalne tähendus. (Kasik 2009: 9–10; Kasik 2013: 54–55)

Vahel on prefiksilaadse funktsiooniga sõnaosadeks peetud ka sõnade eesosisena esinevaid lühendeid, mille tähendus on läbinähtav, näiteks *kõrg-*, *liht-* ja *väli-* (Kasik 2013: 203–204). Mõni uurija on prefiksitatega võrrelnud ka ühendite nagu *e-mail*, *IT-firma* ja *PIN-kood* esikomponente (Hausenberg 2009: 255). Peale selle on mõnes käsitluses räägitud ka substantiivist või adjektiivist korrelaatsõnaga prefiksoididest, mis ei esine liitsõnaosana oma põhitähenduses ja on grammatiseerumas (nt *sigalahe*,

surmigav) (Kasik 2013: 229, Kotilainen 2006). Seda tüüpi ühendid on sageli argikeelsed ja ekspressiivse tähendusega (Kasik 2013: 229). Neid on põhjalikumalt uurinud Jaana Kotilainen (2006, 2014), kes käsitles oma bakalaureusetöös eesti intensiivsusprefiksoidide (*ilm-*, *puru-*, *ime-* jt) kasutust ning kellel on samal teemal valmimas ka doktoritöö. Prefiksoidide ja sõnade eesosiste üle on arutlenud ka Krista Kerge (1992) ja Andres Heinapuu (1980), kes käsitles oma diplomitöös unikaalsete ja seotud esiosadega (liit)sõnu.

Henn Saari on sõnamoodustust tabavalt nimetanud „keele paigalseisu ja muutumise sõlmjaamaks“ (Saari 1978: 50), pidades silmas seda, et kuigi keele grammatiline süsteem muutub aeglaselt, tekib sõnamoodustuse kaudu keelde pidevalt uusi sõnu juurde. Kuigi liidete kasutuselevõtt ja kinnistumine võtab aega, on neil produktiivseks muutununa potentsiaal sõnavara oluliselt rikastada. Sel moel moodustatud sõnad on niisiis uued ja vanad ühtaegu.

2.2. Võõrprefiksitate paigutumine eesti keelesüsteemi

Võõrprefiksitate paigutumise kohta eesti keelesüsteemi on erinevaid seisukohti. Nende kasutust on oma töödes põgusalt kirjeldanud näiteks Reet Kasik (2013: 54–55, 203–204) ja Silvi Vare (2006, 2012, 2015). Vare (2012: XXXVI) on uusklassikalisi prefikseid *super-*, *mini-*, *mega-* jt käsitletud tuletusliidetena, samas kui Kasik (2013: 203–204; 2015: 308) leiab, et need on pigem prefiksilaadse funktsiooniga laiendliitsõna eesosised. „Eesti keele käsiraamatu“ võõrliidete peatükist (EKK 2007: SM 43) on võõrprefiksidad välja jäetud, mis näitab, et ka keelekorraldajad ei pea prefiksilit tuletust eesti keeles kuigi oluliseks.

Seni on arvatud, et võõrprefiksitate sõnad on suuremas osas laenatud terviksõnana (Kasik 2013: 55, Vare 2012: XXXVI). Neid on nähtud eelkõige erialaste otselaenude nagu *hüpertooniat*, *antioksidant*, *superviisor* eesosana. Siiski on nii Kasik (2013: 55) kui ka Vare (2015: 837) täheldanud võõrliidete kohanemist eesti sõnamoodustussüsteemis ning nentunud, et mõned võõrprefiksidad võivad liituda ka omasõnadele ja moodustada ühendeid nagu *eksmees*, *antikeha* ja *superkangelane*. Sellised ühendid on Vare (2012:

XXXVI) järgi enamasti oskussõnad (nt *antiaine*, *ultraheli*), kuid ta tõdeb samas, et senised uuringud on olnud sõnaraamatupõhised ning võõrprefiksrite kasutust ja nende võimet eesti keele siseselt uusi tuletisi luua oleks vaja ka empiirilisel uurida.

Keelekorraldajad on võõrliidete omasõnadega sidumist üldiselt tauninud. 2007. aasta EKK võõrliidete peatükis (SM 43) on range ettekirjutus „NB! Võõrliited saavad liituda ainult võõrtüvedele.“ Sõnavara peatüki rahvusvaheliste sõnade alaosas (EKK: L12) on aga vahemärkusena siiski välja mainitud, et võõrprefiksrite/-prefiksoidide liitmine omatüvedega on vastuvõetavam kui -sufiksrite samalaadne kasutus.

2.3. Uusklassikaliste prefiksrite eripära ja tulek eesti keelde

Paljud eesti keeles kasutusel olevad võõrprefiksrid on ladina või kreeka päritolu (nt *mini-*, *mega-*, *anti-*). Eesti keelde on nad tulnud suurte indoeuroopa keelte (enamasti vene, inglise, või saksa keele) kaudu. (EKK 2007: L12) Rahvusvahelises teaduskirjanduses (Bauer 1998: 407; Pakuła-Borowiec 2013: 16; Panocová 2016: 194) on selliseid liiteid uusklassikalisteks prefiksriteks nimetatud.

Lähtekeeltes oli neil enamasti vaba korrelaatsõna, millel oli sageli ka leksikaalne tähendus (nt *mega* – kr *μέγας* ‘suur’, *öko-* – kr *οἶκος* ‘maja’). Kaasaegsetes keeltes on neil aga pigem prefiksilaadne funktsioon ning vaba korrelaatsõna enamasti puudub, ometi on nad semantiliselt sisukamad kui grammatilistele üksustele omane – seega jagavad nad nii tüvisõnade kui ka liidete omadusi (Pakuła-Borowiec 2013: 16). Peale selle on sedasorti liidete omapärasaks seegi, et nad võivad üksteisega kombineerudes uue sõna moodustada (*etno|loogia*, *astro|noom* jt), mis on ebatavaline, kuna tavaliselt osaleb sõnamoodustusprotsessis vähemalt üks vaba morfeem (Lüdeling 2002: 253).

Uusklassikaliste prefiksrite kujunemislugu ja paigutumine keelesüsteemi on seega keerukam kui esmapilgul paistab, mistõttu ei ole teadlased ühisel seisukohal, kuidas neid tuleks klassifitseerida. On pakutud, et seda tüüpi liiteid võiks nimetada näiteks prefiksoidideks, kvaasiprefiksriteks, konfiksriteks, klassikalisteks eesosisteks, formatiivideks, poolafiksriteks või pseudoprefiksriteks (Pakuła-Borowiec 2013: 16; Panocová 2016: 194). Käesolevas töö seisukohast ei ole aga esmatähtis laskuda

teoreetilisse diskussiooni seda tüüpi keelendite olemuse ja nimetuse üle, mistõttu on neile siinses töös edaspidi viidatud kui võõr- või uusklassikalistele prefiksitele.

Võõrliidete esinemist eesti keeles on seostatud eelkõige võõrsõnadega. On arvatud, et uusklassikalised prefiksivormid on eesti keelde tulnud teistest keeltest laenatud valmistuletistena. Võõrliidete produktiivsemaks muutumist seostatakse sellega, et on laenatud korduvate osistega võõrsõnu (nt *alkoholism*, *anarhism*, *egoism*) ning keelekasutajad on ajapikku hakanud tajuma sõnade struktuuri ja mõistma liidete funktsiooni eri tuletistes. (Vare 2015: 835–836)

Kui lähtuda sellest teooriast, siis on eesti argikeeles spontaanselt kasutusel olevad ühendid nagu *super(+)*hea ja *super(+)*lahe tuletatud eesti keele siseselt võõrtuletiste nagu *supernoova*, *superviisor* jt eeskujul struktuurilise ja semantilise analüüsi kaudu. Siinse töö autori hinnangul tundub aga tõenäolisem variant, et sõnade struktuurilise analüüs on toimunud otseses lähtekeeles (nt inglise keeles) ning võõrprefiksivormid on jõudnud eesti keelde mitmes laines: kõigepealt võõrsõnade/-tuletistena (*superstaar*, *supernoova*) või otsetõlgetena (*superman* → *supermees*) ja alles hiljem spontaansete ühendite mallina (*super(+)*cool → *super(+)*lahe, *super(+)*good → *super(+)*hea), mis võimaldab uusi analoogseid ühendeid luua ning muudab prefiksi kasutuse seeläbi produktiivsemaks. Sarnasele järeldusele on poola keele kontekstis jõudnud ka keeleteadlane Joanna Pakuła-Borowiec (2013: 19).

3. Uusklassikalised prefiksid *super-*, *mega-*, *hüper-* ja *ultra-*

Selles peatükis vaatlen täpsemalt uusklassikalisi prefikseid *super-*, *hüper-*, *mega-* ja *ultra-*. Esimeses jaotises kirjeldan lühidalt kolme selle töö seisukohast huvitavamat uurimust teistes keeltes. Teises jaotises käsitlen kõnealuste keelendite definitsioone eesti sõnaraamatutes. Kolmandas jaotises arutlen prefiksitate iseseisvumise olemuse ja variantide üle.

3.1. Uurimused teistes keeltes

Käesoleva töö fookuses on küll uusklassikaliste prefiksitate *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* kasutus eesti keeles, kuid erinevate lähenemisviiside ja varasemate uurimistulemuste illustreerimiseks annan lühiülevaate ka kolmest välismaisest nende prefiksitate keskenduvast uuringust.

Zeki Hamawand on mitmes töös (2011a, 2011b) analüüsinud kvalitatiivselt uusklassikaliste prefiksitate tähenduskontraste inglise keeles. Ta on oma uurimisobjektiks valinud sõnatüved, mis võivad kombineeruda mitme erineva prefiksiga, nagu näiteks (*mega/super*)*staar* ja (*super/hüper*)*market*. Samades ühendites paralleelselt esinevaid liiteid nimetab ta rivaalseteks prefiksitateks. Kuigi tüvega on grammatiliselt võimalik siduda mõlemat liidet, sõltub prefiksi valikust ühendi tähendus. Selliste sõnade semantilise võrdluse kaudu on ta uurinud prefiksitate kontrastiivseid tähendusi ja piiritlenud nende tähendusvälja, leides muuhulgas, et prefiksitate *mega-* ja *super-* võivad vastanduda vastavalt kui kvantiteedi vs. kvaliteedi rõhutaja. Hamawand lähtub oma käsitlustes kognitiivse keeleteaduse põhimõttest, et erinev vorm toob endaga kaasa ka erineva tähenduse (Langacker 1987: 387) ning et tähenduse tekkimisel on määrav roll konstrueerimisseosel ehk kõneleja perspektiivil ja olukorra tõlgendusel (Hamawand 2011b: 119).

Ungari keeleteadlane József Andor (2005) on uurinud uusklassikalistele prefiksitele *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* vastavaid keeleüksusi ungari ja inglise keeles. Ta on nimetanud neid intensiivsusprefiksiteks. Oma töös on ta kasutanud kvantitatiivseid meetodeid, kogudes andmeid erinevatest sõnaraamatutest, viies läbi loetelukatse, kus lasi keelejuhtidel uuritavate prefiksitega ühendeid moodustada ning analüüsides korpusandmeid. Loetelukatse väljatöötamisel sain inspiratsiooni Andori lähenemisest ning olen oma katsetulemusi ka tema uurimistulemustega kõrvutanud (vt jaotiseid 4.2.2, 4.3.2, 4.4.2 ja 4.4.3).

Joanna Pakuła-Borowiec (2013) on uurinud prefiksitate *super-*, *hüper-*, *mega-* ja *ekstra-* poola variante. Oma artiklis nimetab ta neid augmentatiivseteks hinnangulisteks uusklassikalisteks morfeemideks. Pakuła-Borowiec viis läbi korpusuuringu, kirjeldades tulemusi nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt ning hinnates nende produktiivsust Baayeni (1992: 115) valemi ning aktiivsust ehk kasutussagedust Baueri (2001) valemi põhjal. Tema uurimus näitas, et kõnealuseid uusklassikalisi prefikseid seotakse poola keeles kõige rohkem substantiividega, kuid neid on võimalik siduda ka adjektiivide ja harva isegi adverbidega. Samuti leidis ta, et *super* ja *ekstra* ning mingil määral ka *mega* võivad poola keeles esineda iseseisvate sõnadena, mis sarnanevad funktsioonilt adjektiivide, adverbide, hüüdsõnade või substantiividega. Selle uurimuse kvantitatiivse korpusanalüüsi tulemused näitasid, et vaadeldavate prefiksitate sagedus ja produktiivsus on poola keeles oodatust väiksem.

3.2. Fikseeritud tähendused eesti keeles

Selles alapeatükis annan ülevaate keelendite *super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* fikseeritud tähendustest eesti keeles. Esimeses jaotises käsitlen definitsioone eesti üldsõnastikes (VSL, ÕS ja EKSS). Teises jaotises vaatan definitsioone Sõnaveebis, mis kajastab kõige uuemat informatsiooni. Kolmandaks esitan definitsioonid, mille on välja pakkunud Silvi Vare, kes on vaadanud prefiksitate tähendusi keeleteadlase pilguga.

3.2.1. Definitsioonid eesti üldsõnastikes

Kõrvutasin keelendite *super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* definitsioone kolmes eesti üldsõnastikus. Tabelis 1 on välja toodud uuritavate keelendite definitsioonid õigekeelsussõnaraamatus (ÕS 2018), seletavas sõnaraamatus (EKSS 2009) ja võõrsõnade leksikonis (VSL 2012). Et eesti keeles pole võõrprefiksi ja sõna(tüve) kokku-lahkukirjutus selgelt reguleeritud (nt ÕS soovib *superhea* kokku kirjutada, EKSS-is on aga *super kena* lahku ja *superjulge* kokku kirjutatud), on tabelis esitatud iga keelendi puhul nii selle prefiksilise variandi tähendused kui ka samakujulise üksiksõna tähendus(ed) eri sõnastikes.

Tabel 1. Keelendite *mega(-)*, *hüper(-)*, *super(-)* ja *ultra(-)* definitsioonid sõnaraamatutes

	ÕS	EKSS	VSL
<i>mega</i>	megabait; väga hea	väga, eriti; väga hea, suurepärane, vahva	
<i>mega-</i>	mõõtühikute kordne: 10 ⁶ ; hiiglasuur, üli-; väga	miljon korda suurem; hiiglasuur, üli-	suur-, hiigla-, hiid-; 10 ⁶ korda suurem
<i>super</i>	väga hea	eriti, ülimalt; ülim, üli-; superfosfaat	
<i>super-</i>	üle-, peal-, ülem-, liig- ,üli-		üle-, peal-, ülem-, liig-, üli-
<i>hüper</i>			
<i>hüper-</i>	üle-, üli-, liig-		üli-, üle-, liig-
<i>ultra</i>	äärmuslane	äärmuslane	äärmuslane
<i>ultra-</i>	üli-, ülim	üli-, ülim; äärmine, äärmuslik; väga, ülimalt	üli-, ülim, äärmine, äärmuslik

Keelendite definitsioone vaadates torkab silma, et need on küllaltki üldsõnalised ja sarnased. Kõigi uuritavate prefiksiste vasteks on pakutud prefiksoidi *üli-*, mis viitab sellele, et need prefiksids on sarnase tähendusvälja ja intensiivsusega. Vihjed prefiksiste tähenduslike erinevuste kohta piirduvad sellega, et *mega* paistab olevat suuruse ja *ultra* äärmuslikkuse rõhutaja. Seega on ainult sõnaraamatuvastete põhjal keeruline märgata

täpsemaid prefiksite vahelisi semantilisi, temaatilisi ja kontekstuaalseid erinevusi. Sõnaraamatutes olevate vastete üldsõnalisus oligi üks siinse uurimuse põhilisi motivatsiooniallikaid ning seega on töö põhiline eesmärk empiirilisel kogutud materjali põhjal avada intensiivsusprefiksitate tähendusnüansse ja suhet üksteisega.

Veel üks oluline nüanss, mis keelendite *super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* sõnaraamatutes kajastamise põhjal välja tuleb, on nende iseseisvumisastme erinevus. EKSS-i põhjal on *mega(-)* ja *super(-)* üksiksõnana täiendi positsioonis kasutusel (nt *super kaup*, *super tüdruk*; *mega odavalt*, *mega tšikk*) ning seega järk-järgult adjektiivide ja adverbide sarnaseks muutumas. *Hüper(-)* aga üksiksõnana ei esine ja *ultra(-)* esineb üksiksõnana vaid uues leksikaalses tähenduses 'äärmuslane'.

EKSS-i järgi on spontaansetes ühendites adjektiividega võimalik kasutada keelendeid *super(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* (vastavalt nt *super(+)*kena, *mega(+)*lahe, *ultramoodne*). Spontaansetes ühendites substantiivide ja adverbidega on võimalik kasutada eesoseid *super(-)* ja *mega(-)* (*super(+)*kaup, *mega(+)*tšikk; *super(+)*hästi, *mega(+)*odavalt). Kõik sellised ühendid on seletava sõnaraamatu järgi kõnekeelsed. Paraku jääb aga näiteid vaadates mulje, et need on küllaltki juhuslikult valitud ega esinda kuigivõrd prefiksitate tüüpilisi kasutuskontekste.

Uuritavate prefiksitate sõnastikuvastete peamised kitsaskohad on seega üldsõnalisus, ebahühtlus, kokku-lahkukirjutamise ebajärjepidevus ja näidete juhuslikkus. Peale definitsioonide täpsustamise ja hühtlustamise ning näidete täiustamise tuleks siinse töö autori hinnangul empiirilise materjali põhjal üle vaadata ja tegeliku kasutussagedusega kooskõlla viia ka võõrprefiksitate algavate kinnistunud mõistete (*supernoova*, *hüperaktiivne* jt) valik sõnaraamatutes.

3.2.2. Definitsioonid Sõnaveebis

Vaatasin keelendite *super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* definitsioone ka Eesti Keele Instituudi sõnastikuportaalist Sõnaveeb (täpsemalt selles keskkonnas ilmunud sõnaraamatust „Eesti keele sõnaraamat 2019”), mis ühendab üle 50 üld- ja oskussõnastiku. Sõnaveeb on pidevalt täienev portaal, kus kajastatakse kõige uuemat keeleinfot (<https://sonaveeb.ee/about>). Seal olid esindatud keelendid *super(-)*, *mega(-)* ja

ultra(-), kuid mitte *hüper(-)*. Tabelis 2 on esitatud iga keelendi kohta nii selle prefiksilise variandi kui ka samakujulise iseseisva sõna definitsioonid.

Tabel 2. Keelendid *super(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* Sõnaveebis

mega-	super-	ultra-
miljon korda suurem	1. mingite omaduste, saavutuste poolest väga, ülimalt hea, tipptasemel olev 2. võimsuselt, massiivsusest või koguselt, hulgalt väga suur või rohke 3. väga, ülimal määral	ülim, äärmine, äärmuslik; ülimalt, äärmuslikult
mega	super	ultra
1. <u>Adv</u> üliväga, eriti; 2. <u>Adj</u> ülimalt suur, ülivahva 3. megabait	1. <u>Adv</u> (tunderõhuliselt:) väga 2. <u>Adj</u> ülimalt hea, millegi poolest parim	1. mingi äärmusliku poliitilise suuna esindaja või pooldaja, äärmuslane; millegi üliäge pooldaja 2. ultraheliläbivaatus 3. <u>Adv</u> äärmiselt, ülimalt

Kui kõrvale jätta keelendi *hüper(-)* puudumine, on Sõnaveebi definitsioonid mitmekülgsemad ja nüansirikkamad kui eelpool vaadatud üldsõnastike (ÕS, EKSS ja VSL) omad. Näiteks prefiksi *super-* Sõnaveebi definitsioonidest saab selgelt järeldada, et seda keelendit on võimalik kasutada nii kvantiteedi (suuruse, võimsuse, massi, hulga) kui ka kvaliteedi rõhutajana; keelendi *ultra* puhul on aga peale leksikaliseerunud tähenduse 'äärmuslane' välja toodud ka võimalik kasutus tähenduses 'ultraheliläbivaatus'.

Teisalt paistab selleski andmebaasis silma ortograafiline ebajärjepidevus (nt ühend *ultra väljakutsuv* esineb lahkukirjutatuna, *ultravägivaldne* aga kokkukirjutatuna) ja näidete nappus. Sõnaveebi järgi on keelendid *mega*, *super* ja *ultra* adverbistumas, kuna kõik kolm võivad esineda täiendi positsioonis adjektiivis ees. Keelendeid *mega* ja *super* saab

siduda ka substantiividega. Võimalike spontaansete ühendite kohta annab Sõnaveeb seega üldsõnastikega sarnast infot.

3.2.3. Silvi Vare artikkel võõrsõnastikus

Vaatasin uuritavate keelendite definitsioone ka Silvi Vare „Võõrsõnastikus“ avaldatud artiklis, kuna Vare (2015: 835) peab võõrliidete tähenduste ja funktsioonide tundmist väga oluliseks. Artiklis käsitletakse ainult võõrliiteid, mis on võõrsõnade (mõistete) eesosised, st ei analüüsita uuritavate keelendite üksiksõnalisi variante ega nendega moodustatud spontaanseid ühendeid. Vare selgitab oma artiklis küll prefiksitate *hüper-*, *super-* ja *ultra-* tähendusi, kuid prefiksitate *mega-* ta kahjuks ei käsitle.

Artiklis on prefiksi *hüper-* kohta öeldud, et selle „eesti tähendusvaste on üli-, liig-. Lisab nimisõnale suurust rõhutava (augmentatiivse) tähenduse. Selle prefiksiga nimetused märgivad millegi esinemist tavapärasest märksa suuremal määral, normist kõrvale kaldununa. Võib kaasneda ka emotsionaalne negatiivne hinnang“. (Vare 2015: 855)

Prefiksi *super-* kohta on kirjas, et see „rõhutab nimisõnaga märgitud asja või isiku erakordsust kas tähtsuse, suuruse vm tunnuse poolest, millega võib kaasneda ka emotsionaalne positiivne hinnang. Liitub ka eesti omasõnadele“. (Vare 2015: 857)

Prefiksi *ultra-* kohta on öeldud, et see „rõhutab märgitud asja iseloomuliku omaduse ülimalt astet. Esineb peamiselt terminites“. (Vare 2015: 857)

Need selgitused viitavad sellele, et oletatakse, et prefiksiga *hüper-* saab rõhutada negatiivseid omadusi, samas kui prefiks *super-* on kasutusel emotsionaalse positiivse hinnangu rõhutajana. Samuti tuleb välja prefiksitate teatav hierarhiline järjestatus intensiivsuse alusel. Kui *super-* tähistab millegi või kellegi erakordsust või erinemist normist, siis *hüper-* tähendab, et omadust on ülemäära ning *ultra-* näitab autori hinnangul omaduse esinemist absoluutselt suurimal määral. Uurimistöö empiirilises osas otsin kinnitust nii prefiksitate hüpoteetilisele intensiivusjärjestusele kui ka hüpoteesile, et *super-* rõhutab pigem positiivseid, *hüper-* aga negatiivseid omadusi.

3.3. Prefiksite iseseisvumine

Uusklassikalisi prefikseid uurinud keeleteadlased (Andor 2005, Pakula-Borowiec 2013: 19) on täheldanud, et mõned neist on iseseisvumas ja kasutusele võetud ka üksiksõnana. Eesti keeleski on üsna sagedane näiteks keelendi *super* kasutamine heameelt või rahulolu väljendava hüüdsõnana. Ka prefiksi sõnatüvest lahkukirjutamine (*super film*) ja öeldistäite positsioonis esinemine (*kontsert oli super*) on märgid selle iseseisvumisest. On arvatud, et need protsessid on omavahel seotud, peetakse silmas, et prefiksi esinemine öeldistäite positsioonis üksiksõnana võib kaasa tuua ka selle tajumise täiendipositsioonis pigem eraldi adverbi- või adjektiivilaadse keelendi kui grammatilise morfeemina, mis võib omakorda tingida prefiksi tüvest lahkukirjutuse (Pakula-Borowiec 2013: 26).

Prefiksivõivad iseseisvuda mitmel moel. Üks võimalus on, et nad ise omandavad leksikaalse sisu, nagu eelpool vaadeldud *super* on omandanud leksikaalsemantilise sisu tähenduses 'väga hea'. Kuid prefiksivõivad iseseisvuda ka komplekssete sõnade lühenemise kaudu. Nii näiteks on sõna *megabait* lühendina kasutusele võetud keelend *mega*. Selle protsessi eelduseks on aga see, et mõistet *megabait* on juba eelnevalt reanalüüsi käigus hakatud tajuma kahe täistähendusliku tüve kombinatsioonina, kuna sõna lühendamine grammatiliseks morfeemiks, millel leksikaalne tähendus puudub, oleks ebatõenäoline.

Uusklassikaliste prefiksivõivad iseseisvumisel on ühiseid jooni leksikaliseerumise ja degrammatisatsiooni protsessidega. Degrammatisatsioon on keeleteadlane Christian Lehmanni (1995: 16) kasutusele võetud termin hüpoteetilise protsessi kohta, mille käigus grammatiline üksus muutub iseseisvamaks. Et aga grammatisatsioon on tema sõnul ühesuunaline protsess, peab ta degrammatisatsiooni puhtteoreetiliseks võimaluseks, mitte tegelikult keelemuutusviisiks (Lehmann 1995: 19). Grammatisatsiooni ühesuunalisuse all peetakse silmas seda, et iseseisvast sõnast võib küll afiks saada (näiteks eesti keele kaasaütlev käänne on saanud alguse nimisõnavormist **kansak*, mis võeti kasutusele postpositsioonina kujul *kaas*, mis ajapikku lühenes ja millest kujunes välja käändelõpp *-ka > -ga* (Metslang jt 2017: 150)) ning leksikaalse sisuga sõna võib grammatilisema tähenduse omandada (näiteks sõnast *käsi* on tekkinud

postpositioon *käes* ning sõnast *pea* postpositioon *peal* (Velsker 2010: 522)), kuid afiksitest iseseisvate sõnade või grammatilistest sõnadest täistähenduslike sõnade teke on võimatu või äärmiselt ebaharilik (Langacker 1977: 104).

Grammatisatsiooni ühesuunalisuse ja degrammatisatsiooni erinevate avaldumisvormide võimalikkuse üle on palju vaieldud, seda muuhulgas seetõttu, et grammatisatsiooni mitmesuunalisuse tunnistamine muudaks vanade keelevariantide rekonstrueerimise väga keerukaks. Degrammatisatsiooni pooldajad toovad aga sageli näiteks inglise sufiksi *-ish* kasutuse iseseisva sõnana, mis avaldub näiteks dialoogis *Is everyone excited? I am – ish*. 'Kas kõik on põnevil? Mina olen – [niivõrd-kuivõrd]'. Teooria kriitikud pidasid seda tüüpi iseseisvumisjuhte esialgu erandjuhtumiteks või otsitud näideteks, kuid tasapisi on hakatud aktsepteerima, et grammatisatsiooni ühesuunalisus on pigem tendents kui keeleuniversaal ning et degrammatisatsioon on omaette nähtus, mis vajab uurimist. (Norde 2010: 124-125, 144)

Leksikaliseerumine on katustermin paljudele eri tüüpi keeleliste protsessidele, mille tulemusena hakkab keeleüksus leksikoni kuuluma (Velsker 2010: 521). Kohati on see küllaltki sarnane degrammatisatsiooniga ning piiri nende kahe vahele on keeruline tõmmata (Velsker 2010: 525). Näiteks võib leksikaliseerumiseks pidada ingliskeelset väljendit *pros and cons* 'plussid ja miinused', mis koosneb substantiveerunud eesliidetest (Norde 2010: 127). Eesti keeles on leksikaliseerumisest rääkides näiteks toodud substantiveerunud *aga* tähenduses 'probleem; kitsaskoht' (*siin on palju agasid*), kus keeleüksus on muutunud grammatilisest leksikaalsemaks (Velsker 2010: 525–526).

Uusklassikaliste prefiksate iseseisvumine sarnaneb eelnimetatud protsessidega selles mõttes, et needki on üksiksõnana leksikaalse tähenduse omandanud ja vähem grammatiliseks muutunud. Teisalt on uusklassikaliste prefiksate fenomen siiski väga spetsiifiline ja omapärane, kuna nad on grammatiseerunud alles kaasaegsetes keeltes. Samuti võivad üksiksõnana leksikaalse tähenduse omandanud liited endiselt ka prefiksitena produktiivsed olla, samas kui leksikaliseerumine tüüpiliselt pärsib sõna produktiivsust (Velsker 2010: 525). Neist asjaoludest tulenevalt saab uusklassikaliste prefiksate puhul rääkida pigem keelendite leksikaalsuse ja grammatilisuse skaalal edasitagasi liikumisest kui degrammatisatsioonist või leksikaliseerumisest.

4. Loetelukatse

Viisin läbi loetelukatse eesmärgiga uurida keelendite *super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* produktiivsust ning nendega moodustatavaid prototüüpseid ühendeid. Peatükk jagueb neljaks osaks. Jaotises 4.1 kirjeldan pilootkatset, jaotises 4.2 katse läbiviimist ja keelejuhte, jaotises 4.3 materjali eeltötlust ja süstematiseerimist ning jaotises 4.4 loetelukatse tulemusi.

4.1. Pilootkatse

Viisin läbi pilootkatse, mille eesmärk oli välja selgitada, kas katseülesanne on arusaadavalt sõnastatud, kas sõnade loetlemiseks on piisavalt (kuid mitte ka liiga palju) aega ning kas ja kuidas stiimulite järjekord sobib ning stiimulid üksteist mõjutavad. Pilootkatses osales neli inimest.

Katseülesanne oli sõnastatud nii: „Kirjuta palun kahe minuti jooksul võimalikult palju sõnu või sõnapaare, mis algavad järgmise keelendiga ...“. Stiimuleid öeldi katses osalejatele ükshaaval, st järgmist loetelu sai tegema hakata alles pärast esimese lõpetamist. Iga keelendiga sõnade ja sõnapaaride loetlemiseks oli aega kaks minutit. Pärast iga loetelu lõpetamist paluti keelejuhtidel võtta uus leht, et eelmise loetelu sõnad mõjutaksid minimaalselt uut loetelu.

Pilootkatse esimesed kaks keelejuhti kuulsid stiimuleid järjekorras *super(-)*, *mega(-)*, *ultra(-)*, *hüper(-)*. Eeldasin, et *super(-)* ja *hüper(-)* hakkavad kõlalise sarnasuse tõttu üksteist mõjutama ja tõstsingi nad seetõttu lahku. Katseisikud ütlesid, et katse oli väsitav, kuna kaks viimast stiimulit (*ultra(-)* ja *hüper(-)*) olid keerukad. Võtsin tagasisidet arvesse ja viisin läbi veel ühe pilootkatse, kus osales samuti kaks inimest. Seekord oli stiimulite järjekord vastupidine: *hüper(-)*, *ultra(-)*, *mega(-)*, *super(-)*. Katseisikud ei tundnud, et katse oleks olnud väsitav, kuid tõid välja, et *mega(-)* ja *super(-)* kombineeruvad sarnaste sõnadega ja mõjutavad üksteist rohkem kui *super(-)* ja *hüper(-)*. Pilootkatsete tagasiside põhjal leidsin, et kõige parem stiimulite järjekord oleks *mega(-)*, *hüper(-)*, *ultra(-)*, *super(-)*. Arvan, et sellise järjekorra puhul mõjutavad

stiimulid üksteist kõige vähem, kuna nii *mega(-)* ja *super(-)* kui ka *hüper(-)* ja *super(-)* on lahus, samuti on arvesse võetud seda, et alguses ja lõpus oleks kergem stiimul, keskel aga keerulisemad. Muidugi ei saa täielikult välistada, et stiimulid siiski üksteist mõjutavad, kuid tulemusi analüüsides saab seda arvesse võtta.

4.2. Katse läbiviimine ja keelejuhid

Loetelukatse lõppvariandi ülesanne oli sõnastatud nii: „Kirjuta palun kahe minuti jooksul meeldetulemise järjekorras võimalikult palju sõnu või sõnapaare, mis algavad järgmise keelendiga [*super/hüper/mega/ultra*]“. Stiimuleid öeldi ja/või näidati katses osalejatele ükshaaval. Loetelu koostamise aeg (kaks minutit) jäi samaks nagu pilootkatses.

Katse viidi läbi viies grupis. Katse oli anonüümne, kuid keelejuhtidel paluti kirja panna oma sugu, emakeel, haridustase ning vanus. Jätsin lõppvalimisse ainult need inimesed, kelle emakeel oli eesti keel. Selliseid keelejuhte oli kokku 74. Neist 53 olid naised ja 21 mehed. Noorim keelejuht oli 19-aastane ja vanim 66-aastane. Keelejuhtide keskmine vanus oli 27 aastat. Et mehi ja vanemaid inimesi osales katses vähem kui naisüliõpilasi, on oluline arvesse võtta, et katsetulemused on veidi kallutatud ning peegeldavad eelkõige noorte naiste kõnepruuki. Täiendavad katsed, kuhu kaasataks rohkem mehi ja vanemaid inimesi, samuti erineva haridusega inimesi, oleks kindlasti huvitavad ja vajalikud. Siiski arvan, et ka sellise valimiga on loetelude sõnavara ja pikkuse põhjal võimalik üht-teist prefiksrite produktiivsuse, kombineerimisvõimaluste ja nendega moodustatud prototüüpsete ühendite kohta öelda.

4.3. Materjali (eel)töötlus ja süstematiseerimine

Loetelukatse tulemuste analüüsimiseks kandsin tulemused käsitsi *json* formaadis faili (mitmetasandilise sõnastiku formaat, mis võimaldas mul katseisiku koodi siduda andemete ja stiimulitega ja stiimulid omakorda loetelu üksustega). Andmete kvantitatiivseks analüüsiks kasutasin programmeerimiskeelt Python.

Ühtlustasin loetelukatse tulemusi nii kirjutatud programmi abil kui ka käsitsi, lähtudes

järgmistest põhimõtetest:

- Sõnasageduse arvutamisel ei arvestanud ma kokku-lahku kirjutamisest tingitud erinevusi (nt *mega lahe* ja *megalahe* loendasin ühe üksusena ning märkisin ühendi paralleelvariantide olemasolul sagedustabelisse kujul *mega(+)*lahe).
- Sõnasageduste arvutamisel liitsin kirjavigadega või tsitaatsõnana esitatud sõnad korrektse sõnavormiga kokku, kui need viitasid samale nähtusele (nt *hüperboloid* ~ *hüperploid*; *megabait* ~ *megabyte* ~ *megapait* ~ *megabite*; *ultraviolettkiirgus* ~ *ultravioletkiirgus*; *supernoova* ~ *supernova*).
- Sõnasageduste arvutamisel arvestasin kõiki tuletisi eraldi üksustena (nt *hüperaktiivne* ja *hüperaktiivsus* eraldi), sõnatüvede sageduse arvutamisel käsitlesin erinevaid tuletisi ja liitsõnu ühe lemma all.
- Sõnad, mis jäid mulle käe kirja tõttu arusaamatuks, märkisin faili küsimärgiga (vastavalt *super?*, *mega?*, *hüper?* või *ultra?*), et need loetelude pikkuse arvutamisel siiski arvesse läheksid.
- Puhastasin loetelud kordustest. Näiteks kui *ultra heli* ja *ultraheli* esinesid ühes loetelus kahe üksusena või oli eraldi loetletud kombinatsioone juba stiimulist tuletatud sõnaga (nt *ultravioletne* ja *ultravioletne värv*), arvestasin neist ainult esimest. Juhul kui sõnast oli tuletatud keerukam uue tähendusega liitsõna (nt *ultraheli* ja *ultrahelilaine*), arvestasin siiski mõlemat üksust.
- Jätsin välja sõnad ja sõnapaarid, mis tööülesandele ei vastanud (nt *lihtsalt super*, *omega*, *Megan*).
- Tsitaatsõnu ja väljamõeldud sõnu ma välja ei praakinud, kui nende vorm vastas tööülesandele, st algas keelendiga *hüper(-)*, *super(-)*, *mega(-)* või *ultra(-)*.
- Võtsin arvesse ka stiimuleid, mis esinesid loetelus iseseisva sõnana (nt *super!*).

Järgmises peatükis annan ülevaate loetelukatse tulemustest ja võrdlen neid ungari ja inglise keeles läbi viidud samalaadsete katsete tulemustega.

4.4. Loetelukatse tulemused

Selles peatükis analüüsin loetelukatse tulemusi. Jaotises 3.4.1 käsitlen erinevaid assotsiatsioonimustreid sõnade loetlemisel. Jaotises 3.4.2 Annan kvantitatiivse ülevaate

loetelukatse tulemustest. Jaotistes 3.4.3 – 3.4.6 analüüsin loetelusid stiimulite kaupa.

4.4.1. Assotsiatsioonimustrid

Mentaalne leksikon erineb sõnaraamatust selle poolest, et mõisted on grupeeritud tähenduspõhiselt, mitte alfabeetiliselt (Aitchison 1987: 9–10). Loetelukatse puhul on see väga oluline tegur: kuna iga keelejuht loetleb sõnu järgemööda, saab ainult esimene neist olla täiesti spontaanne ja kontekstivaba, kui sedagi. Juba loetletud sõnad ja nendega tekkivad seosed mõjutavad seda, millised mõisted ja sõnad mentaalsest leksikonist järgmisena esile kerkivad. Seetõttu arvan, et on oluline lühidalt käsitleda põhilisi assotsiatsioonimustreid, mida vastuseid analüüsid märkasin.

Jagasin assotsiatsioonimustrid oma tähelepanekute järgi viide tinglikusse rühma. Põhilised sõnadevahelised seosed, mida täheldasin, olid loodud kas tähenduse, konteksti, kõla, analoogia või sõnatuletuse põhjal.

Tähenduspõhiseid assotsiatsioonid võib selle katse puhul jagada sünonüümseteks ja antonüümseteks seosteks, kuna sageli nimetati järjestikku kas tähenduselt sarnaseid sõnu või vastandeid. Näiteks loetlesid keelejuhid sõltumata prefiksist tihti üksteise järel selliseid antonüüme nagu *-hea*, *-halb* või sünonüüme nagu *-äge*, *-lahe*.

Analoogiapõhised assotsiatsioonid olid kõige selgemad kangelaslike tegelaskujude nimetamisel. Näiteks aktiveeris sõna *supermees* sageli sõna *supernaine*, aga vahel ka teisi tegelaskujusid, nt *superkoer*. Mõnes loetelus tuli ette ka analoogiapõhist omadussõnamoodustust, näiteks nimetati järjest sõnu nagu *superemalik* ja *superisalik*. Keelejuhid loetlesid harva kordamööda spontaanseid ühendeid ja võõrtermineid (vrd *mega(+)**lahe*, *megabait*), enamasti aktiveeris üht tüüpi sõna teisigi sarnaseid ühendeid – ka seda tendentsi võiks pidada analoogiapõhiseks lähenemiseks.

Sõnatuletuse ja tüvede liitmise kaudu loodi vähem seoseid. Siiski tuli mõne keelendi puhul seda üsna sageli ette, näiteks nimetati korduvalt järjest sõnu nagu *ultraviolet*, *ultravioletne* ja/või *ultravioletkiirus*.

Konteksti põhjal loodi kaht tüüpi seoseid. Stiimul võis aktiveerida kas mingi laiema teemavaldkonnaga (nt poliitikaga) või füüsilise keskkonnaga (nt poeskäiguga) seotud

sõnu. Näiteks prefiks *ultra(-)* seostus vanemast põlvkonnast keelejuhtidel tihti poliitiliste terminitega nagu *ultravasakpoolne* ja *-parempoolne* ning loetelu täiendati kohati teiste poliitiliste mõistetega nagu *ultranatsionalist* või *ultrakonservatiiv*. Füüsilise ümbrusega seotud konteksti võis aktiveerida näiteks sõna *supermarket*, mille järel kirjutati kohati sõnu nagu *superhind* või *superallahindlus*, mis seostuvad selgelt poeskäiguga.

Sõnade **kõla** mõjutas keelejuhte üsna vähe. Siiski tuli ette, et näiteks sõna *hüpertekst* aktiveeris sõna *hüperkontekst* või sõnapaar *super kool* aktiveeris ühendi *super ülikool* – viimane pole küll puhtalt kõlapõhine assotsiatsioon, kuna mõisted kuuluvad samasse teemavaldkonda ning seega võib seos olla tekkinud ka konteksti põhjal.

4.4.2. Ülevaade tulemustest

Analüüsisin loetelukatse tulemusi stiimulite kaupa ka kvantitatiivselt. Statistiline ülevaade loetelukatse tulemustest on esitatud tabelis 3.

Uurisin, kui palju loetleti iga stiimuliga ühendeid kokku, kui palju oli erinevaid sõnu ja sõna(paare), milline oli loetelude keskmine pikkus ning mitmest ühendist koosnes pikim ja mitmest lühim loetelu.

Tabel 3. Statistiline ülevaade loetelukatse tulemustest

Prefiks	Loetletud sõnu ja sõnapaare kokku	Erinevaid sõnu ja sõnapaare	Loetelu keskmine pikkus sõnades	Pikim loetelu	Lühim loetelu
<i>mega(-)</i>	529	146	7.2	19	1
<i>super(-)</i>	483	176	6.6	18	1
<i>hüper(-)</i>	340	123	4.6	13	1
<i>ultra(-)</i>	306	147	4.1	13	1
Kokku	1658	592	5.6	19	1

Loetelukatse tulemused näitavad, et kõik uuritavad prefiksud on eesti keeles suuremal või vähemal määral kasutusel. Seda kinnitab nii loetelude keskmine pikkus kui ka moodustatud sõnade ja sõnapaaride hulk. Kuigi keelenditega *mega(-)* ja *super(-)* moodustati veidi pikemaid loetelusid kui teiste stiimulitega, oli erinevate sõnade ja

sõnapaaride hulk kõigi prefiksite puhul üle saja, mis näitab, et inimesed tunnevad uuritavaid prefikseid üsna hästi ja kasutavad neid mitmekülgset. Loetelude pikkused kõikusid siiski üsna ulatuslikult. Pikimad loetelud olid ligi 20 sõna ning leidis isegi inimesi, kes kirjutasid loetelu lõppu kolm punkti või kommentaari, et prefiksit võiks siduda ükskõik mis omadussõnaga (st loetelud polnud alati ammendavad). Teisalt leidis ka inimesi, kes oskasid nimetada vaid üksikuid sõnu, mis näitab, et uuritavad prefiksivõivad ei kuulu sugugi kõigi keelejuhtide idiolekti.

Kui *mega(-)* ja *super(-)* on loetletud sõna(paari)de koguhulga poolest teistest selgelt üle, siis erinevate sõna(paari)de hulga poolest tõuseb esile vaid *super(-)*. Üllataval kombel on keelend *mega(-)*, millega kõige rohkem sõnu loetleti, sõnade variatiivsuse (ehk erinevate sõnade hulga) poolest samaväärne stiimuliga *ultra(-)*, millega loetletud sõnade koguhulk oli palju väiksem. Arvan, et selle põhjuseks võib olla asjaolu, et prefiksiga *mega(-)* on rohkem prototüüpseid ühendeid kui prefiksiga *ultra(-)*, mistõttu keelejuhid on teinud *mega*-algulisi ühendeid nimetades sarnasemaid ning *ultra*'ga algavaid sõnu ja sõnapaare moodustades erinevamaid valikuid, kuid seda näitab juba edasine analüüs.

Järgmiseks esitan stiimulite kaupa statistika sagedasemate ühendite kohta ning arutlen tulemuste üle. Võtsin arvesse ka sõnade ja sõnapaaride keskmist positsiooni loetelus ning arvutasin välja kognitiivse esiletuleku indeksi KEI (Sutrop 2001), mis annab täiendavat infot iga kategooria kesksimate liikmete (siinkohal prefiksi ja selle seoste) kohta.

4.4.3. Keelend *mega(-)*

Selles peatükis analüüsin täpsemalt *mega*-algulisi ühendeid, mida loetelukatses nimetati. Jaotises 3.4.3.1 käsitlen siinse töö raames läbiviidud loetelukatse tulemusi. Jaotises 3.4.3.2 võrdlen tulemusi József Andori inglise keeles tehtud katse tulemustega.

4.4.3.1. Keelendiga *mega(-)* eesti keeles loetletud ühendid

Stiimuliga *mega* loetleti kokku 146 erinevat sõna(paari). Tabelis 4 on esitatud need sõnad ja sõnapaarid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti, s.o 5% katses osalenud inimestest. Uuritavad keelendid võivad eesti keeles esineda nii prefiksi, adverbi kui ka adjektiivina, mistõttu pole alati selge, kas need tuleks põhissõnaga kokku või sellest

lahku kirjutada. Keelejuhid tegid selles küsimuses erinevaid valikuid, mistõttu olen sõnapiiri kohati tähistanud märgiga (+). Peale sageduse on tabelis välja toodud ka kognitiivse esilduvuse indeks KEI (Sutrop 2001), mis arvestab nii sõna sageduse kui ka sõna keskmise positsiooniga loetelus ning annab täiendavat infot prototüüpsemate sõnade ja sõnapaaride kohta. Andmed on sorteeritud KEI alusel kahanevas järjekorras.

Tabel 4. Keelendiga *mega(-)* loetletud sagedasemad sõnad ja sõnapaarid

SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI	SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI
mega(+) <i>suur</i>	47	0.2332	<i>megalodon</i>	4	0.0154
<i>megabait</i>	32	0.1384	<i>megabitt</i>	5	0.0154
mega(+) <i>lahe</i>	33	0.1314	<i>megastaar</i>	4	0.0144
mega(+) <i>hea</i>	15	0.0780	<i>megameel</i>	4	0.0135
mega(+) <i>äge</i>	17	0.0766	mega(+) <i>lihtne</i>	7	0.0132
mega(+) <i>tore</i>	17	0.0476	mega(+) <i>huvitav</i>	8	0.0129
mega(+) <i>väike</i>	14	0.0414	<i>mega</i>	5	0.0121
mega(+) <i>igav</i>	14	0.0401	mega(+) <i>halb</i>	7	0.0116
<i>megavatt</i>	9	0.0377	mega(+) <i>armas</i>	5	0.0116
mega(+) <i>raske</i>	14	0.0353	mega(+) <i>kiire</i>	4	0.0114
mega(+) <i>ilus</i>	13	0.0346	mega(+) <i>kole</i>	6	0.0111
<i>megamees</i>	9	0.0281	mega(+) <i>kallis</i>	4	0.0090
mega(+) <i>palju</i>	8	0.0216	mega(+) <i>tark</i>	5	0.0087
<i>megatonn</i>	4	0.0216	mega(+) <i>vinge</i>	4	0.0066
<i>megatron</i>	7	0.0214	mega(+) <i>kurb</i>	5	0.0060
<i>megafon</i>	6	0.0212	mega(+) <i>naljakas</i>	4	0.0058
mega(+) <i>vahva</i>	10	0.0208	mega(+) <i>nõme</i>	4	0.0055
<i>megalomaania</i>	4	0.0197	mega(+) <i>vana</i>	4	0.0053
mega(+) <i>kõva</i>	6	0.0162			

Sagedustabeli pikkusest nähtub, et keelendiga *mega(-)* algavaid kasutusel olevaid sõnu ja sõnapaare on üsna palju. 37 sõna(paari) ehk 25% erinevatest stiimuliga *mega(-)* nimetatud ühenditest esines vähemalt nelja keelejuhi loetelus. Sagedastest sõna(paari)dest 24 olid adjektiivid (või adverbi ja adjektiivi paarid, kui keelendit *mega* käsitada adverbina) ning 11 substantiivid (laen- ja võõrsõnad ja populaarsete

tegelaskujude nimetused). Esile tuli ka üks adverbiühend (*mega(+)*palju) ja prefiksi iseseisvunud variant (*mega*). Adjektiivide ülekaal näib tulenevat *mega(-)* produktiivsusest spontaansete ühendite loomisel – seejuures on oluline tähele panna, et *mega(-)* näib kombineeruvat eelkõige just adjektiividega, substantiividega moodustatud spontaanseid sõnu ega sõnapaare (nagu nt *mega(+)*inimene) sagedasemate sõnade hulgas pole.

Adjektiivide ilmse ülekaalu tõttu tuleks neid lähemalt vaadelda, et aimu saada, milliseid omadusi *mega(-)* täpsemalt rõhutab. Analüüsisin, kas adjektiivid, millega ühendeid moodustati, olid emotsionaalselt hinnangulised ehk tõukusid kõneleja hinnangust ja emotsioonist (nt *igav*, *tore*) või neutraalsed ehk lähtusid eeskätt kirjeldatu (füüsilistest) omadustest (nt *väike*, *kiire*).

Emotsionaalselt hinnangulisi adjektiive, mida nimetati vähemalt neli korda, oli kokku 18 (*lahe*, *äge*, *tore*, *hea*, *igav*, *raske*, *ilus*, *vahva*, *huvitav*, *lihtne*, *halb*, *kole*, *armas*, *tark*, *kurb*, *vinge*, *naljakas*, *nõme*), neutraalseid 7 (*suur*, *väike*, *kõva*, *kiire*, *raske*, *kallis*, *vana*). Polüsemset sõna *raske* võib mõista nii ühe kui teisena, seetõttu on see esitatud mõlemas nimekirjas.

Emotsionaalselt hinnangulised adjektiivid võib omakorda jagada negatiivseteks ja positiivseteks. Loetelukatse tulemused näitasid, et positiivset hinnangut rõhutavad sõnad (*lahe*, *tore*, *hea*, *huvitav* jne) on sagedasemad, kuid siiski oli ligi kolmandik vaadeldud emotsioonisõnadest ka negatiivse alatooniga (*igav*, *halb*, *kole*, *kurb*, *nõme*). Seejuures on oluline märgata, et mõnel puhul on vastandite paari negatiivne liige isegi sagedasem kui positiivne (nt ühendi *mega(+)*igav sagedus on suurem kui sõna(paari)l *mega(+)*huvitav; ühendi *mega(+)*kurb vastand *mega(+)*rõõmus pole aga üldse sagedasemate sõnade hulka sattunud). Seega ei saa öelda, et negatiivsed sõnu oleks alati nimetatud üksnes assotsiatsiooniseoste põhjal, st kompensatsiooniks positiivsele vastanditele.

Kokkuvõttes moodustati keelendiga *mega(-)* põhiliselt spontaanseid ühendeid, kus prefiks/adverb seoti adjektiiviga. Võõrsõnu nimetati üsna vähe, mis viitab sellele, et prefiks on elujõuline ega seostu keeikasutajatel üksnes kinnisväljenditega. Järgmiseks võrdlen loetelukatse tulemusi sarnase ingliskeelse katse tulemustega.

4.4.3.2. Eesti ja inglise loetelukatsete tulemuste võrdlus

József Andor (2005) tegi siimulitele *super(-)*, *hüper(-)* ja *ultra(-)* vastavate keelenditega katseid inglise ja ungari keeles. Kahjuks viis ta stiimuli *mega(-)* puhul aga katse läbi ainult inglise keelejuhtidega, mistõttu saan selle stiimuli puhul loetelukatse tulemusi võrrelda vaid samalaadse ingliskeelse katse tulemustega (Andor 2005: 12).

Viis kõige populaarsemat sõna(paari), mis eesosisega *mega(-)* kummaski keeles moodustati on esitatud tabelis 5. Välja on toodud ka iga keelendi esilduvus, mis näitab, mitu protsenti keelejuhtidest vastavat sõna(paari) nimetas. Joonealuse märkusena on ingliskeelsete sõnade tõlked.

Tabel 5. Populaarsed sõna(paari)d eesti vs. inglise keeles ja nende esilduvus loeteludes

Eesti		Inglise ¹	
<u>Sõna(paari)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paari)</u>	<u>Esilduvus</u>
1. mega(+) <i>suur</i>	64%	<i>megabucks</i>	45%
2. mega(+) <i>lahe</i>	45%	<i>megaphone</i>	40%
3. <i>megabait</i>	43%	<i>megastar</i>	35%
4. mega(+) <i>äge</i>	23%	<i>megalomaniac</i>	33%
5. mega(+) <i>tore</i>	23%	<i>megalomania</i>	30%

Loetelukatsete tulemused näitavad, et keelendi *mega(-)* puhul on eesti keeles spontaansed prefiksi ja adjektiivi paarid populaarsemad kui kinnistunud mõisted, inglise keeles aga vastupidi. Peale selle on inglise keeles sagedasemad sõnad ühtlasema esilduvusega kui eesti keeles, st vahe esimesena nimetatud keelendi ja viiendana nimetatud keelendi esilduvuse vahel on võrreldes eesti keelega väike. See viitab sellele, et inglise keeles on keelendiga *mega(-)* rohkem tüüpilisi ühendeid ning ühte kindlat seost ei teki. Tähelepanuväärne on seegi, et inglise keeles kõige rohkem nimetatud keelend *megabucks* võib olla kõrge esilduvusega hoopis keeleväliste tegurite, s.o kultuurikonteksti mõjul – tegemist on nimelt populaarse USA lotomänguga –, seega ei pruugi sõna iseenest olla kuigi tavapärane. Eesti keeleski on mitmeid keelendeid (nt

¹ *megabucks* 'palju raha', *megaphone* 'megafon', *megastar* 'megastaar', *megalomaniac* 'megalomaan', *megalomania* 'megalomaania'

hüperboloid), mis just keeleväliste tegurite tõttu teatud inimgrupi mentaalsesse leksikoni kuuluvad. Eesti ja inglise viie sagedasema sõna seas kokkulangevusi ei olnud. Sarnaseid sõnu siiski nimetati, kuid nende esilduvus erines keeliti ulatuslikult.

Loetelukatsetes nimetatud sarnased sõnad, mida nimetas vähemalt 5% keelejuhtidest on välja toodud tabelis 6.

Tabel 6. Kokkulangevused eesti ja inglise keeles läbi viidud loetelukatsete sagedustabelites

Eesti		Inglise	
<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>
megabait	43%	megabyte	15%
megavatt	12%	megawatt	25%
megafon	8%	megaphone	40%
megalomaania	5%	megalomania	30%
megastaar	5%	megastar	35%

Kokkulangevaid sõnu vaadates torkab eelkõige silma, et kõik on kinnistunud mõisted. Sõnade esilduvus on aga keeliti siiski väga erinev, nt eestikeelset sõna *megabait* nimetati oluliselt sagedamini kui selle inglise vastet *megabyte*. Samas on jällegi inglise keeles sõnad *megaphone*, *megastar* ja *megalomania* palju sagedasemad kui eesti keeles. Sõna *megaphone* puhul võib see olla tingitud asjaolust, et inglise keeles on ka sõna *phone* eraldi sõnana kasutusel, eesti keeles on aga *-fon* kasutusel vaid võõrliitena. Inglise keeles on prefiksiga *mega-* moodustatud kinnismõistete esilduvus üldiselt palju kõrgem, isegi kui analoogsed sõnad ka eesti keeles kasutusel on. Põhjus võib olla selles, et need võõrprefiksiga mõisted pole eesti keeleruumis veel nii kaua kasutusel olnud või tunduvad võõrapärased ning see pärsib nende sagedast kasutust.

4.4.4. Keelend *super(-)*

Selles peatükis analüüsin *super-*algulisi ühendeid, mida loetelukatsetes nimetati. Jaotises 3.4.4.1 käsitlen oma loetelukatse tulemusi. Jaotises 3.4.4.2 võrdlen neid tulemusi József Andori inglise ja ungari keeles tehtud katsete tulemustega.

4.4.4.1. Keelendiga *super(-)* eesti keeles loetletud ühendid

Stiimuliga *super(-)* loetleti kokku 176 erinevat sõna(paari), tabelis 7 on esitatud need sõnad ja sõnapaarid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti, st 5% katses osalenud inimestest. Andmed on sorteeritud kognitiivse esiletuleku indeksi (KEI) alusel kahanevas järjekorras.

Tabel 7. Keelendiga *super* loetletud sagedasemad sõnad ja sõnapaarid

SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI	SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI
supermarket	18	0.1216	super	7	0.0255
super(+) <i>mees</i>	22	0.1147	super(+) <i>tubli</i>	6	0.0221
super(+) <i>lahe</i>	18	0.0995	superlatiiv	7	0.0214
super(+) <i>äge</i>	21	0.0946	super(+) <i>auto</i>	7	0.0207
superstaar	23	0.0841	super(+) <i>inimene</i>	7	0.0184
superkangelane	18	0.0635	super(+) <i>hind</i>	4	0.0154
super(+) <i>naine</i>	13	0.0508	super(+) <i>igav</i>	6	0.0131
super(+) <i>hea</i>	10	0.0422	supernoova	5	0.0130
superman	11	0.0389	superarvuti	4	0.0127
super(+) <i>tore</i>	13	0.0381	super(+) <i>odav</i>	6	0.0119
supervõime(d)	12	0.0367	supermodell	4	0.0090
super(+) <i>ilus</i>	11	0.0348	super(+) <i>kena</i>	4	0.0086
super(+) <i>suur</i>	12	0.0330	super summ	4	0.0064
super(+) <i>kiire</i>	11	0.0268			

Stiimuliga *super(-)* moodustatud sõnade ja sõnapaaride hulgas leidis 27 keeleüksust, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti – see moodustab 15% kõigist selle stiimuliga nimetatud sõna(paari)dest. Kui võrrelda seda tulemust eelnevalt käsitletud *mega(-)* tulemusega, võib öelda, et kuigi stiimuliga *super(-)* nimetati kokkuvõttes rohkem erinevaid sõnu, on prototüüpsete keeleüksuste ring selle prefiksi puhul väiksem. Tulemused viitavad sellele, et *super(-)* tekitab inimestel mitmesuguseid assotsiatsioone ja võib seega olenevalt keelekogemusest moodustada palju erinevaid ühendeid.

Keelendi *super(-)* puhul olid sagedasematest sõna(paari)dest 11 adjektiivid ja 15 substantiivid. Esile tuli ka prefiksi iseseisvunud vorm (*super*). Tulemus on seega vastupidine stiimuliga *mega(-)* nimetatud sõna(paari)dele, millest üle kahe kolmandiku moodustasid adjektiivid. Substantiivide ülekaal võib teoreetiliselt olla tingitud näiteks

sellest, et stiimuliga on rohkem kinnistunud võõrsõnu; stiimul on produktiivsem substantiivide kui adjektiivide laiendaja või on prefiksiga seotud palju tuntud tegelaste ja/või kaubamärkide nimetusi. Tulemused näitavad, et sagedasemad sõnad jagunevad neisse gruppidesse järgmiselt: 15 substantiivist 9 on kinnistunud mõisted või võõrsõnad (*superstaar*, *supermarket*, *superkangelane*, *supervõime(d)*, *superlatiiv*, *superauto*, *supernoova*, *superarvuti*, *supermodell*), 2 spontaansed prefiksi ja nimisõna paarid (*super(+)**inimene*, *super(+)**hind*), 2 nimed (Superman, Super Summ) ning 2 sõltuvalt tõlgendusest kas tegelaste nimetused või spontaansed kombinatsioonid (*super(+)**mees*, *super(+)**naine*). Viimaste puhul on iseäranis huvitav see, et kui üldiselt ei tekita uuritud sõna(paari)de kokku-lahku kirjutamine tähenduslikku erinevust, siis *supermees* ja *super mees* (ja samuti *supernaine* ja *super naine*) tähistavad hoopis erinevaid nähtusi – kokkukirjutatuna viitab see enamasti üleiniimlike võimetega (fantastilisele) tegelaskujule, lahkukirjutatuna aga võiks sõnapaar tähendada väga head meest või naist. Selge on aga see, et substantiivide ülekaal on tingitud eelkõige kinnistunud mõistete ja võõrsõnade rohkusest.

Nagu *mega(-)* puhul tulid ka prefiksiga *super(-)* esile pigem emotsionaalsed kui neutraalsed adjektiivid. 11 adjektiivist 3 olid neutraalsed ja 8 emotsionaalselt hinnangulised (nendest omakorda 8 positiivse ja ainult 1 (*igav*) negatiivse alatooniga). See näitab tendentsi rõhutada prefiksiga *super(-)* eeskätt positiivseid nähtusi.

4.4.4.2. Eesti, inglise ja ungari loetelukatsete tulemuste võrdlus

Võrdlesin loetelukatse tulemusi keelendi *super(-)* ungari ja inglise vastetega tehtud loetelukatse tulemustega (Andor 2005: 12, 18). Viis kõige populaarsemat ühendit, mis keelendiga *super(-)* uuritud keeltes moodustati on esitatud tabelis 8. Välja on toodud ka iga keelendi esilduvus, mis näitab, mitu protsenti keelejuhtidest mingit ühendit nimetas. Joonealuste märkustena on inglise- ja ungarikeelsete sõnade tõlked.

Tabel 8. Populaarsed sõna(paari)d ja nende esilduvus loeteludes

Eesti		Inglise ²		Ungari ³	
<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>
1. superstaar	31%	superman/woman	68%	szupermarket	69%
2. super(+)mees	30%	supermarket	48%	szuperjó	62%
3. super(+)äge	28%	supersize	40%	szupererős	44%
4. supermarket	24%	supersonic	38%	szuperszonikus	29%
5. super(+)lahe	24%	superpower	33%	szuperman	22%

Loetelukatsete tulemused näitavad, et *super*-algulistest ühenditest on inglise keeles sagedased ainult kinnistunud mõisted, eesti ja ungari keeles on aga sagedasemate sõna(paari)de seas nii mõisteid kui ka spontaanselt moodustatud adjektiivseid ühendeid. Eesti keel erineb teistest selle poolest, et *super(-)* tekitab inimestel erinevaid assotsiatsioone ja selgelt esilekerkivaid keskseid mõisteid pole. Eesti keeles polnud ühtegi keelendiga *super(-)* algavat sõna(paari), mis oleks esinenud rohkem kui 31% inimeste loeteludes (st ligi 70% inimestest jättis ka kõige populaarsema sõna nimetamata). Inglise, aga ka ungari keeles, tulevad aga *super*-algulised prototüüpsed sõnad selgemini esile. Eesti *superstaar* ja inglise *supersize* on tõenäoliselt kultuurikonteksti mõjul populaarsed. *Superstaar* tuleb eesti keeles tõenäoliselt rohkem esile kui ungari või inglise keeles, kuna „Eesti otsib superstaari“ on väga populaarne saade (vrd ingliskeelses kultuuriruumis on sama saateformaadi nimi „Pop Idol“/“American Idol“, mis keelendiga *super(-)* ei seostu). Inglise *supersize* aga seostub eelkõige USA kiirtoidukettide (nt McDonald'si) kombestikuga, kus on tavapärane, et ettekandja pakub suure eine tellinud kliendile võimalust seda veelgi suurendada (*to supersize*).

Järgmiseks vaatlen kokkulangevusi kolme loetelukatse tulemuste vahel. Loetelukatsetes nimetatud sarnased sõnad, mida nimetas vähemalt 5% keelejuhtidest on välja toodud tabelis 9.

² *superman/woman* 'supermees/-naine', *supermarket* 'supermarket', *supersize* 'suurendama; väga suur', *supersonic* 'ülehelikiirus', *superpower* 'supervõime'

³ *szupermarket* 'supermarket', *szuperjó* 'väga hea', *szupererős* 'väga tugev', *szuperszonikus* 'ülehelikiirus', *szuperman* 'supermees'

Tabel 9. Kokkulangevused eesti, inglise ja ungari sagedustabelites

Eesti		Inglise		Ungari	
Sõna(paar)	Esilduvus	Sõna(paar)	Esilduvus	Sõna(paar)	Esilduvus
superstaar	31%			szupersztár	18%
supermees	30%	superman	(68%)	szuperman	22%
supermarket	24%	supermarket	48%	szupermarket	69%
supernaine	18%	superwoman	(68%)		
supervõime	16%	superpower	33%		
super(+) <i>suur</i>	16%	supersize	40%	szupernagy	16%
super(+) <i>kiire</i>	15%			szupergyors	11%
super(+) <i>hea</i>	14%			szuperjó	62%
supernoova	7%	supernova	15%		
		supersonic	38%	szuperszonikus	29%

Kokkulangevate sõnade analüüs näitab, et ingliskeelsest andmestikust langevad teiste keeltega kokku ainult kinnistunud mõisted. Ungari ja eesti keeles on ka sarnaseid spontaanselt moodustatud adjektiive (*super(+)*suur**, *super(+)*hea** jne). Sõnade teemavaldkondi vaadeldes paistab, et inglise ja eesti keeles on superkangelaste temaatikaga seotud sõnavara rohkem kinnistunud (kokku langevad sõnad nagu *supermees*, *supernaine*, *supervõime*). Ungari keeles esindab seda temaatikat ainult *supermees*. Inglise keeles on kinnistunud mõistete esilduvus üldiselt natuke suurem kui ungari ja eesti keeles, erandiks on ungari *szupermarket*, mis on suurema esilduvusega kui selle vasted eesti ja inglise keeles. Ungari ja inglise keeles sageli nimetatud mõiste *supersonic* asemel on aga eesti keeles kinnistunud omasõnaline termin *ülehelikiirus* – see seletab võõrsõna harva kasutust.

4.4.5. Keelend *hüper(-)*

Selles peatükis analüüsin *hüper*-algulisi ühendeid, mida loetelukatsetes nimetati. Jaotises 3.4.5.1 käsitlen oma loetelukatse tulemusi. Jaotises 3.4.5.2 võrdlen neid tulemusi József Andori inglise ja ungari keeles tehtud katsete tulemustega.

4.4.5.1. Keelendiga *hüper(-)* eesti keeles loetletud ühendid

Stimuliga *hüper(-)* loetleti kokku 123 erinevat sõna(paari), tabelis 10 on esitatud need sõnad ja sõnapaarid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti, st 5% katses osalenud inimestest.

Tabel 10. Keelendiga *hüper(-)* loetletud sagedasemad sõnad ja sõnapaarid

SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI	SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI
hüperaktiivne	45	0.2851	hüper(+) <i>kiire</i>	9	0.0296
hüperbool	33	0.2336	hüper(+) <i>äge</i>	8	0.0346
hüper-super	25	0.1320	hüperaktiivsus	7	0.0331
hüperboloid	19	0.0774	hüper(+) <i>energiline</i>	6	0.0232
hüpermarket	18	0.0995	hüperreaalsus	4	0.0180
hüper(+) <i>suur</i>	12	0.0512	hüper(+) <i>igav</i>	4	0.0098
hüper(+) <i>lahe</i>	11	0.0409			

Hüper-alguliste sõnade ja sõnapaaride seas oli 13 ühendit, mida nimetati üle nelja korra, mis on vaid 11% kõigist selle stiimuliga loetletud erinevatest sõna(paari)dest. Seega paistab, et *hüper(-)* on nii sagedaste ühendite osakaalu, loetletud sõnade hulga kui ka kombinatsioonide variatiivsuse poolest haruldasem kui *super(-)* ja *mega(-)*.

Keelendiga *hüper(-)* nimetatud sõna(paari)dest 7 olid adjektiivid ja 5 substantiivid, peale nende tuli esile ka huvitav prefiksrite kombinatsioon *hüper-super*, mis võib vastavalt kontekstile sarnaneda funktsioonilt kas adjektiivile (nt *hüper-super inimene*) või adverbile (nt *hüper-super lahe*). On tähelepanuväärne, et samade prefiksrite teistpidi järjestamine (*super-hüper*) ega teiste uuritud prefiksrite omavahel kombineerimine loetelukatse tulemuste põhjal sagedane ei ole.

Adjektiividest olid 4 neutraalsed (*aktiivne, kiire, suur, energiline*) ja 3 emotsionaalselt hinnangulised (*lahe, äge, igav*). Kuigi enamik adjektiive on spontaanselt moodustatud, siis neist kõige sagedasemat sõna *hüperaktiivne* võib pidada kinnistunud mõisteks. Kinnismõistete hulgas on ta seejuures adjektiivina küllaltki eriline, kuna enamik mõisteid on kõigi uuritud prefiksritega substantiivid. Loetelukatse tulemused näitasid aga, et sama tüve substantiivne variant *hüperaktiivsus* on oluliselt perifeersem kui adjektiiv *hüperaktiivne*. Emotsionaalselt hinnangulistest adjektiividest kaks olid positiivse alatooniga (*äge, lahe*) ja üks negatiivsega (*igav*). Seejuures on huvitav, et sõna *igav* on ainus negatiivselt hinnanguline adjektiiv, mida kõigi prefiksritega saab siduda.

Kõik keelendiga *hüper(-)* moodustatud substantiivsed ühendid on kas võõr- või laensõnad, spontaansed prefiksi ja substantiivi paarid sagedased ei olnud. Üks huvitavamaid sagedastest substantiividest oli sõna *hüperboloid*, mis on rahva teadvuses arvatavasti pigem kultuurikonteksti mõjul (ansambli Vennaskond laulu „Insener Garini hüperboloid“ järgi) kui matemaatilise entiteedina. Järgmiseks võrdlen loetelukatse tulemusi sarnaste inglise ja ungari keeles tehtud katsete tulemustega.

4.4.5.2. Eesti, inglise ja ungari loetelukatsete tulemuste võrdlus

Võrdlesin loetelukatse tulemusi inglise ja ungari keeles sarnase stiimuliga läbi viidud loetelukatsete tulemustega (Andor 2005: 12, 18). Viis kõige populaarsemat sõna(paari), mis keelendiga *hüper(-)* moodustati on iga keele kohta esitatud tabelis 11. Välja on toodud ka iga keelendi esilduvus, mis näitab, mitu protsenti keelejuhtidest seda sõna(paari) nimetas. Joonealuste märkustena on inglise- ja ungarikeelsete sõnade tõlked.

Tabel 11. Populaarsemad sõna(paari)d eesti, inglise ja ungari keeles ja nende esilduvus loeteludes

Eesti		Inglise ⁴		Ungari ⁵	
<u>Sõna(paari)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paari)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paari)</u>	<u>Esilduvus</u>
1. hüperaktiivne	61%	hyperactive	95%	hipermarket	67%
2. hüperbool	45%	hypersensitive	50%	hiperaktív	38%
3. hüper-super	34%	hypertension	35%	hipermodern	31%
4. hüperboloid	26%	hyperspace	28%	hiper-szuper	29%
5. hüpermarket	24%	hypermarket	25%	hipererós	16%

Loetelukatsete tulemuste võrdlus näitab, et keelendi *hüper(-)* puhul on kõigis keeltes kinnistunud mõisted sagedasemad kui spontaansed ühendid. Eriti selgelt tuleb erialaspetsiifiliste mõistete kõrge esilduvus esile inglise keeles, kusjuures sõna *hyperactive* kuulub peaaegu et kõigi inglise keelejuhtide (95% vastanutest) sõnavarasse. Ungari loetelukatse tulemusi vaadeldes torkab aga silma see, et nii *hipermarket* 'hüpermarket' kui ka *szupermarket* 'supermarket' on vastavates

⁴ *hyperactive* 'hüperaktiivne', *hypersensitive* 'hüpertundlik', *hypertension* 'hüpertoonია', *hyperspace* 'hüperruum', *hypermarket* 'hüpermarket'

⁵ *hipermarket* 'hüpermarket', *hiperaktív* 'hüperaktiivne', *hipermodern* 'hüpermoodne', *hiper-szuper* 'hüper-super', *hipererós* 'hüpertugev'

sagedustabelites esikohal, inglise ja eesti keeles pole aga kumbki ühend nende prefiksitate prototüüpne esindaja. Ehk on siingi tegemist teatava kultuurikonteksti mõjuga (nt omanike harjumusega poode super- või hüpermarketiteks nimetada). See seos pole küll nii ilmselge kui eelnevalt käsitletud eestikeelse sõna *hüperboloid* puhul, kuid tõenäoliselt on nende mõistete sage esilduvus seotud kas keeleväliste teguritega või loetelukatse formaadist tingitud assotsiatsiooniseosega, kus sõna *supermarket* nimetamine on mentaalsest leksikonist esile toonud ka sõna *hüpermarket* või vastupidi.

Spontaansetest ühenditest mahtus viie populaarsema sõna hulka vaid ungari *hipererös* 'hüpertugev'. Eesti keeles on *hüper(-)* vähem produktiivne adjektiivide rõhutaja kui näiteks eelpool vaadeldud *mega*.

Järgmiseks vaatlen kokkulangevusi kolme loetelukatse tulemuste vahel. Loetelukatsetes nimetatud sarnased sõnad, mida nimetas vähemalt 5% keelejuhtidest on välja toodud tabelis 12.

Tabel 12. Kokkulangevused eesti, inglise ja ungari sagedustabelites.

Eesti		Inglise		Ungari	
<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>
hüperaktiivne	61%	hyperactive	95%	hiperaktív	38%
hüperbool	45%	hyperbole	23%		
hüper-super	34%			hiper-szuper	29%
hüpermarket	24%	hypermarket	25%	hipermarket	67%
		hypersensitive	50%	hiperérzékeny	11%

Keelendi *hüper(-)* puhul langevad eri keelte sagedustabelites kokku eelkõige kinnistunud mõisted ja ühendid. Nii ungari kui ka eesti keeles on võrdlemisi sage kahe intensiivsusprefiksi ühend *hüper-super*. Inglise keeles selline prefiksitate kombinatsioon kinnistunud ei ole, ilmselt seetõttu, et sarnase emotsiooni väljendamiseks on kasutusel ühend *super-duper*. Inglise, ja veidi vähemal määral ka ungari, keeles on sage mõiste *hypersensitive/hiperérezkeny*. Eesti keeles on olemas samale nähtusele viitav omasõna *ülitundlik*, mis võib ka olla põhjus, miks eesti keeles võõrsõna selles tähenduses eriti ei kasutata. Loetelukatsete tulemused viitavad sellele, et ungari keel on kohati

teadussõnavarasse kuuluvate võõrslaanude suhtes vastuvõtlikum kui eesti keel (peale mõiste *hiperérezkeny* 'ületundlik' tuli ka prefiksiga *super-* nii ungari kui ka inglise keeles, kuid mitte eesti keeles, esile mõiste *supersonic/szuperszonikus*, millele eesti keeles leidub omasõnaline vaste *ülehelikiirus*). Tähelepanu väärrib ka see, et sõna *hüperbool* on eesti keeles palju sagedasem kui inglise keeles, ometi ei ole see iseenesest kultuurikeskne sõna nagu *hüperboloid*. Võimalik, et selle põhjuseks on asjaolu, et inglise keeles on prefiksiga *hüper-* rohkem levinud mõisteid, mistõttu keelejuhtidel oli rohkem alternatiive, mille vahel valida. Kõigi keelte esindajatele on üsna tuttavad mõisted *hüpermarket* ja *hüperaktiivne*, mis on tänapäeval aktuaalsed nähtused, kuid millele ei eesti ega ungari keeles veel omasõnalist vastet pole leitud.

4.4.6. Keelend *ultra(-)*

Selles peatükis analüüsin *ultra*-algulisi ühendeid, mida loetelukatses nimetati. Jaotises 3.4.6.1 käsitlen oma loetelukatse tulemusi. Jaotises 3.4.6.2 võrdlen neid tulemusi József Andori inglise ja ungari keeles tehtud katsete tulemustega.

4.4.6.1. Keelendiga *ultra(-)* eesti keeles loetletud ühendid

Stiimuliga *ultra(-)* loetleti kokku 147 erinevat sõna(paari), tabelis 13 on esitatud need sõnad ja sõnapaarid, mida nimetas vähemalt neli keelejuhti, st 5% katses osalenud inimestest.

Tabel 13. Keelendiga *ultra(-)* loetletud sagedasemad sõnad ja sõnapaarid

SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI		SÕNA(PAAR)	SAGEDUS	KEI
ultraheli	34	0.2003		ultramariin	5	0.0483
ultravioletne	17	0.1260		ultra(+)lahe	5	0.0375
ultraviolettkiirus	17	0.1056		ultraparempoolne	5	0.0338
ultraviolet	11	0.0861		ultra(+)äge	5	0.0241
ultra(+)suur	9	0.0438		ultravasakpoolne	5	0.0211
ultra(+)moodne	8	0.0376		ultramaraton	4	0.0270
ultra(+)kiire	7	0.0288		ultra	4	0.0216
ultrakiirus	7	0.0207		ultravalgus	4	0.0144

Stiimuliga *ultra(-)* loendatud sõnade ja sõnapaaride hulgas oli 16 väljendit, mida nimetati vähemalt neli korda, see moodustab 11% protsenti kõigist selle stiimuliga nimetatud sõna(paari)dest.

Sagedastest sõna(paari)dest 8 olid adjektiivid ja 7 substantiivid. Neli keelejuhti nimetas *ultra*'t ka üksiksõnana. Substantiivide hulgast kerkisid eelkõige esile kinnistunud mõisted ja laensõnad. Seejuures viidati kohati samale nähtusele isegi kahel erineval viisil (nt *ultraviolettkiirus* vs. *ultrakiirus*). Tuleb ka märkida, et kõik nimetatud mõisted pole sama malli järgi analüüsitavad – näiteks võib küll öelda, et *ultramaraton* on maratoni liik, kuid *ultramariin* pole kindlasti mariini liik.

Keelendiga *ultra(-)* seotud adjektiividest 7 olid neutraalsed ja 2 emotsionaalselt hinnangulised. Neutraalsete adjektiivide seas olid eelkõige kinnistunud mõisted (*ultravioletne*, *ultraparempoolne*, *ultravasakpoolne*, *ultramoodne*), kuid leidis ka kaks spontaanset ühendit (*ultra(+)*suur ja *ultra(+)*kiire). Emotsionaalselt hinnanguliste adjektiividega moodustatud ühendid olid *ultra(+)*lahe ja *ultra(+)*äge. Keelend *ultra(-)* erineb seega teistest uuritavatest prefiksitest selle poolest, et seda seotakse rohkem neutraalsete kui emotsionaalsete adjektiividega.

4.4.6.2. Eesti, inglise ja ungari loetelukatsete tulemuste võrdlus

Võrdlesin loetelukatse tulemusi inglise ja ungari keeles sarnase stiimuliga läbi viidud loetelukatsete tulemustega (Andor 2005: 12, 18). Viis kõige populaarsemat sõna(paari), mis keelendiga *ultra(-)* moodustati, on iga keele kohta esitatud tabelis 14. Välja on toodud ka iga keelendi esilduvus, mis näitab, mitu protsenti keelejuhtidest seda sõna(paari) nimetas. Joonealuste märkustena on inglise- ja ungarikeelsete sõnade tõlked.

Tabel 14. Populaarsed sõna(paari)d ja nende esilduvus loeteludes

Eesti		Inglise ⁶		Ungari ⁷	
<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>
1. ultraheli	46%	ultrasound	60%	ultraviola	51%
2. ultravioletne	23%	ultramodern	38%	ultraibolya	31%
3. ultraviolettkiirgus	23%	ultraviolet	35%	ultramodern	31%
4. ultraviolet	15%	ultralarge	33%	ultrakönnyű	24%
5. ultra(+) <i>suur</i>	12%	ultra smooth	33%	ultrahang	22%

Loetelukatsete tulemuste kõrvutamine näitab, et keelendi *ultra(-)* puhul on kõigis kolmes keeles adjektiivsed ühendid üsna sagedased. Nende hulgas on nii kinnistunud mõisteid (nt *ultravioletne*) kui ka spontaansemaid ühendeid (nt *ultra smooth* 'ultra pehme'). Huvitav on see, et kui ülejäänud stiimulite puhul nimetati ingliskeelses katses pigem kinnistunud mõisteid ja kirjutati prefiksид järjepidevalt põhisõnaga kokku, siis stiimuli *ultra(-)* puhul on spontaansed ühendid nagu *ultra smooth* 'ultra pehme' või *ultralarge* 'ultrasuur' väga kõrge esilduvusega ning keelejuhid pole isegi kindlad, kas need tuleks kirjutada kokku või lahku.

Ultra(-) kasutamine spontaansetes ühendites võib viidata sellele, et sellel prefiksil on keelekõnelejate jaoks hästi tajutav funktsioon. Konkreetsete spontaansete ühendite esiletulek (eesti *ultra(+)*suur**, inglise *ultra smooth* 'ultra pehme', ungari *ultrakönnyű* 'ultralihne') võib tuleneda kas kultuuririkokontekstist (nt sellest, mis väljendeid reklaam- või meediatekstides rohkem kasutatakse) või adjektiivi enda sagedusest vastavas keeleruumis.

Kõrge esilduvusega kinnistunud mõisteid analüüsidest torkab silma aga see, et eesti keeles on lausa kolm viiest sõnast seotud mõistega *ultraviolet* (lisaks nimetatule veel *ultravioletne* ja *ultraviolettkiirgus*). Inglisekeelne sõna *ultraviolet* tähendab aga nii 'ultraviolet' kui ka 'ultravioletne', mistõttu sellist eristust sagedustabelis esile ei tule.

⁶ *ultrasound* 'ultraheli', *ultramodern* 'ultramoodne', *ultraviolet* 'ultravioletne/ultraviolet', *ultralarge* 'ultrasuur', *ultra smooth* 'ultra pehme'

⁷ *ultraviola* 'ultravioletne/ultraviolet', *ultraibolya* 'ultravioletne/ultraviolet', *ultramodern* 'ultramoodne', *ultrakönnyű* 'ultralihne/ultrakerge', *ultrahang* 'ultraheli'

Ungari keeles ei tehta küll värvi substantiivsel ja adjektiivsel variandil vahet, kuid see-est on nähtuse kohta kasutusel kaks eritüvelist sõna: *ultraviola* ja *ultraibolya*.

Ultra-alguliste ühendite esilduvuse võrdlus keeliti näitab, et inglise keeles on selle prefiksiga moodustatud prototüüpsed ühendid rohkem kinnistunud kui ungari või eesti keeles. Järgmiseks vaatlen kokkulangevusi kolme loetelukatse tulemuste vahel. Loetelukatsetes nimetatud sarnased sõnad, mida nimetas vähemalt 5% keelejuhtidest on välja toodud tabelis 15.

Tabel 15. Kokkulangevused eesti, inglise ja ungari sagedustabelites

Eesti		Inglise		Ungari	
<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>	<u>Sõna(paar)</u>	<u>Esilduvus</u>
ultraheli	46%	ultrasound	60%	ultrahang	22%
ultravioletne	23%	ultraviolet	35%	ultraviola	51%
ultra(+) <i>suur</i>	12%	ultralarge	33%		
ultra(+) <i>moodne</i>	11%	ultramodern	38%	ultramodern	24%
ultraparempoolne	7%	ultraconservative	30%		
ultra	5%			ultra	11%

Ühendeid kõrvutavas tabelis valisin ingliskeelse sõna *ultraviolet* eesti vasteks *ultravioletne*, kuna selle ühendi esilduvus oli suurem kui mõiste substantiivsel variandil *ultraviolet*, ungari paralleelvariantidest valisin aga vasteks *ultraviola*, mille esilduvus oli suurem kui sõnal *ultraibolya*.

Nagu eelnevalt kirjeldatud sagedasemate sõnade puhul, paistab adjektiivide esiletulek silma ka keeltevahelisi kokkulangevusi analüüsides. Ainus ühend, mida vähemalt kahes keeles nimetati ja mis adjektiivide hulka ei kuulu, on *ultraheli*. Kõigis keeltes sageli nimetatud ühendeid on kolm: *ultraheli*, *ultravioletne* ja *ultramodernne/ultramoodne*. Seejuures nimetas ungari keeles sõna *ultraviola* 'ultravioletne' üle poole keelejuhtidest, hoolimata sellest, et neil oli valida kahe sama nähtust tähistava sõna vahel, nagu eelpool kirjeldatud. Eesti ja inglise keeles oli selle sõna vastete esilduvus mõnevõrra madalam. Inglise ja eesti keeles nimetati ka poliitilisi termineid, neist sagedasemate hulgas olid

mõlemas keeles sarnase tähendusega mõisted *ultraconservative* ja *ultraparempoolne*. Ungari keeles ühiskonnaeluga seotud terminid loetelukatses esile ei tulnud (küll aga oli erinevaid poliitilisi sõnu ungari keelekorpuses (Andor 2005: 16)).

5. Korpusuuring

Selles peatükis analüüsin *mega(-)*, *super(-)*, *hüper(-)* ja *ultra(-)* algulisi ühendid eestikeelsete veebilehtede korpuses etTenTen. Jaotises 5.1 kirjeldan andmete kogumiseks ja töötlemiseks kirjutatud programmi tööpõhimõtetest. Jaotistes 5.2, 5.3, 5.4 ja 5.5 analüüsin prefiksita kaupa kogutud materjali.

5.1. Andmete kogumine ja töötlus

Kirjutasin programmeerimiskeeles Python programmi, millega kogusin korpusest etTenTen kokku kõik *hüper-*, *super-*, *mega-* ja *ultra-*algulised ühendid ning analüüsisin neid kvantitatiivselt. Järgmiseks kirjeldan täpsemalt andmete kogumiseks ja töötluks tehtud samme.

Lemmade sageduste leidmiseks

- tegin päringu (vastavalt kas *ultra**, *hüper**, *super** või *mega**) korpuse etTenTen veebilehele;
- otsisin tööriista Beautiful Soup abil lehekülje lähtekoodist üles kõigi päringule vastavate sõnade lemmad;
- muutsin leitud lemmad väiketäheliseks, et sama üksust erinevateks keelenditeks ei loetaks;
- kogusin lemmad koos sagedustega sõnastikuformaadis loendisse, kus iga sõna on arvilise väärtusega seotud;
- kirjutasin koodi, mis liitis iga korduva lemma puhul vastava võtme sagedusele sõnastikus +1;
- kirjutasin koodi, mille abil käidi korpuses läbi kõik päringule vastavad leheküljed ning koguti seega sõnastikku kõik otsingule vastavad tulemused;

- sorteerin sõnastiku sageduste alusel kahanevas järjekorras ja kirjutasin tulemused *csv*-faili.

Sõnaliike hindasin eesti keele analüüsimiseks välja töötatud teegi EstNLTK abil. Selleks

- kirjutasin funktsiooni, mis leidis morfanalüsaatori abil keelendi sõnaliigi;
- kogusin sõnaliigid ja nende sagedused sõnastikuformaadis loendisse, kus iga sõna on arvulise väärtusega seotud;
- iga korduva sõnaliigi puhul liideti vastava sõnaliigi sagedusele +1;
- kirjutasin välja ka sõnad koos sõnaliigi analüüsiga, et näha, kui täpne oli analüüs ja millised olid igasse liiki kuuluvad sõnad.

Hindasin sõnade kirjakeelsust EstNLTK teegi abil. Selleks

- kirjutasin funktsiooni, et uurida kogutud keelendite sõnaliike;
- lülitasin EstNLTK morfanalüsaatori oletamisfunktsiooni välja, et tundmatud sõnad juhuslikku analüüsi ei saaks;
- kontrollisin, kas morfanalüsaator tunneb sõna ära ja kas sõnaliik on määratud;
- kui sõna tunti ära ja sõnaliiki oli võimalik määrata, järeldasin, et tegu on eestikeelse sõnaga;
- kogusin tuvastatud sõnad ühte unikaalsete sõnade hulka (*set*) ja tuvastamata jäänud sõnad teise hulka;
- loendasin kummaski hulgas olevad keeleüksused kokku;
- kirjutasin välja ka sõnad koos kirjakeelsuse hinnanguga, et tulemusi kvalitatiivselt vaadata.

Hindasin eraldi ka eelnevalt kogutud kirjakeelsete sõnade tüvesid EstNLTK morfanalüsaatori abil, et näha kui paljud neist esinevad eesti keeles ka üksiksõnana, kui paljud on aga võõrsõnadena keelde tulnud terviklikud terminid. Selleks

- kirjutasin funktsiooni, mis lõikas sõnattive eest prefiksi ära (nt *hüperaktiivne* -> *aktiivne*);
- lülitasin EstNLTK morfanalüsaatori oletamisfunktsiooni välja;

- kontrollisin, kas EstNLTK morfanalüsaator tunneb sõna ära ja kas sõnaliik on määratud;
- kui sõna tunti ära ja sõnaliiki oli võimalik määrata, järeldasin, et tegu on eestikeelse sõnaga;
- kogusin tuvastatud tüved ühte unikaalsete sõnade hulka (*set*) ja tuvastamata jäänud tüved teise hulka;
- loendasin kokku kummaski hulgas olevad üksused.

Järgmiseks analüüsin kogutud materjali prefiksite kaupa. Iga prefiksi puhul annan kõigepealt ülevaate programmi abil tehtud automaatse analüüsi tulemustest ning arutlen nende üle. Seejärel vaatan sagedasemaid sõnu ka kvalitatiivselt, et automaatse töötluse tulemusi kontrollida ja hinnata.

5.2. *Mega*-algulised ühendid korpuses etTenTen

Selles peatükis analüüsin *mega*-algulisi ühendeid, mis korpuses esinesid. Jaotises 5.2.1 annan ülevaate automaatse töötluse tulemustest ja jaotises 5.2.2 analüüsin sagedasemaid sõnu.

5.2.1 Automaatse töötluse tulemused

Programm, mille andmete kogumiseks ja töötlemiseks kirjutasin, tuvastas korpusest etTenTen 7960 prefiksiga *mega*-algavat sõna. Unikaalseid sõnu oli 1207. Neist 855 olid kirjakeelsed ja 352 jäid EstNLTK morfanalüsaatorile tundmatuks. Tuvastamata jäid näiteks tsitaatsõnad (*megabyte*, *megastar*), nimed (Megan, Megatron, Megadeth), spontaansed kõnekeelsed ühendid ja internetisläng (*megamõnna*, *megaläbu*, *megairw*), mõningad tuletised (*megalt*, *megaintensiivselt*), ebatavalised ühendid ja liitsõnad (*megasupermängupüss*) ja üksikud keerukamad terminid (*megaoom-sentimeeter*). Üldiselt sai analüüsator kirjakeelsete sõnade tuvastamisega siiski üsna hästi hakkama.

Analüüsisin leitud kirjakeelsete sõnade tüvesid ka eraldi, et uurida, milline on võõrtüveliste sõnade ja täistähendusliku eestikeelse tüvega sõnade vaherkord. Täistähendusliku tüvega ühendite puhul (nt *megamees*) on sõnaosade piir ja

keelekõnelejale üldjuhul selgesti tajutav. See muudab ka prefiksi semantilise rolli arusaadavamaks ja võimaldab seda analoogsetes ühendites produktiivselt kasutada. Võõrtüvelisi sõnu (nt *megafon*) mõistetakse aga tervikuna ning nende tähendust on eelneva kokkupuuteta väga keeruline välja mõelda. Sõnaosa piiride tajumise keerukust ja vigase analüüsi ohte otseste võõrlaenude puhul näitasid muuhulgas ka loetelukatse tulemused, kus keelendiga *mega(-)* algavate ühenditena loetleti ka sõnu *megalomaania* ja *megalodon*, mis tegelikult koosnevad osadest *megalo-* + *-maania* /*-don* ja algavad seega rangelt võttes keelendiga *megalo-*, mitte *mega-* (s.o sama kreekakeelse tüve genitiivvormiga). Peale selle võib analüütiline lähenemine probleeme tekitada ka sõnade puhul, mis on küll võõrkeelest laenatud, kuid mille tüvi langeb kokku mõne eestikeelse sõnaga (nt *megaliit* ei ole suur liit, vaid hoopis suur kivi (kr *λίθος* [lithos])).

Kirjakeelsete sõnade analüüsil tuvastati 845 täistähenduslikku ja 10 tundmatut sõnatüve. Analüüsis esines mõningaid vigu, näiteks pidas programm võõrtüvelisteks sõnadeks paari mitmest osast koosnevat ühendit, mis varem ekslikult kirjakeelseteks sõnadeks oli loetud (nt *mega-hüper-superpalk*). Üldiselt olid aga analüüsi tulemused korrektsed ning kuigi need ei näita arvilise täpsusega erinevate *mega*'ga seotud tüvede hulka (eelkõige seetõttu, et kõik liitsõnad ja tuletised loeti eritüvelisteks sõnadeks), võib leitud täistähenduslike ja tundmatute tüvede väga ebaproportsionaalse jaotumise põhjal siiski öelda, et enamik eesti keeles kasutusel olevaid *mega*-algulisi ühendeid on eestikeelse tüvega.

Analüüsisin kõiki korpusest leitud sõnu ka eri sõnaliikide osakaalu uurimiseks andmestikus. Seekord lasin morfanalüsaatoril oletada ka eelnevalt tundmatuks jäänud keelendite sõnaliiki. Programm tuvastas 993 substantiivi, 175 adjektiivi ja 22 adverbi. Leiti ka 17 muud üksust, kuid selle põhjuseks oli vigane analüüs, mitte sõnade tegelik rühmakuuluvus. Sõnaliikide sagedused, näited ja osakaal andmestikust on esitatud tabelis 16. Adjektiivide puhul olen toonud näite nii alg- kui keskvärdes sõnast, ülivärdes sõnu andmestikust ei tuvastatud.

Tabel 16. *Mega-* alguliste sõnade jaotumine sõnaliigiti

Sõnaliik	Sagedus	Osakaal	Näide
Substantiiv	993	83%	<i>megavatt</i>
Adjektiiv	175	15%	<i>megasuur</i> <i>megalahedam</i>
Adverb	22	2%	<i>megavõimsalt</i>
Kokku	1190	100%	

Automaatse analüüsi tulemused viitavad substantiivide ülekaalukale enamusele uuritavas andmestikus. Järgmiseks uurin detailsemalt sagedasemaid keelendeid, et veenduda automaatse analüüsi korrektsuses ja uurida kasutusel olevaid sõnu ilma üksikjuhtumiteta. Analüüsin ka spontaansete adjektiivide hinnangulisust ja eristan käsitsi kesksed tüved liitsõnadest ja tuletistest, et uurida rangelt eritüveliste sõnade jaotumist sõnaliigiti. Vaatan ka seda, millistest sõnadest luuakse rohkem tuletisi ja liitsõnu ning millised on sagedasemad sõnatuletustüübid.

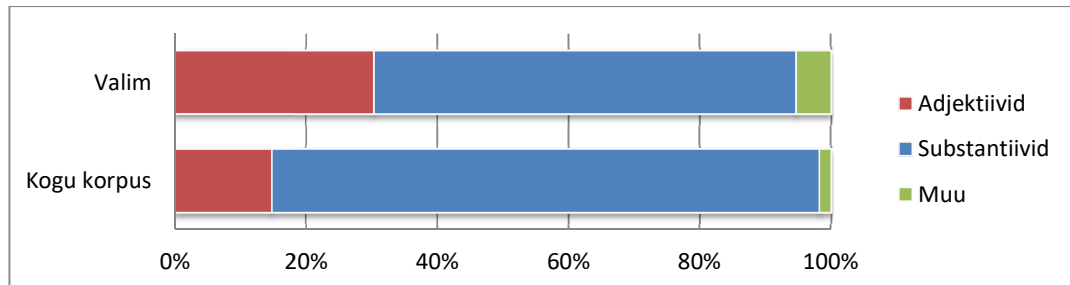
5.2.2. Sagedasemate *mega-*alguliste sõnade analüüs

Analüüsisin käsitsi sõnu, mille osakaal korpuses oli vähemalt 0,1% kõigist *mega-*algulistest ühenditest ehk neid, mille sagedus oli 8 või rohkem. Selliseid sõnu oli kokku 94 ning nende esinemisjuhud moodustasid 77,6% korpuses esinevatest *mega-*algulistest sõnadest.

Puhastasin loetelu, praakides välja tsitaatsõnad (nt *megabox*, *megawatt*), nimed (Megameel, Megadeth) ja veebilehtede aadressid (*mega.ee*). Ühtlustasin ka erineva kirjapildi või kirjavigadega sõnu, viies nad ühe vormi alla (nt *megavatt-tund* ~ *megavattund*, *megaliit* ~ *megaliid*). Peale selle eraldasid sõnatüve prototüüpse vormi (edaspidi nimetan seda keskseks sõnaks) tuletistest ja liitsõnadest, et sõnaliike analüüsides oleks iga tüve andmestikus vaid üks kord.

Pärast andmestiku puhastamist ja ühtlustamist jäi järele 56 kesket sõna, 13 tuletist ja 3 liitsõna. *Mega-*alguliste sõnade jagunemist sõnaliigiti korpuses ja sagedaste sõnade

valimis illustreerib joonis 1. Sagedasemate sõnade ammendav loetelu on välja toodud lisa 1.

Joonis 1. *Mega*-alguliste sõnade jagunemine sõnaliigiti

Nii automaatse kui ka käsitsi läbiviidud sagedasemate sõnade analüüsi tulemused näitavad substantiivide ülekaalu. Siiski viitab valimi analüüs sõnade veidi ühtlasemale jaotumisele sõnaliigiti. Laiemalt kasutusel olevate sõnade hulgas on vaid veidi üle kahe korra rohkem substantiive kui adjektiive, samas kui automaatne kogu korpuse analüüs näitas, et substantiive on üle viie korra rohkem. Peale substantiivide ja adjektiivide on sagedasemate sõnade hulgas ka kaks adverbi (*megapalju* ja *megarahul*) – see tulemus on ootuspärane ja automaatse analüüsiga kooskõlas.

Sagedasemate sõnade hulgas on palju nii spontaanseid ühendeid kui ka kinnistunud mõisteid (*megapiksel*). Spontaansete ühendite hulgas on palju adjektiive (*megaarmas*, *megahea*), aga ka substantiive (*megafirma*, *megahind*). Adjektiivide hulgas on nii emotsionaalselt hinnangulisi keelendeid (*megalahe*, *megamõnus*) kui ka neutraalseid ühendeid (*megakõrge*, *megasuur*). Enamik hinnangulisi adjektiive on positiivse alatooniga, kuid on ka mõned erandid (*megaigav*, *megavalus*, *megaraske*). Korpusandmete põhjal tundub, et *mega-* on spontaanses keelekasutuses teistest uuritavatest prefiksitest produktiivsem eesosis.

Analüüsisin eraldi ka tuletisi ja liitsõnu, et selgitada välja, millised tüved korduvad, millist tüüpi sõnatuletust kõige sagedamini esineb ning kas suur tuletiste ja liitsõnade hulk võib mõjutada adjektiivide ja substantiivide vahekorda ühtlustamata andmestikus. Tabel 17 illustreerib keskseid sõnu, millest moodustati vähemalt kaks tuletist või

liitsõna, mille sagedus oli samuti vähemalt 8. Tabelis 18 on aga välja toodud sõnamoodustusviisid ja nende sagedused.

Tabel 17. *Mega*-algulised sõnad, millest moodustati vähemalt kaks tuletist või liitsõna

Keskne mõiste	Tuletiste ja liitsõnade hulk
mega	2
megavatt	2
megapiksel	2
megaliit	2
megakiire	2

Tabel 18. Sõnamoodustusviisid ja nende sagedused

Sõnamoodustusviis	Sagedus
Sõnatuletus	
S -> Adj	7
Adj -> Adv	3
Adj -> S	1
mega -> Adv, Adj	2
Liitsõnamoodustus	
S -> S	3

Selgus, et *mega*-algulised sõnad pole ei tuletiste ega liitsõnade poolest kuigi produktiivsed, kuna ühegi sõnaga ei moodustatud rohkem kui kaks liitsõna või tuletist. *Mega* puhul on aga omapärane prefiksist endast tuletiste moodustamine – korpusel olid sagedased nii vormid *megalt* kui ka *megane*. Viimast tuleks küll ilmselt pidada hoopis lühendiks sõnast *megabaidine* (s.o sõna *megabait* on kõnekeeles lühenenud *mega*'ks ning sellest on moodustatud adjektiiv).

Sõnamoodustusviisidest oli tuletus sagedasem kui liitsõnamoodustus. Liitsõnu leidis vaid kolm ning kõik olid substantiivid. Tuletustüüpidest oli kõige sagedasem adjektiivide tuletamine substantiividest. Substantiivsed tuletised sagedased ei olnud, mistõttu pole tõenäoline, et tuletised oleksid ühtlustamata koguandmestikus substantiivide liigsuurt ülekaalu põhjustanud. Ei saa küll täielikult välistada teiste tegurite, nt tsitaatsõnade võimalikku mõju puhastamata andmestikule, kuid valimi analüüs näitas, et kogu korpuse põhjal tehtud automaatse analüüsi tulemused peavad üldjoontes paika.

5.3. *Super*-algulised ühendid korpuses etTenTen

Selles peatükis analüüsin *super*-algulisi ühendeid, mis korpuses esinesid. Jaotises 5.3.1 annan ülevaate automaatse analüüsi tulemustest ja jaotises 5.3.2 analüüsin sagedasemaid sõnu.

5.3.1. Automaatse töötluse tulemused

Programm, mille andmete kogumiseks ja töötlemiseks kirjutasin, tuvastas korpusest etTenTen 28 917 prefiksiga *super*- algavat sõna. Unikaalseid sõnu oli 3222. Morfanalüsaator tundis ära 2293 sõna ning 929 sõna jäi tuvastamata. Tundmatuks jäid näiteks tsitaatsõnad (*superbike*, *supernatural*), nimed (Superman, Superjet), mõned sidekriipsuga ühendid (*super-hüper-multifunktionaalne*, *superstaari-Birgit*), ebaharilikud tuletised (*supertoskaanalane*, *superstaarsus*), keerukad terminid (*superausteniitteras*, *superraalimisklaster*), spontaansed ebatavalised liitsõnad (*supermegaõllekõht*, *superkoolibussivõrgustik*), veebiaadressid (*superkross.ee*, *superkinod.ee*), kirjavigadega sõnad (*superamas*, *supersümeetriline*), kõnekeelsused (*superõps*, *superhää*), eestipäraselt kirjutatud toorlaenud (*superdiil*, *superšopingustaar*) ja ebastandardse kirjapildiga omasõnad (*supermyygimees*, *supersõidumees*). Analüüsi tulemused näitavad, et eestikeelsetes tekstides kasutatakse väga palju *super*-algulisi tsitaatsõnu, nimesid ning spontaanseid tuletisi ja liitsõnu.

Lähtusin eeldusest, et tuvastatud 2293 sõna on enamjaolt kirjakeelsed ja analüüsisin nende sõnade tüvesid ka eraldi, et selgitada välja, milline on võõrtüveliste sõnade (nt *supervüisor*) ja täistähendusliku eestikeelse tüvega sõnade (nt *supermugav*) vahetõrge.

korpusandmestikus. Selline analüüs on prefiksite produktiivsuse uurimisel oluline, kuna täistähendusliku tüvega sõnade puhul on prefiksi funktsioon keeleteadajale selgemini tajutav ning see võimaldab luua analoogseid spontaanseid ühendeid. Siiski ei pruugi täistähenduslik eestikeelne tüvigi alati mõistetav olla. Eesti keeles on küll olemas nii sõna *supernoova* kui ka *noova*, kuid kuna mõlemad on võõrlaenuid, mis on kasutusel eelkõige teaduskeeles, mõjub sõna *supernoova* terviklikumana kui spontaansed eestikeelse tüvega ühendid ja selle tüve (*noova*) tähendust on sama keeruline (kui mitte keerulisemgi) oletada kui ühendi enda oma.

Morfanalüsaator tuvastas korpusest 2237 täistähenduslikku ja 52 tundmatut tüve, mida seoti prefiksiga *super-*. Analüsaator luges tuletised (nt *superpuhas* ja *superpuhastus*) ja liitsõnad (*superstaar*, *superstaarisaade*) eraldi tüvedeks, mis mõjutab kindlasti arvandmeid. Ometi näitab tuvastatud ja tuvastamata sõnade vahekord, et eesti keeles esineb prefiks *super-* palju sagedamini täistähendusliku tüvega ühendites kui läbipaistmatutes võõrsõnades, liiati, et enamik tundmatuks loetud tüvesid on tegelikult sidekriipsuga ühendid (*super-hüper-huvitav*, *super-telefoto-võte*), mitte võõrtüved. Täistähendusliku eestikeelse tüvega sõnadest olid enamik spontaansed ühendid (*superhea*, *superšokolaad*), vähem oli kinnistunud mõisted (*supermodell*, *superrealism*).

Analüüsisin kõiki korpusest leitud sõnu ka nende sõnaliigi väljaselgitamiseks. Seekord lasin morfanalüsaatoril oletada ka eelnevalt tundmatuks jäänud keelendite sõnaliiki. Programm tuvastas uuritavast andmestikust 2759 substantiivi, 354 adjektiivivi, 51 adverbivi, 6 verbi ja 52 muud üksust. Muid üksuseid ma siinkohal ei käsitle, kuna tegu oli vigase analüüsi või kirjavahemärkidega. Sõnaliikide sagedused, osakaal ning näited on välja toodud tabelis 19. Adjektiivide puhul tõin näite nii alg- kui ka keskvärdes sõnast. Analüsaator tuvastas küll ka paar ülivõrdes sõna, kuid selgus, et tegu oli vigase analüüsiga (nt *superstaarim* – tegelikult keskvärre; *superkruisima* – tegelikult verb).

Tabel 19. *Super*-alguliste sõnade jaotumine sõnaliigiti

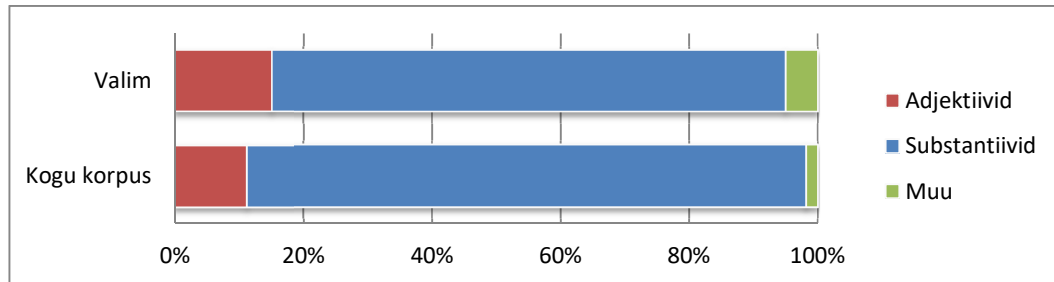
Sõnaliik	Sagedus	Osakaal	Näide
Substantiiv	2759	87%	<i>supermodell</i>
Adjektiiv	354	11%	<i>supermaitsev</i> <i>superkrossilikum</i>
Adverb	51	<2%	<i>superstiilselt</i>
Verb	6	<1%	<i>superstaaritsema</i>
Kokku	3170	100%	

Automaatse analüüsi tulemuste põhjal paistab, et enamik korpuse etTenTen andmestikus olevaid *super*-algulisi sõnu on substantiivid. Ainsa teise mainimisväärse sõnaliigina on esindatud adjektiivid, mida on ligi kaheksa korda vähem. Järgmiseks uurin detailsemalt sagedasemaid keelendeid, et veenduda automaatse analüüsi korrektsuses ja uurida kasutusel olevaid keelendeid ilma üksikjuhtumiteta. Analüüsin, kas leitud spontaansed adjektiivid on hinnangulised või mitte. Peale selle eristan käsitsi kesksed tüved liitsõnadest ja tuletistest, et uurida rangelt eritüveliste sõnade jaotumist sõnaliigiti. Vaatan ka seda, millistest kesketest sõnadest luuakse rohkem tuletisi ja liitsõnu ning millised on sagedasemad sõnatuletustüübid.

5.3.2. Sagedasemate *super*-alguliste sõnade analüüs

Täpsema analüüsi aluseks võtsin sõnad, mille osakaal korpuses oli vähemalt 0,1% kõigist *super*-algulistest sõnadest ja sagedus 29. Selliseid sõnu oli kokku 85 ning nende esinemisjuhud moodustasid 73% korpuses esinevatest *super*-algulistest sõnadest. Puhastasin andmestikku, praakides loetelust välja tsitaatsõnad (*superbike*, *superbox*) ja nimed (Superjanes, Superjet). Kuigi superjanes on spontaanselt analoogia põhjal loodud tegelaskuju nimetus (vrd supermees, supernaine) ja on seega kinnituseks prefiksi võimest kohaneda ja uusi ühendeid luua, ei saa seda siiski sagedaseks keelendiks pidada, kuna see esines korpuses ainult ühele konkreetsele tegelaskujule viidates. Samuti jätsin välja jalgpallivõistluse nime Superkarikas, kuna sõna tähendusväli on liiga piiratud ning see nimetus pole üldistatav teistele sama tüüpi võistlustele.

Enne andmete analüüsimist eraldasin iga tüve prototüüpse esinemiskuju (edaspidi nimetan seda keskseks sõnaks) tuletistest ja liitsõnadest, et sõnaliike analüüsid oleks iga tüve andmestikus vaid üks kord. Uuritavaid eestikeelseid sõnu jäi puhastatud valimisse järele 60. Joonis 2 illustreerib sõnade jaotumist võrdlevalt korpuses ja puhastatud valimis. Sagedasemate sõnade ammendav loetelu on välja toodud lisas 2.

Joonis 2. *Super*-alguliste sõnade jaotumine sõnaliigiti

Sõnavara jaotumine sõnaliigiti on korpuses ja valimis küllaltki sarnane. Mõlemas on substantiive kõige rohkem, natuke leidub ka adjektiive ning teiste sõnaliikide esindajaid on väga vähe. Valimi sõnavara analüüs näitas, et kõige sagedasemad olid *super*-algulised substantiivsed kinnistunud mõisted (*superstaar*, *supermarket*), kuid oli ka spontaansed ühendeid, mis võisid olla nii substantiivsed kui ka adjektiivsed (*superjõud*, *supermäng*, *superlahe*). Ühtegi adjektiivset kinnistunud väljendit ei olnud. Enamik adjektiive olid emotsionaalselt hinnangulised ja positiivse alatooniga (*superlahe*), kuid leidis ka neutraalsemaid kirjeldavaid sõnu (*supermassiivne*). Korpusandmete põhjal võib seega öelda, et eesti keeles on kasutusel nii *super*-algulised kinnistunud väljendid kui ka spontaansed substantiivsed ja adjektiivsed ühendid.

Analüüsisin eraldi ka tuletisi ja liitsõnu, et selgitada välja, millised tüved on produktiivsemad, millist tüüpi sõnatuletust kõige sagedamini esineb ning kas suur tuletiste ja adjektiivide hulk võib mõjutada adjektiivide ja substantiivide vahetada ühtlustamata andmestikus. Selgus, et *super*-algulised sõnad pole ei tuletiste ega liitsõnade poolest produktiivsed. Tuletisi oli sagedasemate sõnade loendis kaks (*superviisor* ja *superhästi*) ning liitsõnu kolm (*superstaarisaade*, *supernoovaplahvatus*

ja *supertoiduaine*). Seega pole alust arvata, et tuletiste või liitsõnade rohkus korpuse automaatsele analüüsile suurt mõju oleks avaldanud.

5.4. Hüper-algulised ühendid korpuses etTenTen

Selles peatükis analüüsin *hüper*-algulisi ühendeid, mis korpuses esinesid. Jaotises 5.4.1 annan ülevaate automaatse analüüsi tulemustest ja jaotises 5.4.2 analüüsin sagedasemaid sõnu.

5.4.1. Automaatse töötlemise tulemused

Programm, mille andmete kogumiseks ja töötlemiseks kirjutasin, tuvastas korpusest etTenTen 4803 prefiksiga *hüper*- algavat sõna. Unikaalseid sõnu oli 767. Morfanalüsaator tundis ära 536 sõna ning 231 sõna jäi tuvastamata. Tundmatuks jäid näiteks ebastandardised ühendid (*hüperglobalist*), mõned kompleksed liitsõnad (*hüpersensitiivsustest*), sidekriipsuga sõnaühendid (*hüper-duper-supertoode*). Tuvastamata jäi ka tsitaatsõnu, nimesid ja kirjavigadega sõnu. Morfanalüsaatoril tekkis probleeme ka keerukamate terminite nagu *hüperlipideemia*, *hüpervitamiin*, *hüperreaktiivne* ära tundmisega, kuigi need on tegelikult kirjakeelsed.

Analüüsisin eraldi tuvastatud kirjakeelsete sõnade tüvesid, et välja selgitada, kui suur osa keelenditest on eestikeelse täistähendusliku sõna põhjal moodustatud ja kui palju on võõrtüvelisi ühendeid. Eestikeelne tüvi aitab enamasti prefiksi seost tüvega ja seeläbi ka eesose funktsiooni paremini mõista (vrd *hüperaktiivne* vs. *hüperbool* – esimese puhul on tüvi *aktiivne* selgelt äratuntav, teine aga mõjub läbipaistmatu terviksõnana). Keerukamad meditsiiniterminid on siinkohal erandiks, kuna isegi kui tüvi ka eraldi sõnana esineb, ei pruugi see sõna tähendust avada. Näiteks *hüperglükeemia* ja *glükeemia* on küll mõlemad eesti keeles kasutusel olevad mõisted, kuid tüvi *glükeemia* on ka ise võõrtüveline ja ei pruugi seega erialakaugele inimesele midagi öelda.

Morfanalüsaator leidis korpusest 478 täistähenduslikku ja 58 tundmatut tüve, mida seoti keelendiga *hüper*-. Analüsaatori tulemused olid küllaltki täpsed, kuigi kohati esines siiski ka vigu (nt *hüperon* analüüsiti osadeks *hüper* ja *olema*). Sõnade hulgas oli ka liitsõnu ning tuletisi, mistõttu ei kajasta leitud arvud otseselt erinevate tüvede hulka (see

puudutab eriti just võõrtüvesid, nt ((*hüper*)*tensioon*, *-tensioonipatsient* ja *-tensiooniravim* analüüsi erinevateks tüvedeks), kuid saadud tulemus näitab siiski tendentsi siduda prefiksit *hüper-* pigem täistähenduslike tüvedega.

Sõnaliikide automaatse analüüsi viisin läbi kõigil korpusest leitud sõnadel (st lasin morfanalüsaatoril oletada ka tundmatuks jäänud keelendite sõnaliiki). Programm tuvastas 581 substantiivi, 160 adjektiivi (sh 3 keskvõrdes ja 3 ülivõrdes), 13 adverbi, 4 verbi ning 8 muud üksust (mis aga tähelepanu ei vääri, kuna tegemist oli ilmselgelt ebaõnnestunud automaatse analüüsiga, nt *hüper-*alguliste keelendite sidesõna või asesõnana määratlemisega). Analüüsi tulemused koos näidetega on esitatud tabelis 20.

Tabel 20. Hüper-alguliste sõnade jaotumine sõnaliigiti

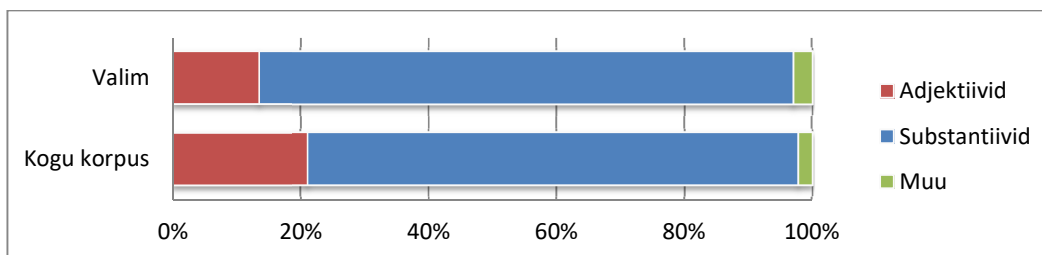
Sõnaliik	Sagedus	Osakaal	Näide
Substantiiv	581	77%	<i>hüpermarket</i>
Adjektiiv	160	21%	<i>hüperaktiivne</i> <i>hüperboolsem</i> <i>hüper-super-lahedaim</i>
Adverb	13	< 2%	<i>hüperrealistlikult</i>
Verb	4	< 1%	<i>hüperboliseerima</i>
Kokku	758	100%	

Sõnaliikide automaatne analüüs näitab, et korpuse etTenTen andmestikus on üle kolme neljandiku substantiive ja *ca* viiendik adjektiive. Adverbiks või verbiks analüüsitud sõnu on aga väga vähe. Järgmiseks analüüsin käsitsi sagedasemaid sõnu, eesmärgiga uurida keeles kasutusel olevaid sõnu/sõnaühendeid ilma üksikjuhtumiteta. Detailne analüüs võimaldab ka eristada tüvesid tuletistest ja liitsõnadest, pöörata tähelepanu tuvastamata jäänud sagedasematele keelenditele ning selgitada välja, milliste sõnade baasil on moodustatud rohkem liitsõnu ja tuletisi, millised on sõnatuletuse sagedasemad tüübid ning mis iseloomustab leitud adjektiive (kas need on pigem neutraalsed või emotsionaalselt hinnangulised).

5.4.2. Sagedasemate *hüper*-alguliste sõnade analüüs

Detailse analüüsi aluseks võtsin sõnad, mille osakaal korpuses oli vähemalt 0,1% kõigist *hüper*-algulistest ühenditest ja sagedus 5 või rohkem. Selliseid sõnu oli kokku 90 ning nende esinemisjuhud moodustasid 81% korpuses esinevatest *hüper*-algulistest sõnadest. Jagasin sõnad sõnaliigi kaupa rühmadeks nii, et iga tüve arvestasin ainult ühe korra. Kui ühest tüvest esines mitu varianti (nt *hüperaktiivne*, *hüperaktiivsus*), siis määrasin sõnaliigi kõige sagedasema keelendi (s.o keskse selle tüvega moodustatud sõna) järgi ja ülejäänud samatüvelisi sõnu käsitlesin tuletiste või liitsõnadena. Andmestikku polnud selle prefiksi puhul vaja puhastada, kuna sõnakuju *hüper* ei lange kokku tsitaatsõnade kirjapildiga (*hyper*) ning see prefiks ei esine ka populaarsete nimede esiosana.

Keskseid mõisteid oli 67, tuletisi 19 ja liitsõnu 4. (Sõnade ülevaatlik loetelu on välja toodud lisas 3.) Ühendite jagunemist sõnaliigiti kogu korpuses ja sagedaste sõnade valimis illustreerib joonis 3.

Joonis 3. Hüper-alguliste sõnade jagunemine sõnaliigiti

Jooniselt on näha, et enamik sagedasemaid *hüper*-algulisi sõnu on substantiivid. Mingil määral esineb ka adjektiive, kusjuures ükski neist pole emotsionaalselt hinnanguline, vaid tegu on kas kinnistunud mõistetega (nt *hüperkineetiline*) või neutraalsete ühenditega (nt *hüperkiire*). Muud sõnaliigid on sisuliselt esindamata. Sagedasemate keelendite jaotumine sõnaliigiti langeb üldjoontes kokku kogu korpuse andmestikul läbi viidud automaattöötuse tulemustega.

Analüüsisin eraldi ka tuletisi ja liitsõnu, et selgitada välja, millised tüved on sagedasemad ja millist tüüpi sõnatuletust kõige rohkem esineb. Tabel 21 illustreerib keskseid sõnu, millest moodustati vähemalt kaks tuletist või liitsõna, mille sagedus oli

samuti vähemalt 5. Tabelis 22 on aga välja toodud sõnatuletuse tüübid ja nende sagedused.

Tabel 21. Sõnad, millest moodustati vähemalt kaks tuletist või liitsõna

Keskne mõiste	Tuletiste ja liitsõnade hulk
hüpertoonია	4
hüperbool	3
hüpertroofia	3
hüperaktiivne	2
hüpertensioon	2
hüperrealism	2
hüperkriitik	2

Tabel 22. Sõnamoodustusviisid ja nende sagedused

Sõnatuletus	Sagedus
S -> Adj	9
Adj -> S	4
S -> S	4
S -> V	1
Adj -> Adv	1
Liitsõnamoodustus	
S -> S	4

Kõige rohkem tuletisi ja liitsõnu moodustati sõnast *hüpertoonია* (*hüpertoonik*, *hüpertooniline*, *hüpertooniatõbi* ja *hüpertooniahaike*). Ka teisest võõrsõnadest moodustati mitmeid tuletisi, mis näitab, et need keeleüksused on tervikuna produktiivsed. Ükski spontaanne prefiksi ja tüve ühend liitsõnade ja tuletiste poolest esile ei kerkinud. Tulemus on küllaltki loogiline, kuna kinnistunud mõisted olid korpuse sagedasemate *hüper*-alguliste sõnade seas ülekaalus, kuid tulemust võis mõjutada ka

asjaolu, et semantiliselt ühtsetest sõnadest (s.o ühenditest, kus prefiks pole enam tajutav) on mõnevõrra lihtsam ja intuitiivsem uusi tuletisi ja liitsõnu luua.

Analüüsi tulemused viitavad sellele, et prefiksi *hüper-* puhul tuletatakse kõige rohkem üldist nähtust tähistavast substantiivist (nt *hüperrealism*) adjektiive (nt *hüperrealistlik*). Nende sõnade puhul, kus adjektiiv oli suurema sagedusega kui substantiiv, on võimalik ka vastassuunaline tuletusprotsess (nt adjektiivi *hüperaktiivne* alusel moodustatud substantiiv *hüperaktiivsus*). Kolmas oluline tuletustüüp on üldmõistest isikule viitava sõna moodustamine (nt *hüperborea* -> *hüperborealane*). Muud tuletustüübid sagedased ei olnud.

5.5. Ultra-algulised ühendid korpuses etTenTen

Selles peatükis analüüsin *ultra*-algulisi ühendeid, mis korpuses esinesid. Jaotises 5.5.1 annan ülevaate automaatse analüüsi tulemustest ja jaotises 5.5.2 analüüsin sagedasemaid sõnu.

5.5.1. Automaatse töötluse tulemused

Programm, mille andmete kogumiseks ja töötlemiseks kirjutasin, tuvastas korpusest etTenTen 6444 prefiksiga *ultra-* algavat sõna. Unikaalseid sõnu oli 634. Morfanalüsaator tundis ära 417 sõna ning 217 sõna jäi tuvastamata. Tundmatuks jäid näiteks tsitaatsõnad (*ultrabook*, *ultraviolet*), mõned firmanimed (Ultratone, Ultrakub), kirjavigadega sõnad (*ultravioletkiirgus*), ebastandardised tuletised (*ultrafiltreeritu*), võõrkeelsed tegelaskujude nimed (Ultraman) ning üksikud keerulised terminid (*ultrasonograafia*) ja kompleksed liitsõnad (*ultraparemäärmuslane*) ja sõnaühendid (*ultraviolet-spektromeeter*). Analüsaatori tulemused olid üsna täpsed.

Analüüsisin tuvastatud kirjakeelsete sõnade tüvesid ka eraldi, et selgitada välja, milline on võõrtüveliste sõnade (nt *ultramariin*) ja täistähendusliku eestikeelse tüvega sõnade (nt *ultravägivaldne*) vahekord korpusedmestikus. Morfanalüsaator tuvastas korpusest 410 täistähenduslikku ja vaid 6 tundmatut sõnatüve, mida seoti prefiksiga *ultra-*. Analüüsi tulemused on küllaltki täpsed ning kuigi samast tüvest moodustatud tuletised ja liitsõnad (nt *ultravioletkiirguslaser* ja *ultravioletkiirguskindel*) loeti

erinevateks tüvedeks ning see mõjutab kahtlemata arvandmeid, võib siiski öelda, et prefiks *ultra-* liitub eesti keeles palju sagedamini täistähenduslike sõnade kui võõrtüvedega.

Analüüsisin kõiki korpusest leitud sõnu ka nende sõnaliigi väljaselgitamiseks. Seekord lasin morfanalüsaatoril oletada ka eelnevalt tundmatuks jäänud keelendite sõnaliiki. Programm tuvastas uuritavast andmestikust 483 substantiivi, 129 adjektiivi, 7 adverb ja 15 muud üksust. Muid üksuseid ma siinkohal ei käsitle, kuna tegu oli vigase analüüsiga. Sõnaliikide sagedused, osakaal ning näited on välja toodud tabelis 23. Adjektiivide puhul tõin näiteid nii alg-, kesk- kui ülivõrdes keelenditest.

Tabel 23. Sõnade jaotumine sõnaliigiti

Sõnaliik	Sagedus	Osakaal	Näide
Substantiiv	483	78%	<i>ultraheli</i>
Adjektiiv	129	21%	<i>ultrafeminiinne</i> <i>ultraliberaalsem</i> <i>ultra-modernseim</i>
Adverb	7	1%	<i>ultravioletset</i>
Kokku	634	100%	

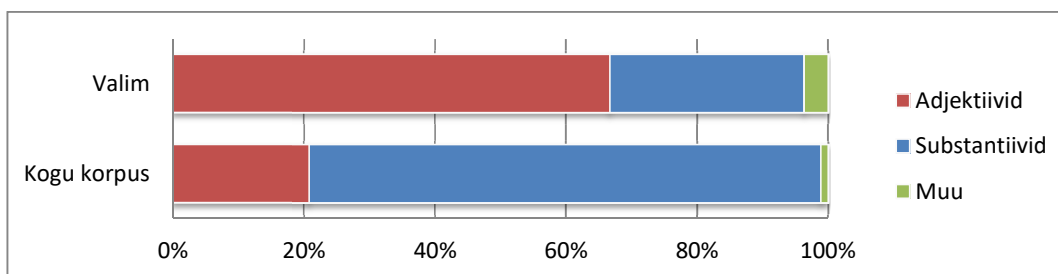
Automaatse analüüsi tulemuste põhjal paistab, et korpuse etTenTen andmestikust on üle kolme neljandiku substantiive, ca viiendik adjektiive ja üksikuid adverbe. Teised sõnaliigid korpuses esindatud ei ole. Järgmiseks analüüsin detailsemalt sagedasemaid sõnu, et kontrollida automaatse analüüsi korrektsust ja uurida kasutusel olevaid keelendeid ilma üksikjuhtumiteta. Analüüsin, kas leitud spontaansed adjektiivid on hinnangulised või mitte. Peale selle eristan käsitsi kesksed tüved liitsõnadest ja tuletistest, et uurida rangelt eritüveliste sõnade jaotumist sõnaliigiti. Vaatan ka seda, millistest kesksedest sõnadest luuakse rohkem tuletisi ja liitsõnu ning millised on sagedasemad sõnatuletistüübid.

5.5.2. Sagedasemate *ultra*-alguliste sõnade analüüs

Täpsema analüüsi aluseks võtsin sõnad, mille osakaal korpuses oli vähemalt 0,1% kõigist *ultra*-algulistest sõnadest ja sagedus 6 või rohkem. Selliseid sõnu oli kokku 83 ning nende esinemisjuhud moodustasid 87% korpuses esinevatest *ultra*-algulistest ühenditest. Praakisin esmalt loetelust välja tsitaatsõnad (s.o ingliskeelsed sõnad, mis esinesid eestikeelses tekstis), peale selle eemaldasin loetelust ansamblinime Ultramelanhool ja rullisuvõistluse nime Ultrarull, kuna mõlemad esinevad ainult kõnealusele ansamblile või võistlusele viitavates tekstides ega ole seega võrreldavad keeles kasutusel olevate täistähenduslike sõnadega.

Uuritavaid eestikeelseid sõnu jäi järele 27. Jagasin need sõnaliigi alusel rühmadesse, arvestades iga tüve puhul vaid kesket (s.o kõige sagedasemat) sellega seonduvat mõistet (nt analüüsisin substantiiviks küll sõna *ultraheli*, kuid sellest moodustatud liitsõnad nagu *ultraheliuuring* ja *ultraheliarst* jätsin esialgu kõrvale). Erandiks on siinkohal keelendid *ultraviolet* ja *ultraviolettkiirus* – kuigi viimane oli korpuses suurema sagedusega, käsitlen loogilisema analüüsi huvides siiski sõna *ultraviolet* keskse mõiste ning sõna *ultraviolettkiirus* sellest moodustatud liitsõnana.

Puhastatud andmestikus on *ultra*-algulisi keskseid mõisteid 27, tuletisi 7 ja liitsõnu 25. Kesksete sõnade jagunemist sõnaliigiti illustreerib joonis 4. Sõnade ammendav loetelu on välja toodud lisas 4.

Joonis 4. *Ultra*-alguliste sõnade jagunemine sõnaliigiti

Ultra- oli ainus prefiks, mille puhul sagedasemate sõnade valimi ja kogu korpuse põhjal tehtud automaatse analüüsi tulemused üldse kokku ei langenud. Kui automaatse analüüsi järgi olid substantiivid selgelt ülekaalus, moodustades 78% korpuses

esinevatest *ultra*-algulistest sõnadest, siis detailne analüüs näitab, et tegelikult on erinevaid substantiivseid tüvesid sagedaste sõnade hulgas küllaltki vähe ja *ultra*- liitub tüüpiliselt hoopis adjektiividega. Paljud ühendid on spontaansed, vaid poliitilises kontekstis kasutatavaid keelendeid nagu *ultraparempoolne*, *ultraliberaalne* ning sõnu *ultramoodne* ja *ultramodernne* võiks pidada kinnistunud mõisteteks. Emotsionaalselt hinnangulisi adjektiive esile ei tulnud (kui jätta kõrvale asjaolu, et poliitilises või religiooses kontekstis võivad ühendid nagu *ultrakonservatiivne* või *ultraordoksne* ka hinnanguliselt mõjuda). Esile tuli ka neutraalsemaid esemete omadusi kirjeldavaid sõnu nagu *ultraõhuke* ja *ultrakerge*.

Analüüsisin eraldi ka tuletisi ja liitsõnu, et selgitada välja, millised tüved on sagedasemad ja millist tüüpi sõnatuletust rohkem esineb. Tabel 24 illustreerib keskseid sõnu, millest moodustati vähemalt kaks tuletist või liitsõna, mille sagedus oli samuti vähemalt 6. Tabelis 25 on aga välja toodud sõnamoodustusviisid ja nende sagedused.

Tabel 24. Sõnad, millest moodustati vähemalt kaks tuletist või liitsõna

Keskne mõiste	Tuletiste ja liitsõnade hulk
ultraheli	19
ultraviolet	7
ultraliberaalne	3

Tabel 25. Sõnamoodustusviisid ja nende sagedused

Sõnamoodustusviis	Sagedus
Sõnatuletus	
Adj -> S	5
S -> S	1
S -> Adj	1
Liitsõnamoodustus	
S -> S	25

Väga palju liitsõnu oli korpuses sõnadega *ultraheli* ja *ultraviolett*. Seejuures on huvitav seegi, et kuigi sõna *ultraheli* on liitsõnade poolest väga rikas, siis ühtegi samatüvelist tuletist andmestikus ei olnud. Tuletiste poolest oli korpuses kõige produktiivsem hoopis poliitiline mõiste *ultraliberaalne*, millest esines kolm substantiivset varianti (*ultraliberaal*, *ultraliberaalsus* ja *ultraliberalism*).

Sõnamoodustusviisidest oli seega sagedasem liitsõnamoodustus. Kõik moodustatud liitsõnad olid substantiivid ja ka tuletustüüpidest oli kõige sagedasem uute substantiivide loomine. Seega selgitab liitsõnade ja tuletiste analüüs hästi substantiivsete sõnavormide ebaproportsionaalselt suurt sagedust ühtlustamata andmestikus.

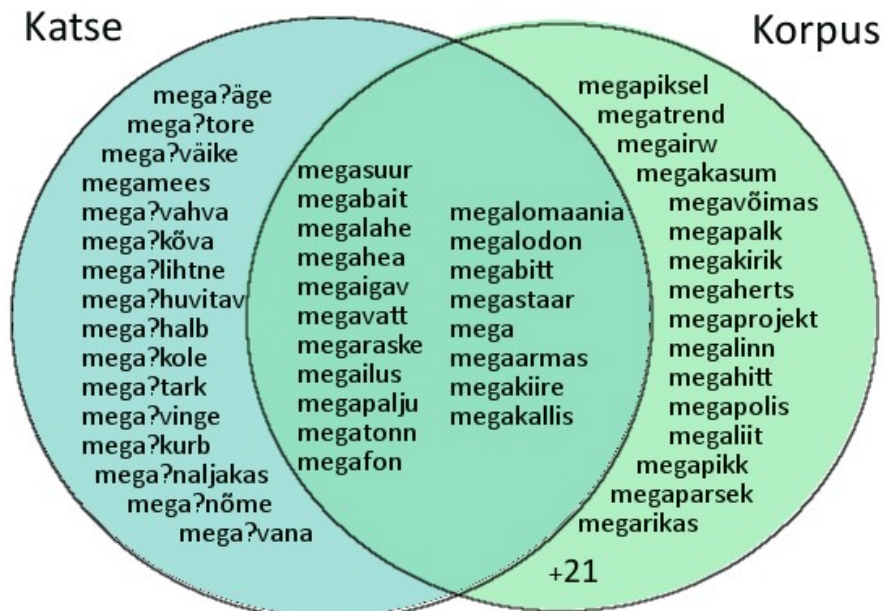
Järgmiseks võrdlen loetelukatse tulemusi korpusandmetega, et välja selgitada nende andmestike sõnavaraline ühisosa ja erinevused.

6. Loetelukatse tulemuste ja korpusandmete võrdlus

Selles peatükis analüüsin korpusandmestiku ja loetelukatse sõnavaralist ühisosa ja erinevusi. Jaotises 6.1 vaatlen *mega*-algulisi, jaotises 6.2 *super*-algulisi, jaotises 6.3 *hüper*-algulisi ja jaotises 6.4 *ultra*-algulisi ühendeid. Jaotises 6.5 võrdlen sagedasemaid sõnu korpuses ja loetelukatses kõigi prefiksite lõikes.

6.1. *Mega*-algulised ühendid

Analüüs näitas, et loetelukatses nimetati adjektiive üle kahe korra rohkem kui substantiive, korpuses oli aga substantiive palju rohkem kui adjektiive. Et uurida, millest selline erinevus on tingitud, kõrvutan loetelukatses sagedamini nimetatud ühendeid (nimetas vähemalt 4 keelejuhti) korpuse sagedasemate sõnade valimiga. Mõlemast andmestikust valisin iga tüve esindama vaid ühe keskse mõiste. Loetelukatse ja korpuse sagedasemaid *mega*-algulisi sõnu ja sõnapaare ning nende ühisosa illustreerib joonis 5. Lisas 1 on sagedasemate korpuses esinenud sõnade täielik loend. Küsimärk loetlukatses nimetatud ühendite sõnaosade piiril tähistab kokkulahtukirjutamise ebajärjepidevust.

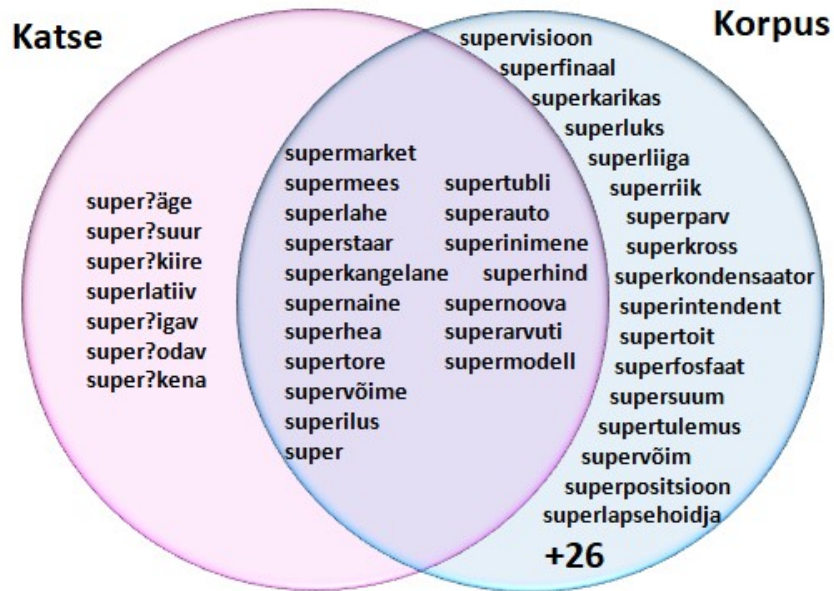

Joonis 5. *Mega*-algulised ühendid loetelukatses ja korpusandmestikus

Loetelukatse ja korpuse sõnavara võrdlus näitab, et veidi üle poole loetelukatses nimetatud sõnadest on sagedased ka korpuses. Sageli langevad kokku isegi spontaansed prefiksi ja adjektiivide ühendid nagu *megalahe* või *megakiire*, mis teiste uuritavate prefiksita puhul iseloomustavad eelkõige loetelukatse ja mitte korpuse andmestikku. Loetelukatses on siiski ka suur hulk adjektiive, mis korpuses sagedased pole. Väga huvitav on see, et korpuses on suur hulk spontaanseid prefiksi ja substantiivi ühendeid (nt *megapalk*, *megakasum*), mida loetelukatses ei nimetatud. Seega tundub, et prefiks *mega* on nii produktiivne adjektiivide kui ka substantiivide laiendaja. Inglise keeles läbi viidud sarnase loetelukatse ja korpuse võrdlus (Andor 2005: 12) näitas, et inglise keeles tulevad nii loetelukatses kui ka korpuses pigem mõisted esile, mis on üllatav, kuna eesti keeles on mõlemas andmestikus spontaansed ühendid väga kõrge esilduvusega. Nii korpuses kui ka loetelukatses tuli siiski esile ka kinnistunud mõisteid. Mõnes ühendis rõhutab *mega-* lihtsalt millegi suurust või võimsust (*megaliit*, *megahitt*), mõne mõiste puhul on aga *mega-* tähendus palju täpsem, nt ühendites *megapiksel* ja *megabait* on *mega* kasutusel mõõtühikuna tähenduses 'miljon korda suurem'.

6.2. Super-algulised ühendid

Analüüs näitas, et loetelukatses oli substantiive veidi rohkem kui adjektiive. Korpusandmestik oli veelgi tugevamalt substantiivide poole kaldu. Et uurida loetelukatse ja korpuse sõnavaralisi erinevusi ja ühisosa, kõrvutasin loetelukatses sagedamini nimetatud sõnu ja sõnapaare (esilduvus vähemalt 5% ehk sagedus vähemalt 4) korpuse sagedasemate sõnade valimiga. Mõlemast andmestikust valisin iga tüve esindama vaid ühe keskse mõiste. Loetelukatse ja korpuse sagedasemaid *super-*algulisi sõnu ja sõnapaare ning nende ühisosa illustreerib joonis 6. Lisast 2 leiab sagedasemate korpuses esinenud sõnade täieliku loendi. Küsimärk loetlukatses nimetatud ühendite sõnaosade piiril tähistab kokku-lahkukirjutamise ebajärjepidevust.

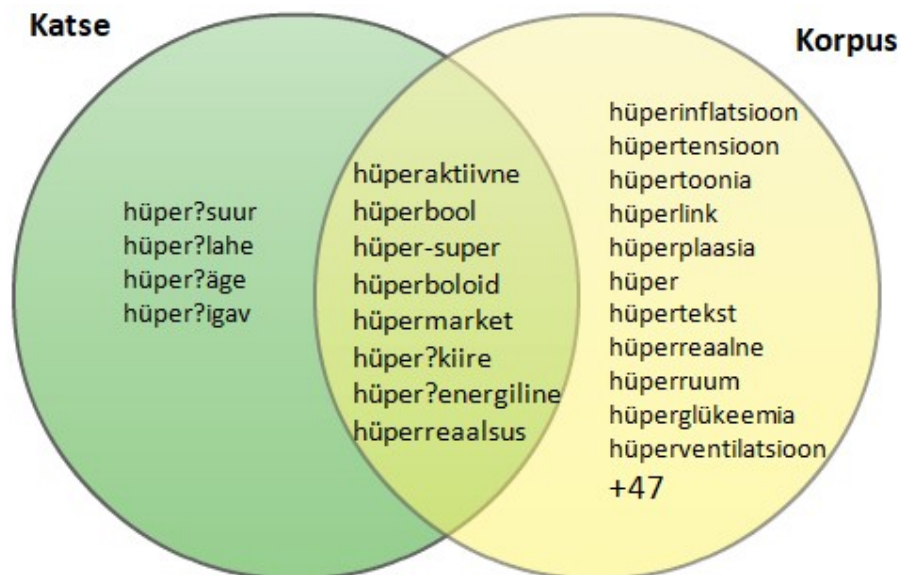
Joonis 6. *Super*-algulised ühendid loetelukatses ja korpusandmestikus

Loetelukatse ja korpuse sõnavara võrdlus näitab, et üle kahe kolmandiku loetelukatses sageli nimetatud sõnadest on sagedased ka korpuses. Kokku langesid nii populaarsemad kinnismõisted (*supermarket*, *superkangelane*) kui ka spontaansed ühendid (*superhind*, *supertore*). Loetelukatses oli siiski ka mitmeid suure esilduvusega adjektiive, mis korpuses esile ei tulud. Korpuses seevastu oli mitu spontaanset *super*-algulist substantiivi (nt *superpalk*, *superhind*), mida loetelukatses ei nimetatud. Seega tundub, et keelend *super(-)* on nii produktiivne adjektiivide kui ka substantiivide laiendaja.

6.3. Hüper-algulised ühendid

Elnevast analüüsisist selgus, et korpuses etTenTen on substantiivid selgelt ülekaalus ning adjektiivide hulk on pigem tagasihoidlik, samas kui loetelukatse tulemuste põhjal on just adjektiivid selle prefiksi puhul sagedasemad. Et välja selgitada selle erinevuse tagamaid, võrdlen järgnevalt loetelukatse ja korpuse sõnavara omavahel. Selleks kõrvutasin loetelukatses sagedamini nimetatud sõnu ja sõnapaare (esilduvus vähemalt 5% ehk sagedus üle 4) sagedasemate sõnadega korpusandmestikus. Kummastki andmestikust valisin seejuures iga tüve esindama vaid ühe keske mõiste. Loetelukatse

ja korpuse sagedasemaid *hüper*-algulisi sõnu ja sõnapaare ning nende ühisosa illustreerib joonis 7. Lisast 3 leiab korpuses esinenud sagedasemate sõnade täieliku valimi. Küsimärk sõnaosade piiril tähistab kokku-lahkukirjutamise ebajärjepidevust.

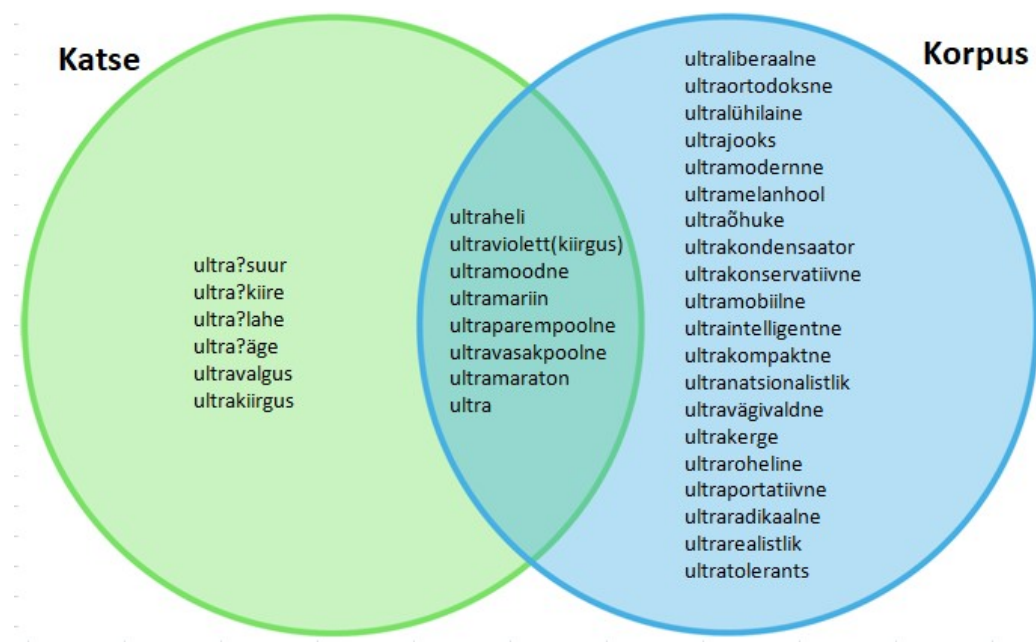

Joonis 7. Hüper-algulised ühendid loetelukatses ja korpusandmestikus

Loetelukatse ja korpuse sõnavara võrdlus näitab, et suur osa loetelukatses nimetatud sõnu on sagedased ka korpuses. Ometi torkab silma üks suur erinevus nende andmestike sõnavara vahel. Nimelt ei ole ükski loetelukatses kõrge esilduvusega ja emotsionaalselt hinnanguline adjektiiv korpuses sagedasemate sõnade seas. Teisalt jälle iseloomustab ainult korpuses esinevaid sõnu selge substantiivide (enamasti kinnistunud mõistete) ülekaal. Seega paistab, et kuigi sagedasemad substantiivsed keelendid ja neutraalsed adjektiivid esinevad mõlemas andmestikus, julgustab just loetelukatse formaat spontaanset ja emotsionaalset sõnaloomet ning kinnitab seega hüpoteesi prefiksi produktiivusest, samas kui korpusandmed esindavad pigem juba keeles kinnistunud ja laialt kasutusel olevaid keelendeid.

6.4. Ultra-argulised ühendid

Loetelukatses oli sagedaste adjektiivide ja substantiivide osakaal enam-vähem võrdne (8 adjektiivi, 7 substantiivi – sh kaks tuletist). Automaatse korpusanalüüsi järgi olid substantiivid sagedasemad (78% substantiive, 21% adjektiive), ent korpuse sagedasemate sõnade detailse analüüsi põhjal olid adjektiivsed tüved selgelt ülekaalus (18 adjektiivi, 8 substantiivi). Et välja selgitada, milline on andmestike sõnavaraline ühisosa ja erinevused, kõrvutan loetelukatses sagedamini nimetatud sõnu ja sõnapaare korpuse sagedasemate sõnade valimiga. Kummastki andmestikust valisin iga tüve esindama vaid ühe keskse mõiste. Loetelukatse ja korpuse sagedasemaid *ultra*-argulisi sõnu ja sõnapaare ning nende ühisosa illustreerib joonis 8. Küsimärk loetlukatses nimetatud ühendite sõnaosade piiril tähistab kokku-lahkukirjutamise ebajärjepidevust.

Joonis 8. *Ultra*-argulised ühendid loetelukatses ja korpusanandmestikus

Loetelukatse ja korpuse sõnavara võrdluse põhjal on näha, et veidi üle poole loetelukatses nimetatud sõnadest on sagedased ka korpuses. Huvitav on aga see, et kuigi mitmed kinnistunud adjektiivid langevad neis andmestikes kokku (nt *ultramoodne*, *ultraparempoolne*), siis spontaansed adjektiivid on täiesti erinevad. Loetelukatses tulevad esile emotsionaalselt hinnangulised adjektiivid *äge* ja *lahe* ning neutraalsed

adjektiivid *suur* ja *kiire*, samas kui korpuses on sagedasemad hoopis adjektiivid *õhuke*, *kerge*, *intelligentne*, *realistlik* jne. Põhjus võib olla selles, et loetelukatses moodustatakse palju ühendeid suulises keeles sageli kasutatavate sõnadega, samas kui korpuses tulevad esile tekstides esinevad ühendid ja kollokatsioonid. Seetõttu on loetelukatses esile tulnud emotsionaalselt hinnangulised adjektiivid kõigi uuritud prefiksrite lõikes ka küllaltki sarnased. Peale selle tulid loetelukatses esile ka mugandatud variandid keerukatest terminitest (nt sõnale *ultraviolettkiirus* viitavad *ultrakiirus* ja *ultravalgus*). Korpuses olid sagedased erinevad poliitikaga seotud keelendid (*ultraliberaalne*, *ultrakonservatiivne* jms), loetelukatses seostasid prefiksrit *ultra-* poliitilise sõnavaraga aga ainult vanema põlvkonna esindajad.

6.5. Sagedasemate sõnade võrdlus kõigi prefiksrite lõikes

Loetelukatse tulemusi korpusandmetega kõrvutades selgub, et mõlemas andmestikus on kõige rohkem erinevaid ühendeid prefiksiga *super(-)*. Kui loetelukatse tulemuste järgi on *mega(-)* ja *ultra(-)* üsna võrdselt produktiivsed ja vaid *hüper-*algulisi ühendeid on teistest selgelt vähem, siis võrdlus korpusandmetega näitab, et erinevaid *mega-*algulisi ühendeid kasutatakse (veebi)tekstides siiski palju rohkem kui *ultra-* või *hüper-*algulisi. Seega kinnitab kahe andmestiku võrdlemine esiteks seda, et prefiks *super(-)* on palju avaramate kasutusväljaga kui teised uuritavad prefiksrid ja kasutussageduselt järgmine on selgelt *mega(-)*.

Uurisn ka seda, millised sõnad olid loetelukatses ja korpusandmestikus kõige prototüüpsemad, kõrvutades loetelukatse ja korpusse kümme sagedasemat ühendit omavahel. Mõlema andmestiku sagedasemad keelendid on välja toodud tabelis 26. Iga prefiksiga algavad ühendid on märgitud erineva värviga.

Tabel 26. Sagedasemad sõnad loetlukatses vs. korpuses

Loetelukatse <u>Sõna(paar)</u>	etTenTen <u>Sõna(paar)</u>
1. mega(+) <i>suur</i>	<i>ultraheli</i>
2. <i>hüperaktiivne</i>	<i>superstaar</i>
3. <i>ultraheli</i>	<i>supermarket</i>
4. <i>hüperbool</i>	<i>supernoova</i>
5. mega(+) <i>lahe</i>	<i>hüperaktiivne</i>
6. <i>megabait</i>	<i>superhea</i>
7. <i>hüper-super</i>	<i>ultraviolettkiirgus</i>
8. <i>superstaar</i>	<i>megavatt</i>
9. <i>super(+)</i> <i>mees</i>	<i>ultraheliuuring</i>
10. <i>super(+)</i> <i>äge</i>	<i>superauto</i>

Loetelukatse ja korpuse kümnest sagedasemast sõnast langes kokku vaid kolm (*superstaar*, *ultraheli* ja *hüperaktiivne*). See näitab, et mitme meetodi kasutamine kesksete mõistete väljaselgitamisel on põhjendatud, kuna üks andmestik ei annaks niivõrd mitmekülgset infot prefiksite kasutusvõimaluste ja tüüpiliste seoste kohta. Korpusanndmete iseloom tingib kinnistunud väljendite esiletuleku, kuna neid kasutatakse kirjalikes tekstides rohkem. Loetelukatse soosib aga sõnaloomet, mistõttu tulevad esile spontaansemad ühendid. Võrdlus näitab, et ainult tavakeeles sügavalt juurdunud mõisted (*superstaar*, *hüperaktiivne* jne) tulevad selgelt esile mõlemas andmestikus.

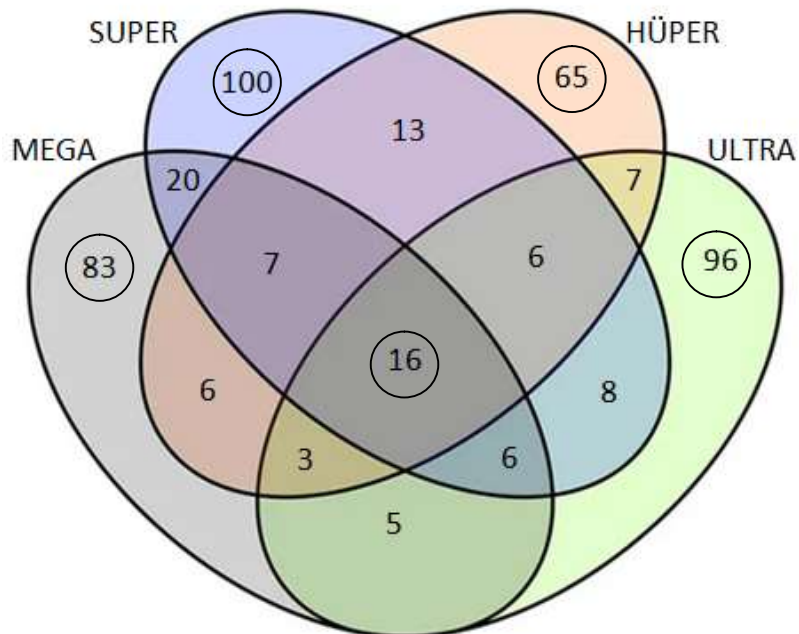
Huvitaval kombel on kõige sagedasemate sõnadega seotud prefiksud korpuses ja loetlukatse andmestikus täpselt vastupidised. Kui enamik populaarseid loetelukatse sõnu on esiosaga *mega(-)* või *hüper(-)*, siis korpusanndmestikus tulevad esile hoopis *ultra-* ja *super-*algulised ühendid. Kui *mega-*alguliste spontaansete ühendite esiletulek loetelukatses tundub loogiline, siis *hüper-*alguliste sõnade sagedus on esmapilgul kummaline. Ilmselt peitub esiletuleku põhjus aga selles, et tavakeeles on kasutusel vaid üksikud *hüper-*algulised ühendid, mis tingib tulemuse, mille kohaselt näiteks *hüperbool* on kõrgema esilduvusega kui *superstaar*. Tegelikult ei pruugi *hüperbool* sugugi sagedasema kasutusega olla, *super-*algulistel ühenditel on lihtsalt loetelukatse kontekstis palju suurem omavaheline konkurents kui *hüper-*algulistel, mistõttu sagedase prefiksiga *super* ei tule prototüüpsed ühendid nii selgelt esile.

7. Prefiksitate võrdlus mõõdetavate tunnusoonte alusel

Käesoleva peatüki eesmärk on võrrelda prefikseid *mega(-)*, *super(-)*, *hüper(-)* ja *ultra(-)* mõõdetavate tunnusoonte alusel. Jaotises 7.1 Uurin erinevate prefiksitatega liituvate sõnatüvede kokkulangevust. Jaotises 7.2 kirjeldan prefiksitate intensiivsuse hindamise katse tulemusi.

7.1. Prefiksitatega liituvate sõnatüvede ühisosa ja erinevused

Uurisin esmalt sõna(tüve)de jagunemist loetelukatses vastavalt sellele, milliste prefiksitatega neid seoti. Joonisel 9 olevad arvandmed näitavad, mitu erinevat sõna(tüve) ühe või mitme prefiksitatega ühendites esines.

Joonis 9. Prefiksitate ühisosa vastavalt tüvede jagunemisele

Joonise 9 põhjal võib järeldada, et prefiksrite kasutuskontekstid ei lange kuigi suures ulatuses kokku. Vaid 16 sõna(tüve) seoti kõigi nelja stiimuliga, samas kui ainult ühe kindla prefiksiga seotud ühendeid oli märkimisväärselt rohkem (stiimulitega *super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* ja *ultra(-)* vastavalt 100, 65, 83 ja 96). Prefiksrid, mille ühisosa oli kõige suurem, olid *super(-)* ja *mega(-)* (kokku nimetati 20 sõna, mida seoti vaid nende kahe prefiksiga). Kõige vähem (kokku 3) oli sõnu ja tüvesid, mida seoti küll keelenditega *mega(-)*, *ultra(-)* ja *hüper(-)*, kuid mitte keelendiga *super(-)*.

Puhastasin andmestiku üksikjuhtumitest, et vähendada juhuslike spontaansete ühendite osakaalu ning selgitada välja, millised sõnad ja tüved sagedamini erinevate prefiksritega seotud on. Tabelis 27 on esitatud sõnad ja tüved, mida nimetas mitme prefiksiga vähemalt 5% keelejuhtidest (s.o vähemalt neli inimest). Punasega on märgitud sõna(tüve) sagedus selle prefiksiga, millega see kõige rohkem koos esines. Näiteks sõna *suur* seoti kõigi prefiksritega, kuid kõige sagedamini (47 korda) esines see koos prefiksiga *mega(-)*, seega on *mega(-)* väärtus punane.

Tabel 27. Sõnad ja tüved, mida seoti mitme prefiksiga

<u>sõna/tüvi</u>	<i>mega</i>	<i>super</i>	<i>hüper</i>	<i>ultra</i>
suur	47	12	12	9
lahe	32	18	10	5
äge	16	32	10	5
igav	14	6	4	
kiire		11	8	7
staar	4	23		
mees	9	22		
market		17	17	
tore	17	13		
hea	15	10		
ilus	13	11		

Sõnu, mida seoti kõigi nelja prefiksiga, oli kolm (*suur*, *lahe* ja *äge*). Kõik need on spontaansed prefiksi ja adjektiivi ühendid, mis näitab, et kõik neli prefiksrit on potentsiaalselt produktiivsed, kuna vähemalt katsesituatsioonis oldi valmis kõiki stiimuleid kvaliteedi või suuruse rõhutaja funktsioonis kasutama. Sõnade *lahe* ja *äge*

sage esiletulek näitab sedagi, et uuritavaid prefikseid (eriti *mega(-)* ja *super(-)*) seotakse eelkõige kõnekeelsete väljenditega. Ühendeid uurides torkab silma ka asjaolu, et sõna *lahe* seotakse rohkem prefiksiga *mega(-)*, samas kui selle lähisünonüümi *äge* pigem prefiksiga *super(-)*. See võib näidata, et prefiksite valikul on peale semantiliste omaduste oma roll ka fonotaktilistel teguritel ja harjumuspärastel kollokatsioonidel. Prefiks, mis kokkulangevusi analüüsidest kõige selgemalt esile tuli, oli *super(-)* (tabelist 27 on näha, et *super(-)* esineb kõigis sagedasemates kokkulangevuste kombinatsioonides). Prefiksiga *ultra(-)* ja *hüper(-)* seoti vähem teiste stiimulitega sarnaseid sõnu ning peamiselt olid need tavakeeles sagedased adjektiivid (*kiire, suur, lahe* jt), mis viitab nende prefiksita kitsamatele ja/või spetsiifilisematele kasutusvõimalustele.

Loetelukatse tulemuste kinnitamiseks või ümberlukkamiseks analüüsisin erinevate prefiksiga seotavate sõna(tüve)de kokkulangevusi ka korpuse etTenTen andmestikus. Vaatasin vaid sõnu, mille sagedus korrastatud korpusandmestikus oli vähemalt 5, s.o 0,1% kõige väiksema sõnade koguhulgaga prefiksi *hüper(-)* esinemisjuhtudest. (Andmete kogumise ja töötlemise meetodit on täpsemalt kirjeldatud peatükis 5.1)

Puhastatud andmestikus oli 433 *super*-algulist, 145 *mega*-algulist, 96 *hüper*-algulist ja 95 *ultra*-algulist sõna, mille sagedus oli vähemalt 5. Tabelis 28 on välja toodud kõik sõnatüved, mida seoti vähemalt kahe prefiksiga. Tüvede värv näitab, millise prefiksiga seda rohkem seoti (nt punane viitab prefiksile *super(-)*). Kui sõnatüvi esines mitme prefiksiga enam-vähem võrdselt (st sageduste vahe oli väiksem kui 5), on see märgitud mitme värviga (nt sõna *supersoe* esines korpuses 7 korda ja sõna *meegasoe* 6 korda – kuna sageduste vahe on niivõrd väike, näitab see, et tüve seotakse mõlema prefiksiga võrdselt).

Tabel 28. Sagedasemad sõnatüved, mis esinesid korpuses etTenTen mitme prefiksiga

super-, mega-		super-, hüper-	super-, mega-, hüper-
staar	kallis	-noova	-market
hea	suur	auto	rikas
ilus	projekt	võim	
lahe	armas	jõud	kasum
tulemus	kirik	modernism	palk
täht	võimas	-viisor	
pakkumine	firma		
soodne	kõrge	super-, ultra-	super-, mega-, ultra-
mäng			
hind	bänd	kondensaator	-struktuur
hitt	kõva		
kena	üritus	moodne	super-, mega-, hüper-
mõnus	kontsert	õhuke	, ultra-
töö	soe		
aju	naljakas	kerge	kiire
odav	sigadus	intelligentne	
tugev	keskus		
edukas	nunnu		
hästi	pank		

Selgus, et sarnaselt loetelukatse tulemustega sattus prefiks *super-* kõigisse kokkulangevuste kombinatsioonidesse ka korpusandmestiku põhjal. See näitab, et prefiksil *super-* on teiste uuritavate keelenditega võrreldes laiem ja paindlikum kasutusväli. Peale selle olid *super-*algulised ühendid kokkulangevuste korral enamasti teistest ühenditest sagedasemad. Eriti selgelt tuli see esile sõnade ja tüvede puhul, mida seoti nii prefiksiga *super-* kui ka prefiksiga *hüper-*. Kõik *super-*algulised ühendid olid oluliselt sagedasemad kui *hüper-*algulised samatüvelised sõnad. See näitab, et *hüper-* on haruldasem või spetsiifilisema kasutusväljaga prefiks kui teised uuritavad keelendid.

Kõige rohkem oli sõnu ja tüvesid, mida seoti nii prefiksiga *super-* kui ka prefiksiga *mega-*, kuid mitte prefiksiga *ultra-* ja *hüper-*. Veidi üle poole neist sõna(tüve)dest olid sagedasemad prefiksiga *super-*. Siiski oli ka sõnu, mida esines rohkem koos prefiksiga *mega-* – enamasti olid need sõnad, mille puhul prefiks oli funktsioonilt suuruse või määra rõhutaja (*megasuur*, *megakallis* jne). Emotsionaalselt hinnangulisi ja kvaliteeti

rõhutavaid sõnu seoti rohkem prefiksiga *super-* (*superlahe*, *superhind* jne). Kuigi võimalikud ühendid eesosistega *mega-* ja *super-* langevad sageli kokku (nt *superlahe* ja *megalahe* on sarnase tähendusväljaga), paistab korpuses olevatest lausetest sõnade kasutuskonteksti vaadates, et prefiks *super-* rõhutab harvemini kvantiteeti või suurust kui *mega-*. Näiteks ühend *megahind* esineb korpuses ainult tähenduses 'kallis; suur hind', ühend *superhind* aga tähenduses 'hea hind'; ühendit *megatöö* kasutatakse tähenduses 'raske/mahukas töö', ühendit *supertöö* aga tähenduses 'kvaliteetne/hea töö' jne. Kinnisväljendite puhul võib sõna tähendus sõltuda ka muudest teguritest (nt *supermarket* on väiksem kui *hüper-* või *megamarket* jne).

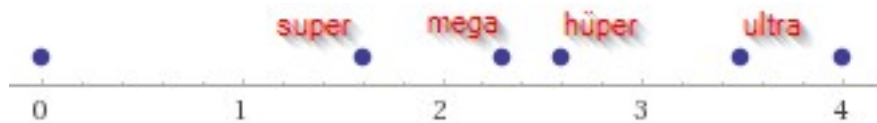
Ainus sõna, mida kõigi prefiksitega seoti oli *kiire*. Kuigi esmapilgul tunduvad ühendid *superkiire*, *megakiire*, *hüperkiire* ja *ultrakiire* sünonüümsed, siis korpuses nende ühenditega moodustatud kollokatsioonide analüüsides torkab silma, et *hüperkiire* saab olla näiteks internet, *ultrakiire* fotokaamera sarivõte, (majandus)langus või mootorratas, *megakiire* näiteks sööja, areng või sünnitus ning *superkiire* teenindus, mutt või rong. Kuigi prefikseid kasutatakse selles kontekstis spontaanselt ja ilmselt pikemalt järele mõtlemata, torkab silma tugev tendents, et *hüper-* ja *ultra-* viitavad ebainimlikult suurele kiirusele, samas kui *mega-* ja *superkiire* võib olla ka elusolend (nt mutt) või inimlik tegevus (teenindus).

Järgmises alapeatükis vaatan, kuidas hindasid eesti keele kõnelejad erinevate prefiksite intensiivsust ja kas see võib olla põhjuseks, miks keeleteadlased eelistavad mingis kontekstis üht või teist prefiksit.

7.2. Intensiivsuse hindamise katse

Viisin läbi intensiivsuskala katse, milles osales 72 inimest. Keelejuhid olid samad, kes loetlukatseski (täpsemalt peatükis 4.2). Intensiivsuskala katset tehti pärast loetelukatse lõpetamist. Tööülesanne oli sõnastatud nii: „Paigutage keelendid *mega*, *hüper*, *ultra* ja *super* intensiivsuskalale, alustades nõrgimast (number 1) ja lõpetades tugevaimaga (number 4)“.

Keelejuhid hindasid kõige vähem intensiivseks prefiksit *super(-)* (hinnangute keskmine 1.6) ning kõige intensiivsemaks prefiksit *ultra(-)* (hinnangute keskmine 3.5). Prefiksid *mega(-)* ja *hüper(-)* paigutusid nende kahe vahele ega eristunud intensiivsuse poolest oluliselt teineteisest (keskmised vastavalt 2.3 ja 2.6). Joonis 10 illustreerib prefiksitate paigutumist intensiivsusskaalale.

Joonis 10. Prefiksitate intensiivsusskaalale

Intensiivsusskaala katse tulemus annab alust arvata, et prefiksi *super(-)* sage kasutus ja produktiivsus on selle nõrga intensiivsusega seotud. Samas on siiski oluline arvestada, et intensiivsus on konkureerivate prefiksitate puhul vaid üheks võimalikuks valiku tegemise aluseks. Spontaansete ühendite moodustamisel mõjutavad prefiksi valikut ka mitmesugused semantilised nüansid (nt kas tahetakse rõhutada kvaliteeti või kvantiteeti), kontekst (nt mis valdkonna tekstiga on tegemist), kõneregister (*mega(-)* ja *super(-)* võivad mõjuda kõnekeelselt), keelekasutaja idiolekt jpm. Seetõttu ei ole prefiksitate kaugeltki igas kontekstis intensiivsuse põhjal võrreldavad, kuid mõne ühendi (nt eelpool vaadeldud *megakiire*, *megaõhuke*, *megakerge*) puhul mängib prefiksi rohkem või vähem intensiivsena tajumine kindlasti rolli. Mainimist väärib ka tõsiasi, et inglise keeles samade stiimulitega läbi viidud katse tulemuste põhjal oli kõige intensiivsem prefiks hoopis *mega(-)* (Andor 2005: 11). Seega on võimalik, et samade prefiksitate intensiivsust tajutakse keeliti erinevalt.

8. Lausete vastuvõetavuse hindamise katse

Selles peatükis kirjeldan katset, mille tegin prefiksrite süntaktiliste omaduste ja kasutuskontekstide võrdlemiseks. Jaotises 8.1 kirjeldan katse läbiviimist ja keelejuhte. Jaotises 8.2 analüüsin katse tulemusi.

8.1. Katse läbiviimine ja keelejuhid

Viisin interneti teel läbi lausete vastuvõetavuse hindamise katse, eesmärgiga uurida, millised semantilised ja süntaktilised tegurid mängivad rolli intensiivsusprefiksrite *super(-)*, *mega(-)*, *hüper(-)* ja *ultra(-)* valikul ning kas ja kuidas ühildub iseseisvunud sõnavorm *mega* põhisõnaga (nt kas eelistatakse sõnapaari *mega peol* või *megal peol*). Katse oli vajalik, et uurida täpsemalt prefiksrite esinemise võimalikkust öeldistäite ja täiendi positsioonis ning eelistusi prefiksrite ja nendega loodud ühendite valikul, mida korpusandmete ja loetelukatse tulemuste analüüs nii hästi teha ei võimaldanud.

Lausete hindamise katse oli vormilt valikvastustega küsimustik, mille tööülesanne oli sõnastatud nii: „Lähtudes oma sisemisest keeletundest, märgi palun kõik sõnad või sõnapaarid, mis sobiksid lünka. Katsega ei kontrollita õigekeelsusreeglite tundmist, s.t õigeid ega valesid vastuseid pole. Hinda palun vastusevariantide keelelist vastuvõetavust ja arusaadavust enda jaoks, mitte lause sisuga nõustumist. Kui kõik muud variandid tunduvad täiesti võimatud, vali variant ükski/kumbki ei sobi. Kui mõni vastus vajab pikemat selgitust, jäta ankeedi lõppu kommentaar.“ Nii laused kui ka vastusevariandid esitati vastajatele juhuslikustatud järjekorras. Küsimustiku koostamisel pidasin silmas ka seda, et laused oleksid võimalikult neutraalsed ja jutustavad, et teksti sisuga nõustumine ei mõjutaks vastuseid (nt kui lause „Mu matemaatika õpetaja on super.“ võib esile kutsuda lause sisust tingitud hinnangulisi valikuid, siis lause „Peeter ütles, et tema matemaatika õpetaja on super.“ mõjub neutraalse ja kaugemana).

Küsimustiku täitis kokku 96 inimest, neist 90 emakeel oli eesti keel. Muu emakeelega keelejuhtide vastuseid siinse töö raames ei arvestata. Peale emakeele oli ankeedis palutud märkida ka vastaja sugu, haridustase ja vanus. 50% protsenti katses osalenutest

olid mehed ja 49% protsenti naised. Üks katses osalenu ei soovinud oma sugu avaldada. Noorim keelejuht oli 18-aastane, vanim 65-aastane. Katses osalenute keskmine vanus oli 33 aastat. Keelejuhtidest 61% olid kõrgharidusega ja 38% keskhariidusega. Ükski selles katses osaleja ei osalenud loetelukatses.

Keelejuhid pidid vastama 23 valikvastustega küsimusele. Küsimused olid püstitatud nii, et lausest oli sõna või sõnapaar puudu ning olenevalt küsimusest pidi valima kas kõik lünka sobivad keelendid (*super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* või *ultra(-)*), prefiksiga iseloomustatavad sõna(tüve)d (nt *super(+)**maja/tüdruk/pidu*) või valima, kas sõna käänata või mitte (nt *mega/megale peole*).

8.2. Tulemuste analüüs

Esmalt uurisin, millised uuritavatest uusklassikalistest prefiksitest saavad eesti keeles öeldistäiteks olla. Selliste lausete uurimine on huvitav, kuna on leitud, et prefiksitate esinemine sellises süntaktilises positsioonis võib kaasa tuua nende leksikaalsemana tajumise ka sõnade ees, täiendi positsioonis (Pakuła-Borowiec 2013: 26) Näites 1 on välja toodud küsimustikus esinenud laused, millest on puudu öeldistäide. Laused erinevad üksteisest aluse poolest: lauses (a) on aluseks elusolend, lauses (b) ese, lauses (c) sündmus ja lauses (d) tunne. Koosesinemine ainult ühe või mõne semantilise rühmaga näitaks prefiksi piiratumat kasutust kui kõikidega koosesinemine. Keelejuhid pidid keelendite *hüper*, *super*, *mega* ja *ultra* hulgast valima kõik lünka sobivad variandid. Võimalik oli ka vastata, et mitte ükski neist ei sobi.

Näide 1

- a. Laura ütles, et tema eesti keele õpetaja on lihtsalt _____.
- b. Peeter ütles, et ta uus arvuti on _____.
- c. Karl ütles, et Anna sünnipäevapidu oli _____.
- d. Enesetunne on täna _____.

Katse tulemused näitasid, et aluse semantilised omadused ei tingi sedasorti lausete puhul erinevat prefiksivalikut, küll aga on mõni prefiks öeldistäite positsioonis vastuvõetavam kui teine. Kõigi nelja lause puhul peeti kõige sobivamaks öeldistäiteks

keelendit *super* (lause (a) puhul valis selle variandi 93%, lause (b) puhul 80%, lause (c) puhul 86% ja lause (d) puhul 90% keelejuhtidest). Ligi pooled katses osalenutest pidasid sobivaks ka keelendit *mega* (lause (a) puhul 47%, lause (b) puhul 44%, lause (c) puhul 54% ja lause (d) puhul 52% keelejuhtidest). Prefiksit *hüper* pidas olenevalt lausest sobivaks 2%–7% ja prefiksit *ultra* 1%–6% osalenutest. Varianti „ükski ei sobi“ valiti lausetest kõige rohkem (12%) lause (b) puhul ja kõige vähem (1%) lause (a) puhul. Seega võib öelda, et uuritavatest prefiksitest on eesti keele kõnelejatele öeldistäite positsioonis vastuvõetavad *super* ja mööndustega ka *mega*, mis omakorda tähendab, et need prefiksud on rohkem iseseisvunud ja adjektiivu funktsioonis tajutavad kui prefiksud *ultra* ja *hüper*.

Teiseks uurisin, millised uuritavatest prefiksitest saavad esineda substantiivi ees adjektiivatribuudi positsioonis ja kas substantiivi semantilistest omadustest (elus/elutu, abstraktne/konkreetne) sõltub prefiksi valik. See näitab iga prefiksi potentsiaali spontaanseid ühendeid luua. Näites 2 on välja toodud küsimustikus esinenud laused, millest on puudu adjektiivatribuut. Laused (a) ja (b) erinevad üksteisest iseloomustatava põhisõna poolest: lauses (a) on põhisõnaks elusolend, lauses (b) ese. Laused (c) ja (d) kirjeldavad abstraktsemaid ja komplekssemaid nähtusi (koht, jõud) ning erinevad üksteisest eelkõige selle poolest, kas rõhutada on võimalik nähtuse kvantiteeti (jõud) või nii kvantiteeti kui ka kvaliteeti (koht).

Näide 2

- a. Anu ütles, et Tõnu Tamm on _____ treener.
- b. Mart sai endale _____ rolleri.
- c. Tirisin _____ jõuga, aga kapp ei liikunud paigast.
- d. Kadi meelest on Tartu _____ koht.

Lausete (a) ja (d) puhul eelistasid keelejuhid selgelt prefiksit *super(-)* (vastavalt 84% ja 88% osalenutest). Mõned keelejuhid pidasid mõlema lause puhul võimalikuks ka prefiksi *mega(-)* kasutamist (lause (a) puhul 44% ja lause (d) puhul 33% osalejatest). Lause (b) puhul pidas prefiksit *super* sobivaks mõnevõrra vähem keelejuhte (49% osalenutest), *mega* osakaal oli aga sarnane (32% osalenutest). Prefikseid *ultra(-)* ja

hüper(-) pidas lausete (a), (b), (d) puhul sobivaks vaid 2%–6% keelejuhtidest. Variandi „ükski ei sobi“ valis lausete (a) ja (d) puhul 8% ja lause (b) puhul 36% osalenutest. Võib öelda, et eestlastele on prefiks *super(-)* eri tüüpi nähtuste kvaliteedi rõhutajana vastuvõetav, kuigi mõnes ühendis mõjub see loomulikumana kui teises; prefiks *mega* pole küll niivõrd levinud, kuid seda on siiski paljude arvates võimalik näiteks kohti, esemeid või inimesi iseloomustades kasutada; prefiksite *hüper(-)* ja *ultra(-)* kasutus sellises funktsioonis on aga ebatavaline.

Korpusuuring näitas, et kvantiteedi rõhutamiseks sobib kõige paremini prefiks *mega(-)* ja kvaliteedi rõhutamiseks prefiks *super(-)*. Seda kinnitavad ka selle katse tulemused, kuna lauses (c), kus täiendi funktsioon on rõhutada jõu tugevust, eelistas enamik keelejuhte keelendit *mega(-)* keelendile *super(-)* (vastavalt 42% ja 18% katses osalenutest). Keelendeid *ultra(-)* ja *hüper(-)* valis vaid 3% osalenutest. Selle lause puhul oli aga väga kõrge ka variandi „ükski ei sobi“ valijate hulk (44% osalenutest), mis näitab, et kuigi prefiks *mega(-)* tundub paljudele võimaliku kvantiteedi rõhutajana, pole see sugugi mitte kõigi jaoks harjumuspärane ja vastuvõetav.

Kolmandaks oli küsimustikus kaheksa lauset (kaks iga prefiksiga), kus täiendi positsioonis prefiks oli ette antud ja keelejuhid pidid valima, milliste põhisõnadega see paremini kokku sobib. Nende lausete eesmärk oli esiteks testi mitmekesisistada, et keelejuhtide valikud ei muutuks automaatseks, teiseks aga suunata keelejuhte konkreetsete prefiksitega ühendite vastuvõetavust hindama. Põhisõnad on valitud korpusandmestikust leitud kollokatsioonide põhjal, lisaks arvestati vastusevariantide mitmekesisusega. Iga küsimuse puhul tuli hinnata nelja erineva sõna sobilikkust. Võimalik oli valida ka variant „ükski ei sobi“. Lapsed, mida ülesandes analüüsida tuli, on välja toodud näidetes 3–6.

Näide 3

- a. Henri arvates on Maret **super** [*ilus, tüdruk, laisk, fotograaf*].
- b. Peetril on **super** [*naine, kiire, telefon, koer*].

Näites 3 on laused, mille puhul keelejuhid pidid valima, milliseid sõnu keelend *super(-)* sobib täiendama ja milliseid mitte. Vastused näitasid, et prefiks *super(-)* sobib vastajate

hinnangul üsna hästi kõigi pakutud sõnade ette. Keelejuhtide jaoks olid kõige vastuvõetavamad ühendid *super(+)*ilus ja *super(+)*naine, mida pidas sobivaks vastavalt 86% ja 77% osalenutest. Kõige vähem valiti varianti *super(+)*koer (48% keelejuhtidest). Varianti „ükski ei sobi“ valis lause (a) puhul vaid 1% ja lause (b) puhul 8% keelejuhtidest. Seega võib öelda, et prefiks *super(-)* sobib täiendama nii adjektiive kui ka substantiive, nii objekte kui ka elusolendeid ning võib rõhutada nii kvaliteeti (nt *super(+)*ilus) kui ka kvantiteeti (nt *super(+)*kiire).

Näide 4

- a. Piret rääkis, et ta käis eelmisel aastal **mega** [*seltskonnaga, lähedal, palju, autoga*] reisil.
- b. Taavi ostis endale **mega** [*arvuti, hobuse, laua, korteri*].

Näites 4 on laused, mille puhul keelejuhid pidid valima, milliseid sõnu keelend *mega(-)* sobib täiendama ja milliseid mitte. Vastused näitasid, et keelendiga *mega(-)* loomulikuna mõjuvate ühendite hulk on piiratud. Lause (a) puhul oli kõige populaarsem ühend *mega(+)*lahe, mida hindas vastuvõetavaks 93% keelejuhtidest ja lause (b) puhul *mega(+)*arvuti, mida hindas vastuvõetavaks 60% keelejuhtidest. Ülejäänud variante pidas mõlema lause puhul sobilikuks alla 40% osalenutest. Lause (a) puhul, kus oli valida eri sõnaliiki sõnade vahel, valis variandi „ükski ei sobi“ 2% osalenutest, lause (b) puhul, kus tuli valida erinevate substantiivide vahel, aga tervelt 32% osalenutest. Ühendi *mega(+)*lahe kõrge esilduvus ja ligi kolmandiku keelejuhtide hinnang, et lausesse (b) ei sobi ükski pakutud variant, võib viidata asjaolule, et keelend *mega(-)* seostub paremini adjektiivide kui substantiividega.

Näide 5

- a. Pille ütles, et Marek on **ultra** [*enesekindel, katoliiklane, seksikas, liberaal*].
- b. **Ultra** [*kapitalism, vasakpoolsus, kihistumine, tarbimine*] mõjub ühiskonnale halvasti.

Näites 5 on laused, mille puhul keelejuhid pidid valima, milliseid sõnu keelend *ultra(-)* sobib täiendama ja milliseid mitte. Katse tulemused näitasid sarnaselt korpusandmetega,

et *ultra(-)* sobib hästi kokku poliitiliste terminitega: kõige populaarsem ühend lauses (a) oli *ultra(+)**liberaal* ja lauses (b) *ultra(+)**vasakpoolsus*, mida pidas vastuvõetavaks vastavalt 53% ja 52% keelejuhtidest. Ülejäänud variante pidas sobivaks alla 40% osalenutest. Selle katse tulemuste põhjal adjektiividega moodustatud spontaansed ühendid (nt *ultra(+)**enesekindel*) prefiksi *ultra(-)* puhul eriti populaarsed ei ole. Variandi „ükski ei sobi“ valis lause (a) puhul 26% ja lause (b) puhul 32% inimestest, mis näitab, et *ultra(-)* ei ole üldiselt vastuvõetav täiend.

Näide 6

- a. Jüri leiab, et Euroopa peamine probleem on **hüper** [*immigratsioon, raudteed, liberalism, ärikad*].
- b. Käisin eile **hüper** [*hilja, autoga, suures, inimestega*] linnas.

Näites 6 on laused, mille puhul keelejuhid pidid valima, milliseid sõnu keelend *hüper(-)* sobib täiendama ja milliseid mitte. Katse tulemused näitasid, et prefiksi *hüper(-)* kasutuskontekstid on üsna piiratud. Lause (a) puhul polnud ühtegi varianti, mida oleks vastuvõetavaks pidanud üle 40% protsendi keelejuhtidest (kõige sobivamaks hinnati seejuures ühendit *hüper(+)**liberalism*). Lause (b) puhul peeti kõige vastuvõetavamaks adjektiivset kvantiteeti rõhutavat ühendit *hüper(+)**suur*, mida hindas sobivaks 54% osalenutest. Variandi „ükski ei sobi“ valis lause (a) puhul 44% ja lause (b) puhul 36% osalenutest, mis viitab sellele, et prefiks *hüper(-)* pole paljude inimeste jaoks spontaansetes ühendites kuigi vastuvõetav.

Küsimustiku lõpus oli inimestel võimalik oma vastuseid ka kommenteerida. Üsna paljud katses osalejad kasutasid seda võimalust, mis näitab, et see teema kõnetab inimesi. Mitmed keelejuhid täheldasid, et *mega(-)* ja *super(-)* sobivad rohkematesse lausetesse kui *hüper(-)* ja *ultra(-)*. Samuti toodi välja seda, et *mega(-)* ja *super(-)* tunduvad teistest kõnekeelsemad. Mitmel korral peeti vajalikuks mainida, et ise sellist keelt ei kasutata, mis viitab sellele, et tegu pole neutraalse väljendusviisiga. Mõne keelejuhi jaoks tundusid prefiksud üksinda adjektiivi positsioonis ebapiisavad ning mainiti, et need oleksid vastuvõetavamad mingi täistähendusliku adjektiivi laiendajana (nt *mega(+)**hea pidu pro mega(+)**pidu*). Toodi välja ka seda, et *mega(-)* tähendus jääb

vahel lahtiseks, nt oli mõne keelejuhi jaoks raske hinnata, kas *mega(+)*pilt on 'mega suur pilt' või 'mega ilus pilt'. Üks keelejuht mainis ka prefiksi *hüper(-)* mitmetähenduslikkust teatud kontekstides, viidates selle leksikaliseerunud (s.o sõnast *hüperaktiivne* lühenenud) tähendusele, öeldes, et „Kui ma kuuleks väljendit "hüper inimesed", siis ma arvaks, et tegemist on inimestega, kes kalduvad olema hüperaktiivsed.“ Mitmes kommentaaris mainiti ka seda, et prefikseid on võimalik kombineerida ja kasutada ühendeid nagu *mega-hüper-super*. Vastajate kommentaarid näitavad, et kuigi prefiksi *super(-)* ja osalt ka *mega(-)* kasutusvõimalustes ollakse üsna üksmeelel, on kõikide uuritud prefiksitate morfosüntaktiline kasutus ja tähendused siiski võrdlemisi varieeruvad ja neid ei tajuta täiel määral eesti keelesüsteemi osana.

9. Uuritavate keelendite semantika ja süntaktilised omadused

Selles peatükis käsitletakse keelendite *hüper*, *super*, *mega* ja *ultra* võimalikke tähendusi ja süntaktilisi omadusi. Iga keelendi analüüs jaguneb kolmeks osaks. Esmalt antakse kogutud andmete (s.o loetelukatse tulemuste ja sagedasemate korpuses etTenTen vastava prefiksiga esinevate ühendite) põhjal ülevaade prefiksi olulisematest tähendustest ühendites. Seejärel käsitletakse korpuse- ja veebiandmete põhjal keelendi tähendusi pikema sõna asendaja või iseseisva sõnana. Viimaks analüüsitakse lausete hindamise katse ja veebiandmete põhjal prefiksi süntaktilist käitumist, s.o esinemist täiendi või öeldistäite positsioonis ja ühildumist põhisõnaga.

Kõik selles peatükis esitatud näitelauseid on kogutud veebist. Sõnade defineerimisel kasutasin võimalusel eestikeelseid sõnastikke VSL ja EKSS, kuid suur osa pakutud tähendustest lähtub mu enda tõlgendusest ega ole fikseeritud sõnastikuvasted.

9.1. Keelendi *mega(-)* semantika ja süntaktilised omadused

9.1.1. Prefiksi *mega-* tähendusväli

Uurimistöö käigus kogutud andmete kvalitatiivne semantiline analüüs näitas, et prefiks *mega-* on eelkõige millegi **määra** või **mõõdu** näitaja, kuid on spontaansetes ühendites kasutusel ka **kvaliteedi** rõhutajana.

Abstraktse määra rõhutajana on *mega-* tajutav näiteks ühendis *megapalju*, kus rõhutatakse **kogust** ja ühendis *megabeib*, mis viitab teatud isikuomaduste **intensiivsusele** või **äärmuslikkusele**. Mõõdu rõhutajana võib *mega-* tähendada kas **'põhiühikust miljon korda suurem'** või üldisemalt **'väga suur'**. Tähenduses 'miljon korda suurem' on *mega-* kasutusel reaalteaduslikes ja tehnilistes terminites nagu *megabait*, *megavatt* ja *megaparsek*, kus täpsus on väga oluline.

Üldisemas tähenduses 'väga suur' on *mega-* kõige selgemalt konkreetsete asjade või objektide mõõdu iseloomustajana, nt *megakirik* on hiigelsuur kirik. Peale selle võib

mega- rõhutada ka **abstraktsete nähtuste** suurust või määra, nt *megakasum* on väga suur kasum. Suuruse ülekantud tähenduses võib *mega-* viidata ka kellegi või millegi **kuulsusele** või **populaarsusele**. Selline tähendus on tajutav näiteks ühendites *megastaar* ja *megabänd*, aga ka *megatrend*.

Suurusega on tihedalt seotud ka prefiksi *mega-* kasutus **ulatuse** rõhutajana. Sellises tähenduses esineb *mega-* näiteks ühendis *megastruktuur*, mis on hiigelsuur ehitis või konstruktsioon. Ulatus võib kitsamalt viidata ka **rahvarohkusele**, näiteks *megaiiritust* iseloomustab eelkõige just suur rahvamass.

Kvaliteedi rõhutajana on *mega-* kasutusel eelkõige kõnekeeles. Enamasti seotakse seda erinevate positiivse alatooniga adjektiividega, nagu *megailus*, *megahea*, *megalahe* jms. Tähenduses '**väga hea**' on seda võimalik siduda ka substantiividega, nii on näiteks võimalik luua ühendeid nagu *megatreener* 'väga hea treener' või *megakoht* 'väga hea koht'.

9.1.2. Keelend *mega* pikema sõna asendaja või iseseisva sõnana

Keelend *mega* on laialt levinud sõna *megabait* lühendina (7.a). Kontekstisidusalt tundub võimalik teisigi analoogseid termineid (nt *megaherts* ja *megavatt*) erialases argoos *megaks* nimetada; põhiühikuks selliseid ühendeid lühendada ei saa, kuna suuruse vahe oleks miljonikordne ning seega tähendus täiesti teistsugune. Ühendeid, kus *mega* tähendab lihtsalt 'väga suur' on siiski võimalik ka põhisõnaks lühendada, nt *megastaarile* võib viidata ka kui *staarile*. Kõnekeeles on *mega* kasutusel ka adjektiivilaadse üksiksõnana tähenduses '**väga hea**', '**suurepärase**' (7.b). Lausete hindamise katse tulemused näitasid, et *mega* kasutus sellises tähenduses on küllaltki levinud, kuid siiski mitte niivõrd kinnistunud kui keelendi *super* samalaadne tähendus.

Näide 7

- a. Milleks on tal vaja umbes sada **mega** mälu, ma ei tea.
- b. Absoluutselt kõik oli **mega**!

Järgmiseks vaatan keelendi *mega* süntaktilisi omadusi, sh selle käitumist öeldistäite positsioonis ning ühildumist põhisõnaga täiendi positsioonis.

9.1.3. Keelendi *mega* süntaktilised omadused

Keelend *mega* võib eesti keeles esineda omadus- ja määrsõnade ees määrsõnalise täiendina (8.a, 8.b) ning nimisõnade ees omadussõnalise täiendina (8.c). *Mega* rõhutab täiendina eelkõige suurus, intensiivsust, ulatust või hulka (8.b, 8.c), kuid võib rõhutada ka kvaliteeti (8.a). Spontaansetes ühendites on keelendi *mega* funktsioon täiendi ja prefiksina küllaltki sarnane.

Näide 8

- a. Punane meri oli seal nii selge ja merepõhi **mega** ilus.
- b. Igatahes eile oli Soomes jõhkralt äge olnud ja **mega** palju rahvast.
- c. Aga nüüd täna ööga on pojal **mega** kõha tekkinud.

Mega eristub teistest uuritavatest keelenditest selle poolest, et see võib (aga ei pruugi) täiendi positsioonis põhisõnaga ühilduda (nt võib öelda nii *mega peole* kui ka *megale peole*). Seetõttu uurisin lausete hindamise katse ühe osana ka keelendi *mega* ühildumist põhisõnaga (täpsemalt on katse läbiviimist kirjeldatud peatükis 8). Keelejuhtidel tuli valida **kõik** võimalikud variandid, mis sobiksid lünka lausetes 9.a–9.f. Iga vastusevariandi puhul on märgitud sulgudes, mitu protsenti inimestest seda vastuvõetavaks pidas. Samuti on iga lause puhul alla joonitud populaarseim ainsuslik ja mitmuslik variant.

Näide 9

a. Kersti kurtis, et tal on
õhtuti _____ peavalud.

- Mega peavalud (42%);
- Megad peavalud (23%)
- Mega peavalu (49%)
- Ükski ei sobi (9%)

d. Paul rääkis, et ta käis
suvel _____.

- Mega matkal (33%)
- Megadel matkadel (16%)
- Megal matkal (44%)
- Mega matkadel (7%)
- Ükski ei sobi (24%)

**b. Mõtlesin _____, kus
eelmisel aastal käisin.**

- Megale peole (47%)
- Megadele pidudele (26%)
- Mega peole (24%)
- Mega pidudele (14%)
- Ükski ei sobi (27%)

**c. Mari ütles, et ta käis
_____ koolis.**

- Megas (42%)
- Mega (13%)
- **Kumbki ei sobi (49%)**

**e. Mu tädi maalib
loodusest _____ pilte.**

- Mega (18%)
- Megasid (43%)
- **Kumbki ei sobi (43%)**

**f. Euroopas visatakse
_____ toitu minema.**

- Mega koguses (33%)
- Megades kogustes (22%)
- Mega kogustes (31%)
- Megas koguses (34%)
- Ükski ei sobi (16%)

Kõigi lausete puhul, kus oli valida ainsuslike ja mitmuslike sõnavormide vahel (laused (a), (b), (d), (f)) eelistasid keelejuhid ainsuslikke variante. Katsetulemused näitavad, et keelend *mega* ühildub ainsuses põhisõnaga, kuna ühilduvaid sõnavorme (*megale peole*, *megas koolis*, *megal matkal* ja *megas koguses*) peeti läbivalt sobivamaks kui muutumatu sõnaga paralleelvariante. Mitmuslike vormide valik nii järjepidev ei olnud. Mõne ühendi puhul peeti sobivamaks põhisõnaga ühilduvat varianti (*megadele pidudele*, *megadel matkadel*, *megasid pilte*), mõne puhul muutumatu sõnaga varianti (*mega peavalud*, *mega kogustes*). Lausete (a) ja (f) puhul, kus *mega* rõhutab selgel kvantiteeti, valiti varianti „ükski ei sobi“ vähem kui nende puhul, kus *mega* rõhutab pigem kvaliteeti. Kõige vähem vastuvõetavateks peeti seejuures lauseid (c) ja (e), mille puhul tunti puudust „päris“ adjektiivist (st mitmete küsimustikku kommenteerinud keelejuhtide arvates oleksid olnud vastuvõetavamad ühendid *mega heas/toredas koolis* ja *mega häid/ilusaid pilte*). Kokkuvõttes näitasid katsetulemused seda, et täiendi positsioonis *mega* ühildub eesti keeles enamasti põhisõnaga (kuigi ka teised variandid pole võimatud). See omakorda näitab, et *mega* on eesti keelesüsteemis sujuvamalt mugandunud ja iseseisvunud kui teised siinses töös analüüsitavad keelendid.

Mega muutumist iseseisvate täistähenduslike sõnade sarnaseks näitab ka asjaolu, et sellest on võimalik tuletisi luua. Eesti kõnekeeles on kasutusel keelendist *mega* tuletatud adverb *megalt*, mida kasutatakse tähenduses 'väga palju'. *Megast* tuletatud adverb võib määra, ulatuse, intensiivsuse või kvaliteedi rõhutajana esineda täiendi positsioonis nii substantiivide (10.a) kui ka adjektiivide ees (10.b). Eestipärase adverbilise -*lt* liitmine keelendile *mega* (vrd *rõõmsalt*, *lohakalt*) näitab samuti selle kohanemist keelesüsteemis. Keelekasutajate arvamuse väljaselgitamiseks oli lausete hindamise katses ka üks lünklause, kus tuli valida, kas adjektiivi ette sobib iseseisvunud sõnavorm *mega*, adverbilise tuletusliitega variant *megalt*, mõlemad või mitte kumbki (10.c). Selgus, et ilma tuletusliiteta variant *mega* on keelejuhtidele vastuvõetavam, kuid küllalt suur hulk vastanutest (37%) pidas sobivaks ka vormi *megalt*, mis kinnitab, et mугanemisprotsess on käimas.

Näide 10

- a. Selle aarde peale sai täna ikka **megalt** aega raisatud.
- b. Ta on oma kodu **megalt** armsaks remontinud.
- c. Selles restoranis on _____ head eelroad.
 - Mega (72%)
 - Megalt (37%)
 - Kumbki ei sobi (9%)

Keelend *mega* võib esineda ka adjektiivse öeldistäite positsioonis (11.a). Harilikult ühildub see alusega (11.b). Peale selle võib *mega* võtta eesti käändelõppe ka pikema sõna asendajana (11.c). Teise sõna lühendvormina võib *mega* endaga siduda ka adjektiivitunnuse *-ne*. Näites (11.d) on analoogselt tuletusele *megabitt* → *megabitine* tuletatud sama sõna lühendvormist *mega* vorm *megane*.

Näide 11

- a. Tunne on hea ja tuju on **mega**.
- b. Oi, nad on **megad**, tõesti super naised.
- c. Sajast **megast** peaks piisama.
- d. 100-**megane** internet ei ole enam ulme.

9.2. Keelendi *super(-)* semantika ja süntaktilised omadused

9.2.1. Prefiksi *super-* tähendusväli

Uurimistöö käigus kogutud andmete kvalitatiivne semantiline anlüüs näitas, et prefiks *super-* on eelkõige **kvaliteedi** rõhutaja, kuid võib ühendi esiosana väljendada ka millegi **määra, mõõtu** või **hierarhilist positsiooni**.

Kvaliteedi rõhutaja on *super-* eelkõige positiivse alatooniga adjektiivsete ühendite nagu *superilus*, *superhea*, *superlahe* eesosisena. Selliste ühendite mõjul on *super-* ajapikku omandanud tähenduse 'väga hea', 'äärmiselt hea' ning hakanud seostuma ka substantiividega, rõhutades ka nähtuste, esemete ja inimeste häid omadusi ning kõrget kvaliteeti (nt *superpakkumine* 'väga hea pakkumine', *supervõimalus* 'väga hea võimalus').

Tähendusega 'väga hea' on tihedalt seotud ka tähendus '**erakordne**'. Prefiks *super-* võib väljendada kellegi või millegi **üleloomulikke võimeid** või **erakordset tõhusust**. Üleloomulikkust väljendab *super-* näiteks ühendis *supermees* 'üleainimlike võimetega mees' ning paljudes analoogsetes fantastiliste tegelaskujude nimetustes, nagu *supernaine*, *superkoer*, *superjanes* jt. Erakordse tõhususe väljendajana võib *super-* rõhutada **masinate, ainete ja inimeste** omadusi. Näiteks *superkondensaator* on väga võimas ja suure mahtuvusega kondensaator, *supertoit* on erakordselt toitainerikas söök, *superliim* on väga tugev liim ja *superema* on võimekam kui tavaline ema. Mõnel puhul (eeskätt inimestest rääkides) võib aga prefiksi *super-* tähendus sõltuda otseselt kontekstist ega pruugi üksiksõnana üheselt tõlgendatav olla. Nii võib näiteks *supernaine* sõltuvalt kontekstist tähistada kas erakordselt head, erakordselt tublit või hoopis üleloomulike võimetega naist.

Prefiksiga *super-* saab väljendada ka mõõtu. Kõige otsesemalt tuleb selline tähendus esile ühendites, kus prefiksi *super-* tähendus on '**väga suur**' (näiteks *supermarket* on suur pood). Suurusega on tihedalt seotud ka tähendused '**suure ulatusega**' ja '**võimas**'. Nähtuse ulatusele viitab *super-* näiteks ühendis *superparv*, mis on hiiglaslik galaktikaparvedest koosnev kosmosestruktuur, võimsusele aga ühendis *supertorm*, mis on erakordselt võimas ja mitmekülgne torm.

Alati ei pruugi *super-* väljendada millegi füüsilisi mõõtmeid, vaid võib viidata ka „suurusele“ ülekantud tähenduses ning tähistada kellegi või millegi **tuntust** või **kuulsust**. Sellises tähenduses on *super-* kasutusel näiteks ühendis *superstaar*, keda iseloomustab eelkõige just tuntus ning kes ei pruugi seejuures tingimata olla teistest parem laulja või näitleja.

Viimaks võib *super-* esineda ka tähenduses '**peal**', '**üleval**'. Tähenduses '**peal**' esineb *super-* näiteks ühendis *superstruktuur* '**pealisehitus**', mis võib ülekantult tähistada ka ühiskonnelu juhtivaid institutsioone. See on otseselt seotud prefiksi *super-* hierarhilise positsiooniga seotud tähendustega '**ülem**', '**ülim**' ja '**üle-**'. Tähenduses '**üle-**' on *super-* näiteks ühendis *superviisor* '**järelevaataja/ülevaataja**', tähenduses, '**ülem**' ühendis *superintendent* '**kõrgem vaimulik**' ja tähenduses '**ülim**' ühendis *superfinaal* '**võistluse viimane voor, mis toimub kahe parima vahel**'. Mõnes ühendis, näiteks *superriik*, võib *super-* tähistada ka **mõjuvõimu**, mis on seotud nii suuruse ja võimsuse kui ka hierarhilise positsiooniga.

9.2.2. Keelend *super* pikema sõna asendaja või iseseisva sõnana

Keelend *super* on eesti keeles laialt kasutusel ka üksiksõnana, olles omandanud üsna tugeva semantilise sisu tähenduses '**väga hea**', '**suurepärase**'. Seda kasutatakse nii adjektiivifunktsioonis (nt „ilm on *super*“) kui ka rõõmu ja rahulolu väljendava hüüdsõnana („Mul hakkab homme puhkus.“ – „*Super!*“). Peale selle võib keelend *super* olla mõne kaubamärgi või toote nimeks ning seostuda seega konkreetse kaubaga – nii näiteks viidatakse näites (12.a) *Super*-nimelisele kõnekaardile. Selline nimi on tõenäoliselt samuti motiveeritud keelendi *super* tähendusest '**suurepärase**'.

Pikemate sõnade asendajana *super* eriti sage pole. Ilmselt on see osalt tingitud sellest, et keelend *super* on üksiksõnana niivõrd kinnistunud tähenduses '**väga hea**', et sõnale teistsuguse tähenduse omistamine muudaks öeldu mitmetähenduslikuks ja poleks seega info edastamise seisukohast kuigi optimaalne. Siiski on erandkorras võimalik keelendit *super* kasutada näiteks sõna *supermarket* asendajana (12.b).

Näide 12

- a. Superilt *Superile* kõned tasuta
- b. Teise koha ning 750-eurose reisivautšeri pälvis Nobenäpu konkursil A... K... Võru Rimi *superist*.

Järgmiseks vaatan keelendi *super* süntaktilisi omadusi, sh selle käitumist täiendi ja öeldistäite positsioonis.

9.2.3. Keelendi *super* süntaktilised omadused

Keelend *super* on eesti keeles täiendi positsioonis sage. See võib esineda omadus- ja määrsõnade ees määrsõnalise täiendina (13.a, 13.b) ning nimisõnade ees omadussõnalise täiendi positsioonis (13.c). Tavaliselt rõhutab *super* täiendi positsioonis kvaliteeti, kuid võib vahel harva (nt ühendites nagu *super summa*) viidata ka suurusele või kvantiteedile. Keelendi *super* funktsioon spontaansetes ühendites on täiendi ja prefiksina väga sarnane (nt *superhea* ~ *super hea*) ning sõltub eelkõige keelekasutaja eelistustest ühend kokku või lahku kirjutada.

Täiendi positsioonis *super* ei ühildu põhisõnaga ei käändes (**superile reisile*, vrd *heale reisile*) ega arvus (**superid inimesed*, vrd *head inimesed*). Seega võib öelda, et keelend *super* pole adjektiivina veel täielikult eesti keelesüsteemis mугanenud ning käitub teistmoodi kui sarnases süntaktilises positsioonis omasõnad.

Super võib eesti keeles esineda ka adjektiivse öeldistäite positsioonis (13.d), kuid sealgi ei ühildu see alusega (*söögid olid super*, mitte **söögid olid superid*). Eesti käändelõppe võtab *super* ainult erandkorras pikema sõna asendaja või üksiksõnana (nt *Rimi superist* 'Rimi supermarketist').

Näide 13

- a. Pealegi tean nüüd, et ma olen **super** hea ema ja võin seda rolli südamerahuga võtta.
- b. Minu meelest antud autori poolt järjekordselt **super** hästi kirjutatud lugu.
- c. Tundub ju **super** idee.
- d. Mainin vaid, et söögid olid **super**.

9.3. Keelendi *hüper(-)* semantika ja süntaktilised omadused

9.3.1. Prefiksi *hüper-* tähendusväli

Uurimistöö käigus kogutud andmete kvalitatiivne semantiline anlüüs näitas, et prefiks *hüper-* võib rõhutada endaga seotud keelendi **määra** või **mõõtu**, viidata kellegi või millegi **hierarhilisele positsioonile** või tähistada millestki **väljaspool** asetsemist.

Määra rõhutajana võib *hüper-* tähendada '**väga**', '**üli-**' või '**liiga**'. Esimesed kaks tähendust tulevad esile positiivse konnotatsiooniga ühendites, kus *hüper* väljendab mingi omaduse **intensiivsust** (*hüperkiire* 'üli-/väga kiire') või näitab millegi **võimsust** (*hüperauto* 'väga võimas auto'). Millegi **liiga suures koguses** või **liiga intensiivselt** esinemine on aga pigem negatiivne (näiteks *hüperaktiivne* 'liiga/ebanormaalselt aktiivne').

Liiga suures koguses võib olla kas konkreetset **ainet** (nt *hüperkaltseemia* 'vere liigne kaltsiumisisaldus') või võib tegu olla mingi **abstraktsema nähtusega** (nt *hüpertermia* 'liigsoojus ehk keha ülesoojenemus'). Enamasti kuuluvad liigset intensiivsust või kogust rõhutavad mõisted meditsiinivaldkonda, kuna just haiguste ja tervisehädade puhul on põhjust määratleda, kas organismi talitlusvõime on tasakaalus või on midagi liiga palju/üle normi.

Mõõdu rõhutajana viitab eesliide *hüper-* tavaliselt sellele, et miski on **väga suur** või **normist oluliselt suurem**. Sellises tähenduses on *hüper-* näiteks sõnas *hüpermarket* 'hiiglasuur kaubahall'. Vahel võib *hüper-* tähistada ka seda, et miski on **suurem kui *super*-alguline** analoogne ühend. Näiteks *hüpermarket* on suurem kui *supermarket* ja *hüpernoova* on suurem kui *supernoova*.

Prefiksrite *super-* ja *hüper-* intensiivsusjärjestus seostub ka mõlema prefiksi võimaliku tähendusega näidata millegi **hierarhilist positsiooni**. Kõrge hierarhilise positsiooni või kontrollija rolli näitajad on ka ühendid, milles prefiks *hüper-* esineb tähenduses '**üle-**' (näiteks *hüperviisor* 'keskne üksus, mis kontrollib, kuidas virtuaalsed masinad suhtlevad ja toimivad allpool asuva ressurside kihiga') või näitab endaga seotud keelendi (**mõju**)**võimu** (nt *hüperriik* – USA).

Prefiks *hüper-* võib viidata ka sellele, et miski asub **väljaspool** või **kaugel**. Mõnes ühendis on see seos otsesem, näiteks *hüperoopia* tähendab 'kaugnägelikkust' ning mütoloogiline kohanimi *hüperborea* on otsetõlkes 'teiselpool põhjatuult'. Väljaspool asumisega on aga seotud ka tähendus **reaalsuse piire ületav**. Sellises tähenduses esineb *hüper-* näiteks ühendites *hüperkosmos* ja *hüperruum*, mis tähistavad teoreetilist neljandat mõõdet või ruumi.

Reaalsuse piiride ületamisega seostub ka prefiksi *hüper-* tähendus **virtuaalne**. See tähendus muudab prefiksi *hüper-* sagedaseks ka infotehnoloogia valdkonnas. Eelpool tähenduse 'üle-' näiteks toodud mõiste *hüperviisor* erineb *superviisorist* just selle poolest, et esimene on virtuaalne ülevaataja, teine aga inimene. See omakorda näitab, et prefiksitega *super-* ja *hüper-* analoogselt loodud ühendid ei pruugi alati näidata nähtuste intensiivsuse või suuruse määra, vaid võivad väljendada ka virtuaalse ja reaalse sfääri vastandust.

Prefiksi *hüper-* üks olulisemaid virtuaalsusega seotud tähendusi on '**veebi-**'. Sellises tähenduses on *hüper-* näiteks mõistes *hüpertekst* 'tekst, mille osi seovad hüperlingid' ja sellega seotud sõnas *hüperlink* 'aktiveerimisel sihtobjektiga asenduv objektiviide hüpertekstis'. Sõna *hüpertekst* viitab ühest küljest teksti virtuaalsusele ja veebikeskkonnas esinemisele, teisalt on aga seotud ka prefiksi *hüper-* tähendusega 'väljaspool', kuna hüpertekst võib hüperlinkide kaudu olla seotud ka teiste (väljaspool olevate) tekstidega. Tähenduses 'veebi-' võib *hüper-* esineda ka näiteks ühendis *hüperkaubamaja*, mis võib sõltuvalt keelekasutajast tähistada kas hiiglaslikku kaubamaja või veebikaubamaja (nt Amazoni).

9.3.2. Keelend *hüper* pikema sõna asendajana

Keelendit *hüper* kasutatakse vahel ka mõne pikema samaalgulise sõna asendajana. Sõna *hüper* iseseisev leksikaalse sisuga kasutus pole küll eesti keeles kuigi levinud, kuid korpuse- ja veebiotsing näitab, et seda tuleb vahel siiski ette. Keelendit *hüper* võib kontekstisidusalt vestluse piires kasutada näiteks tähenduses '**hüperglükeemia**' (14.a), '**munasarjade hüperstimulatsioon**' (14.b), '**hüpermarket**' (14.c) või '**Pokkeri hüperturbo mänguformaad**' (14.d). Iseäranis huvitav on näide (14.b), kus esimeses lauses on kasutatud keelendit *hüper* leksikaalses tähenduses substantiivina, seejärel aga

samast olukorrast rääkides keelendit *super* öeldistäite positsioonis adjektiivina – on selge, et *super* on siin just adjektiivistunud vormis hinnanguandja, mitte substantiivne lühend, kuigi süntaktiliselt võiks ta olla mõlemat. See näitab, et uuritavad võõrprefiksud on väga mitmekülgsed ja kohanevad eesti keelesüsteemiga paindlikult ega paigutu üheselt ühtegi kindlasse grammatilisse või leksikaalsesse kategooriasse.

Näide 14

- a. kas rohke väävelvesiniku hulk joogivees võib mingil põhjusel tekitada **hüper** seisundit, milles laps paari päevaga langeb koomasse?
- b. Loodame, et see süvenev **hüper** siis ikkagi rasedusega seotud. See oleks ju super!
- c. Rimi rajas Ülemiste keskusse algselt kavandatust väiksema hüpermarketi ja ehitab praegu väiksemaks oma Haabersti **hüperit**.
- d. Ma obv jätkuvalt **hüperite** poolt. Meistrikate kavas võiks ikka olla mängud, mida inimesed reaalselt mängivad, **hüperid** on väga popid.

Peale selle on mõnes ühendis keelendil *hüper* selgelt leksikaalne tähendus. Näites (15.a) on *hüperlapse* all mõeldud 'hüperaktiivset' last ning seega tuleks keelendit *hüper* selles ühendis tõlgendada pigem leksikaalse tähendusega lühendi kui prefiksina. Mõnel juhul võib *hüper* asendada ka **kategooriat**, nt keerukaid meditsiinilisi termineid (15.b). Peale selle võib *hüper* esineda ka läbipaistmatu lühendi või **abstraktse hüüdsõnana** (15.c), kuid see on siiski võrdlemisi haruldane. Keelend *hüper* võib seega asendada väga erinevaid mõisteid ja ühendeid, kuid vahel võib keeruline mõiste lüheneda ka tüvisõnaks ning hoopis prefiksi *hüper* minetada – nii on näiteks mõiste *hüperlink* lühem variant *link*, mitte *hüper*.

Näide 15

- a. 2.7 aastane ja samuti **hüper**laps!
- b. [E]t diabeet oleks hästi kompenseeritud, maksab diabeetik omast taskust (loe: pensionist, toetusest) 1000–2000 krooni testribade eest, et hüpod ja **hüperid** oleks õigel ajal eemale tõrjutud.
- c. Laste linnalaager „**Hüper**“ Kumus!

Järgmiseks vaatan keelendi *hüper* süntaktilisi omadusi, sh selle käitumist täiendi ja öeldistäite positsioonis.

9.3.3. Keelendi *hüper* süntaktilised omadused

Korpuse etTenTen analüüs ja lausete hindamise katse tulemused näitasid, et keelend *hüper* on eesti keeles täiendi positsioonis võrdlemisi haruldane, kuid võib siiski mõne keelekõneleja idiolektis esineda põhisõnast lahkukirjutatuna, kas määrsõnalise (16.a) või omadussõnalise (16.b) täiendina. Üldiselt tajutakse keelendit *hüper* siiski kinnistüve või liite, mitte iseseisva sõnana ning seega on selle ühildumine põhisõnaga (**hüperi tujuga*, **hüperile inimesele*) ebatavaline, kui mitte võimatu. Keelend *hüper* võib siiski eesti käändelõppe võtta, kuid seda ainult peatükis 9.3.2 „Keelend *hüper* pikema sõna asendajana“ käsitletud juhtudel, kus *hüper* asendab mingit täistähenduslikku mõistet (nt *ehitab hüperit pro hüpermarketit*).

Öeldistäite positsioonis on *hüper* nii pikema sõna asendajana (16.c) kui ka adjektiivses tähenduses (16.d) haruldane, kuid mitte päris võimatu. See näitab, et kuigi *hüper* ei ole eesti keeles veel täielikult iseseisvunud nagu *super*, siis eeldused selleks on olemas.

Näide 16

- a. Inimesed kirjeldavad mind tavaliselt kui päiksekiirt, kes on rõõmus, **hüper positiivne** ning sõbralik .
- b. Ei pea olema palju jõudu ega **hüper nurka**, et suveräänselt võistlusklassis domineerida.
- c. Samuti **oli hüper** [*munasarjade hüperstimulatsioon – J.K.*]. Nädal aega iga hommiku käisin tilguti all ja enesetunne oli väga kehv.
- d. [K]oju jõudes olid käed ai ai ai kui valusad ja kõrvad lukus ning tuju oli hüper.

9.4. Keelendi *ultra(-)* semantika ja süntaktilised omadused

9.4.1. Prefiksi *ultra-* tähendusväli

Korpusandmete kvalitatiivne semantiline analüüs näitas, et prefiks *ultra-* võib rõhutada millegi **äärmuslikku määra** või **mõõtu**. Kvaliteedi rõhutajana oli prefiks *ultra-* tõlgendatav vaid loetelukatses nimetatud ühendites (nt *ultralahe*), korpusandmed sellist

kasutust ei kinnitanud. Seega võib järeldada, et seda tüüpi ühendite esiletulek loetelukatses on mõjutatud teiste uuritavate prefiksrite kasutusest analoogses kontekstis ning kvaliteedi rõhutaja funktsioon ei ole prefiksi *ultra-* puhul tegelikult kuigi tüüpiline.

Harilikult rõhutatakse prefiksiga *ultra-* tüvega väljendatu äärmuslikku **määra**, olgu selleks siis mingi **abstraktne** või **füüsi(ka)line** nähtus. Abstraktsed nähtused, mida prefiksiga *ultra-* rõhutada saab, jagunevad omakorda inimese **vaimseteks** omadusteks ja mingi **olukorra või nähtuse** omadusteks. Näiteks ühendis *ultraintelligente* väljendab prefiks *ultra-* vaimse võimekuse määra, ühendis *ultramoodne* aga abstraktse nähtuse intensiivsust.

Vaimsete omadustega on seotud ka *ultra-* kasutus äärmuslike vaadete või veendumuste rõhutajana. Sellises funktsioonis on prefiks *ultra-* sageli **religioosesse** ja **poliitilisse** sõnavarra kuuluvate sõnade eesliitena ning esineb ühendites nagu näiteks *ultraortodoksne* ja *ultraliberaalne*.

Füüsikalise äärmuslikkuse näitajana on *ultra-* tõlgendatav näiteks terminis *ultraheli*, mis on inimkõrvale kuuldamatu äärmiselt suure sagedusega heli. Peale selle võib prefiksiga *ultra-* moodustada spontaanseid ühendeid ka füüsiliste objektide omaduste iseloomustamiseks, nii võib näiteks nimetada *ultrakergeks* esemeid, mis kaaluvad väga vähe.

Prefiks *ultra-* võib rõhutada ka konkreetsemalt millegi **mõõtu**. Pikkuse intensiivistajana esineb see näiteks kinnistunud mõistetes nagu *ultralühilaine*, mis on äärmiselt lühike raadiolaine ja *ultramaratoni*, mis on äärmuslik (st eriti pikk) maraton. *Ultra-* võib mõnikord mõõdu rõhutajana esineda ka spontaansetes ühendites, nii võib näiteks väga õhukese eseme kohta öelda, et see on *ultraõhuke*.

9.4.2. Keelend *ultra* pikema sõna asendaja või iseseisva sõnana

Keelend *ultra* on eesti keeles iseseisva sõnana omandanud leksikaalse tähenduse '**äärmuslane**'. Selles sõnaga võib tähistada nii äärmuslike poliitiliste või religioossete vaadetega inimest (17.a), fanaatilist (jalgpalli) fänni (17.b) kui ka muud tüüpi tugevate isiklike veendumustega inimest (17.c)

Näide 17

- a. Teiselt poolt on üksiküritaja /.../ oma mängumehe koore all kahtlemata ka rahvuslik konservatiiv (kui mitte **ultra**).
- b. Aegi sõnul pole politseil infot eriti agressiivsete fännide, nn **ultrate** võimalikust Tallinna saabumisest.
- c. Ma ei ole muidugi **ultra**, leivad saiad (kuigi teeme ka neid aeg-ajalt ise), joogid, toorained jne on ikka poest, aga road nendest valmistame ikka ise.

Peale selle on sõna *ultra* kasutusel mitmete komplekssete liitsõnade lühendina. Nii võib see sõltuvalt kontekstist tähistada ka 'ultraheliuuringut' (18.a), 'ultramaratoni' (18.b) või isegi 'ultraviolettkiirgust' (18.c).

Näide 18

- a. [R]asedus tuleb katkestada, sest lapsel puuduvad neerud (ta **ultras** nägi omast arust, et nii oli.
- b. Sillamäe **ultra** on jooksuüritus, kus toimub 24 tunni jooks ja 100 km jooks.
- c. [T]a näeb natuke rohkem kui infrast kuni natuke vähem **ultrani**.

Sõna *ultra* võib esineda ka toote- ja sordinimedes ning erinevate ürituste ja projektide pealkirjades. Mõnel juhul on keelend *ultra* mingi konkreetse objekti või nähtuse nimeks, nii näiteks on olemas Ultra kõnekaart (19.a). Teisalt võib *ultra* olla ka mingi pikema nimetuse lühend, mida kasutatakse kontekstisidusalt mingile objektile, näiteks automargile (19.b) või kalapüügi varustusele (19.c), viidates.

Näide 19

- a. Kolme suurema mobiilioperaatori omaaegsetest pakettidest on hingusele läinud EMT Delta /.../ ning Tele2 noortepakett **Ultra**.
- b. Ma ei ole küll kuulnud rohkem ühestki **Ultrast** Eestis, ei turboga ega ilma.
- c. Mis mudel oli? **Ultra**? Nüüd piisavalt aega möödab ehk annad natuke tagasisidet!

Järgmiseks vaatan keelendi *ultra* süntaktilisi omadusi, sh selle käitumist täiendi ja öeldistäite positsioonis.

9.4.3. Keelendi *ultra* süntaktilised omadused

Keelend *ultra* on eesti keeles intensiivistava või adjektiivilaadse täiendi positsioonis äärmiselt haruldane, kuigi üksikuid näiteid siiski leidub. Korpusematerjali põhjal pole võimalik hinnata, kas *ultra* võiks põhisõnaga ühilduda või mitte (vrd *ultra peole* vs. *ultrale peole*), kuna sedasorti kollokatsioonid ei leidunud. Leksikaalse tähendusega üksiksõnana võib *ultra* siiski käändelõppe võtta (18.a, 18.c).

Keelend *ultra* võib eesti keeles esineda ka öeldistäite positsioonis. Harilikult on *ultra* sellisel juhul mingi pikema sõna asendaja või leksikaalse tähendusega üksiksõna (20.a, 20.b), mis ühildub lause alusega. Veebitekstides leidub ka üksikuid näiteid *ultra* kasutamise kohta adjektiivse öeldistäitena (20.c), kuid keelendi selline kasutus ei ole laialt levinud.

Näide 20

- a. Pealegi tundus, et 4-5 maratoni aastas on võimalik, noh, lihtsalt kaks nendest on **ultrad**.
- b. Tegelikult ei ole mitte mingit vahet – ultrad on **ultrad**, see, mis nad kokku toob, on ikkagi jalgpall.
- c. Hiljem sai soojas saunas käidud ja tuju oli **ultra**.

Järgnevalt esitan kokkuvõtte kogu uurimistöö põhilistest tulemustest.

Kokkuvõte

Uusklassikalised prefiksids on ladina ja kreeka keelest laenatud keeleüksused, mis võeti kaasaegsetes keeltes rahvusvahelise teadussõnavara väljatöötamise käigus prefiksilaadsete sõnaosadena kasutusele. Ajapikku on nende kasutusvõimalused laienenud ja produktiivsus kasvanud. Klassikalistes keeltes oli sellistel keelenditel sageli olemas ka vaba korrelaatsõna, kuid kaasaegsetesse keeltesse laenati nad seotud morfeemidena. Tegu on funktsioonilt prefiksilaadsete, kuid tüüpilistest grammatilistest liidetest semantiliselt sisukamate keeleüksustega. Uusklassikalised afiksids võivad üksteisega kombineerudes ka ilma tüvisõnata uusi sõnu moodustada, mis puhtgrammatiliste keeleüksuste puhul võimalik ei ole. Selle poolest sarnanevad nad näiteks eesti keeles kasutusel oleva prefiksilaadse sõnaosaga *eba-*, millest saab samuti tuletisi moodustada (nt *ebard*). Uusklassikalised prefiksids on seega olemuselt leksikaalsete ja grammatiliste keelendite piiril olevad morfeemids ja nende paigutumine keelesüsteemi on keerukas küsimus.

Prefiksilit sõnatuletust ja uusklassikalisi prefiksids on eesti keeles võrdlemisi vähe uuritud, mistõttu otsustasin kaardistada nelja levinud uusklassikalise prefiksids *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* kohanemist ja tähendusvälju tänapäeva eesti keeles. Neil prefiksitsel on sarnane põhifunktsioon millegi intensiivsust või kvaliteeti rõhutada, mis võimaldas nende tähenduskontraste täpsemalt analüüsida. Uurimistöö oli empiiriline, sünkrooniline ja eesti keele keskne.

Tegin kolm katset (loetelukatse, lausete vastuvõetavuse hindamise katse ja intensiivsusskaalakatse) ja korpusuuringu. Loetelukatse tulemuste ja veebitekstide korpusest ettenähtavalt kogutud materjali põhjal võib öelda, et kõik neli prefiksitsel on eesti keeles kasutusel. Loetelukatses moodustasid keelejuhid kõigi prefiksitsel üle saja erineva ühendi. Kõige rohkem erinevaid ühendeids moodustati keelendiga *super(-)* ning kõige vähem keelendiga *hüper(-)*. Pikimaid loetelusids moodustati prefiksitsel *mega(-)*.

Korpuses etTenTen oli kõige rohkem erinevaid ühendeid prefiksiga *super-*. Loetelukatse ja korpusuuringu põhjal on seega *super(-)* ja *mega(-)* eesti keeles produktiivsemad kui *hüper(-)* ja *ultra(-)*.

Kui loetelukatse näitas eelkõige uuritavate keelendite potentsiaali spontaanseid ühendeid moodustada, siis korpusandmestiku sõnavara oli mitmekesisem ja võimaldas paremini prefiksitate tähendusi piiritleda. Selgus, et kõik neli prefiksiti on väga mitmekülge tähendusväljaga ning kuigi neil on kõigil omadus rõhutada millegi määra, on nende kasutuskontekstid ja tähendusnüansid erinevad. Näiteks saab nii prefiksiga *mega(-)* kui ka prefiksiga *super(-)* millegi kvaliteeti või kvantiteeti rõhutada, kuid *mega(-)* esineb siiski palju sagedamini kvantiteedi ja *super(-)* kvaliteedi rõhutajana. Prefiks *ultra(-)* rõhutab peamiselt millegi äärmuslikkust. Prefiks *hüper(-)* aga eelkõige millegi esinemist üle normmäära. Peale kvaliteedi vs kvantiteedi rõhutamise võivad erinevate prefiksitate moodustatud ühendid üksteisele vastanduda ka näiteks intensiivsuse (*[super/hüper]market*), positsiooni vs suuruse (*[mega/super]-struktuur*) ja virtuaalsuse vs tegelikkuse (*[hüper/super]viisor*) alusel.

Prefiksitate tähendus määrab ka primaarse teemavaldkonna, kus neid kasutatakse. Nii näiteks on *hüper-*, mis rõhutab millegi üle normmäära esinemist, sageli kasutusel meditsiinisõnavaras ja *ultra-* äärmuslikkuse rõhutajana poliitilises ja tehnoloogilises sõnavaras. *Super-* ja *mega-* on aga korpusandmete ja lausete vastuvõetavuse katses osalenute hinnangul kõnekeelsemad kui teised kaks.

Lausete vastuvõetavuse hindamise katse näitas, et *super* ja *mega* võivad esineda täiendi ja öeldistäite positsioonis. Veebist otsitud näitelause järgi on võimalik ka keelendite *hüper* ja *ultra* sarnane kasutus, kuid see on palju haruldasem. Uurimus näitas muuhulgas, et aluse positsioonis *tuju* võimaldab kõigi prefiksitate esinemist öeldistäitena. Keelend *mega* on teistest selgemalt eesti grammatilise süsteemiga kohanenud, kuna täiendi positsioonis ühildub see enamasti põhisõnaga (*megale peole*), kuigi võimalik on ka kasutus muutumatu sõnana. Samuti on prefiksist *mega* võimalik adverbivorm *megalt*.

Uuritavad prefiksiti on eesti keeles iseseivumas ning on kasutusel nii üksiksõnadena (nt hüüdsõna *super!*) kui ka pikemate sõnade asendajatena (nt *mega ~ megabait*). Pikema

sõna lühendina on prefiksid sageli võimalikud siiski ainult kontekstisidusalt konkreetse vestluse piires (nt *hüper* ~ *hüperglükeemia*; *ultra* ~ *ultramaratoni*). Lühendvormidena võtavad prefiksid ka eesti käändelõppe.

Korpusandmete põhjal liituvad *mega-*, *super-* ja *hüper-* enamasti substantiividega, *ultra-* aga adjektiividega. Loetelukatse tulemuste põhjal liituvad *mega(-)*, *hüper(-)* ja *ultra(-)* enamasti adjektiivide ja *super(-)* substantiividega. Seejuures liituvad *mega(-)* ja *super(-)* sagedamini emotsionaalselt hinnanguliste ja *ultra(-)*, *hüper(-)* neutraalsemate adjektiividega. Emotsionaalselt hinnangulised adjektiivid on enamasti positiivse alatooniga. Korpusandmete ja loetelukatse tulemuste erinevus võib tuleneda spontaansete ühendite ülekaalust katseandmestikus.

Loetelukatse tulemuste võrdlus ungari ja inglise keeles tehtud analoogsete katsete tulemustega näitas, et esile tulevad ühendid sõltuvad tugevalt kultuurikontekstist. Näiteks nimetati eesti loetelukatses sageli ühendit *hüperboloid* ja inglise katses ühendit *megabucks*. Inglise katses nimetati rohkem rahvusvahelisi termineid, samas kui ungari ja eesti katsetes loetleti palju ka spontaanseid ühendeid.

Siinne töö on siiski vaid põgus sissejuhatus kompleksesse teemasse ning usklassikalisi liiteid tasub eesti keele kontekstis laiahaardelisemalt ja põhjalikumalt edasi uurida. Vaadelda võiks ka teiste usklassikaliste prefiksrite (nt *anti-*, *a-*, *pro-*, *ekstra-*) tähendusvälju ja produktiivsust; uurida täpsemalt kokku-lahkukirjutamise tagamaid; määratleda usklassikaliste prefiksrite eesti keeles kasutuselevõtu aeg ja nendega seotud ühendid erinevatel ajaperioodidel; käsitleda seda tüüpi keelendite paigutumist eesti keele grammatilisse süsteemi ning uurida võrdluses klassikaliste keeltega usklassikaliste prefiksrite tähenduste nihkeid ajas ja ruumis.

Kirjandus

Aitchinson, Jean 1987. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon. Oxford: Basil Blackwell.

Andor, József 2005. A Lexical Semantic-Pragmatic Analysis of the Meaning Potentials of Amplifying Prefixes in English and Hungarian. – Corpus Linguistics 2005 conference. Birmingham.

Baayen, Harald 1992. Quantitative Aspects of Morphological Productivity. – Yearbook of morphology 1991. Dordrecht: Springer, 109–149.

Bauer, Laurie 1998. Is there a class of neoclassical compounds, and if so is it productive? – Linguistics 36(3), 403–422.

Bauer, Laurie 2001. Morphological Productivity. Cambridge: Cambridge University Press.

Durkin, Philip 2014. Borrowed words: A history of loanwords in English. Oxford University Press.

EKK = Ereht, Mati, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Hamawand, Zeki 2011a. Prefixes of degree in English: a cognitive-corpus analysis. – Open journal of modern linguistics 1(2), 13–23.

Hamawand, Zeki 2011b. Morphology in English: Word Formation in Cognitive Grammar. Bloomsbury Publishing.

Hausenberg, Anu-Reet 2009. Kuhu lähed, eesti keel? Sõnavara muutumine jätkub. – Keel ja Kirjandus 4, 249–259.

Heinapuu, Andres 1980. Unikaalste ja seotud esiosadega (liit)sõnad eesti keeles. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Kasik, Reet 2009. Eesti keele sõnatuletus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kasik, Reet 2013. Komplekssete sõnade struktuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kasik, Reet 2015. Sõnamoodustus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kerge, Krista 1992. Kas eesti keeles on prefiksoide? – Eesti keele ja kirjanduse kateedri töid 3. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 57–65.

Kotilainen, Jaana 2006. Adjektiivide intensiivsusprefiksoidide moodustumine ja kasutus eesti keeles. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Kotilainen, Jaana 2014. Intensiivsusprefiksoididest. Imearmetust padukarskeni – Oma Keel 2, 13–20.

Langacker, Ronald W 1977. Syntactic reanalysis. – Mechanisms of Syntactic Change 59. Ed. by C. Li. Austin: University of Texas Press, 57–140.

Langacker, Ronald 1987. Foundations of Cognitive Grammar. Stanford: Stanford University Press.

Lehmann, Christian 1995. Thoughts on grammaticalization. München: Lincom Europa.

Lüdeling, Anke, Tanja Schmid, Sawwas Kiokpasoglou 2002. Neoclassical word formation in German. – Yearbook of Morphology 2001. Dordrecht: Springer, 253–283.

Metslang, Helle, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Anni Jürine, Kirsi Laanesoo, and David Ogren 2017. Artikkel õnnesoovidega. Komitatiivi funktsioonidest eri aegade ja registre eesti kirjakeeles. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 8(1), 149–178.

Norde, Muriel 2010. Degrammaticalization. Three common controversies. – Grammaticalization: Current views and issues. Ed by K. Stathi et al. Amsterdam: John Benjamins, 123–150.

Pakula-Borowiec, Joanna 2013. Augmentative and evaluative morphemes super (-), ekstra (-), mega (-) and hiper (-) in Polish – a corpus-based analysis. – Studies in Polish Linguistics 8(1), 15–43.

Panocová, Renáta 2016. Neoclassical compounds in the onomasiological approach – The Semantics of Compounding. Ed. by P. ten Hacken. Cambridge: Cambridge University Press, 192–207.

Saari, Henn 1978. Sünkroonia, diakroonia ja kolm liiki uut keelevara – Keel ja struktuur 10. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 42–65.

Sutrop, Urmas 2001. List task and a cognitive salience index. – Field Methods 13(3), 263–276.

Vare, Silvi 2006. Võõrliiteid ja seotud võõrtüvesid eesti keeles. – TEA koolisõnastik. Võõrsõnad, 624–655.

Vare, Silvi 2012. Eesti keele sõnapered. Tänapäeva eesti keele sõnavara struktuurianalüüs. I köide: A–M. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Vare, Silvi 2015. Võõrsõnade ehitusest. – Võõrsõnastik. 3. täiendatud ja ümbertöötatud trükk. Tallinn: TEA Kirjastus, 832–863.

Velsker, Eva 2010. Leksikaliseerumine keelemuutuses. – Keel ja Kirjandus 7, 521–536.

Materjali allikad ja abimaterjalid

Beautiful Soup = <https://www.crummy.com/software/BeautifulSoup/>. Vaadatud 12.06.2019.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. 2009. Tallinn: Eesti Keele Instituut;
<http://www.eki.ee/dict/ekss/>. Vaadatud 12.06.2019.

EstNLTK = Orasmaa, Siim, Timo Petmanson, Alexander Tkachenko, Sven Laur,
Heiki-Jaan Kaalep 2016. EstNLTK-NLP Toolkit for Estonian.

etTenTen = Internetist alla laetud eestikeelsete veebilehtede korpus;
<http://www.keeleveeb.ee/dict/corpus/ettenten/>. Vaadatud 12.06.2019.

Sõnaveeb = <https://sonaveeb.ee/>. Vaadatud 12.06.2019.

VSL = Võõrsõnade leksikon. 2012; <http://www.eki.ee/dict/vsl/>. Vaadatud 12.06.2019.

ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat. 2018; <https://www.eki.ee/dict/qs/>. Vaadatud
12.06.2019.

The usage of neoclassical prefixes *super-*, *hüper-*, *mega-* and *ultra-* in Estonian. Summary

Neoclassical prefixes are morphemes that originate from Latin or Ancient Greek and have become part of international vocabulary within the last few centuries. They are bound morphemes that function as prefixes, however they often have more lexical meaning than regular affixes. As they have characteristics of both grammatical and lexical morphemes, their place in grammatical systems of modern languages is a complex issue.

The aim of this MA thesis is an empirical analysis of the usage of semantically similar neoclassical prefixes *super-*, *hüper-*, *mega-* and *ultra-* in Estonian. The study was synchronic and empirical. The research was focused principally on the productivity, meaning, syntactic freedom, lexicalization and intensity of aforementioned prefixes.

The data for the inquiries was collected from etTenTen – Estonian corpus of webpages. The lemmas of words starting with *super-*, *hüper-*, *mega-* and *ultra-* were extracted from the corpus and analyzed systematically. In addition to that, three experiments were made. In the first one respondents were given a free association task with cues *super-*, *hüper-*, *mega-* and *ultra-*. In the second experiment the participants were asked to fill the gaps in sentences with all acceptable words (adding either missing prefixes *super(-)*, *hüper(-)*, *mega(-)* and *ultra(-)* or words directly following them). In the third experiment the respondents had to order prefixes *super-*, *hüper-*, *mega-* and *ultra-* from the weakest up to the strongest. The purpose of the first experiment was to analyze the potential productivity of each prefix, the purpose of the second one was to analyze their syntactic freedom and contextual restraints and the purpose of the third one was to identify possible gradation of intensity among the prefixes.

All prefixes were found to be productive in Estonian, especially *super-* and *mega-*. *Super* and *mega* also appear to be syntactically more flexible than the others. *Mega* even takes case affixes as an attribute modifying a noun. As the independence of the prefixes

grows, they also get new lexical meanings, such as *mega* as a short form of *megabyte*. The study revealed that even though they all are used as intensifiers, the nuances in their meanings differ greatly. Most obviously they can express different intensity (*super-* being the weakest) and contrast in expressing quantity or quality. The usage of a certain prefix may also depend on the thematic domain of the word (e.g. *hyper-* is excessively used in medical vocabulary) or stylistic level (e.g. *mega-* and *super-* appearing more often in the course of informal spontaneous usage of language than others). All in all the nature of neoclassical prefixes, their meanings and lexicalization is complex, but interesting and is worth further research.

Lisa 1. Sagedasemad *mega*-algulised ühendid korpuses etTenTen

Substantiivid	Adjektiivid	Muu
megabait megabeib megabitt megabänd megadoos megafauna megafirma megafon megaherts megahind megahitt megakahjum megakasum megakirik megakogudus megakogus megakorporatsioon megaliit megalinn megalodon megalomaania megamarket megapalk megaparsek megapiksel megapolis megaprojekt megaraha megastaar megastruktuur megatonn megatrend megatäht megatöö megavatt megaüritus	megaarmas megahea megaigav memailus megairw megakallis megakiire megakõrge megalahe megamõnus megaodav megapikk megaraske megarikas megasuur megavalus megavõimas	mega megapalju megarahul Tuletised megabaidine megabitine megahertsine megahästi megakiiresti megakiirus megalt megane megapiksliline megapiksliline megatonnine megavatine megavõimsalt

Lisa 2. Sagedasemad *super*-algulised ühendid korpuses etTenTen

Substantiivid	
superstaar supermarket supernoova superauto supermodell superarvuti supervisioon superfinaal superkangelane superliiga superriik superparv superkross superkondensaator superintendent supertoit superfosfaat supermees supersuum supertulemus supervõim superpositsioon supervõime superlapsehoidja	supervorm supernaine supersümmeetria supertäht superego superema superpakkumine supersport superklubi superjõud supermäng supernäide superhind superhitt super-maa supervulkaan superagent superinimene supervõimalus superorganism supergrupp superliim supertorm superstruktuur
Adjektiivid	Liitsõnad
superhea superluks superilus superlahe supermassiivne superrikas supersoodne supertore supertubli	superstaarisaade supernoovaplahvatus supertoiduaine
	Tuletised
	superhästi superviisor
Muu	
super supermini super-hüper	

Lisa 3. Sagedasemad *hüper*-algulised ühendid korpuses etTenTen

Substantiivid		Adjektiivid	Muu
hüperauto	hüpermets	hüperaktiivne	hüper
hüperbilirubineemia,	hüpermobiilsus	hüperenergiline	hüper-super
hüperboloid	hüpermodernism	hüperkiire	
hüperbool	hüpernoova	hüperkineetiline	
hüperborea	hüperoopia	hüperplastiline	Tuletised
hüpereemia	hüperpalk	hüperreaalne	hüperaktiivselt
hüperglükeemia	hüperparatüroidism	hüperrikas	hüperaktiivsus
hüperhidroos,	hüperpigmentatsioon	hüpersensitiivne	hüperboliseerima
hüperhiid,	hüperplaasia	hüpertundlik	hüperboolne
hüperinflatsioon	hüperprolaktineemia		hüperborealane
hüperinsulineemia	hüperreaktiivne	Liitsõnad	hüperinflatsiooniline
hüperjõud	hüperreaktiivsus	hüperboolpeegel	hüperkiirus
hüperkaleemia	hüperrealism	hüpertensiooniühing	hüperkriitika
hüperkaltseemia	hüperruum	hüpertooniahaike	hüperkriitiline
hüperkapnia	hüperseksuaalsus	hüpertooniatõbi	hüperreaalsus
hüperkasum	hüpersomnia		hüperreaktiivne
hüperkaubamaja	hüperstimulatsioon		hüperrealist
hüperkeratoos	hüpertekst		hüperrealistlik
hüperkolesteroleemia	hüpertensioon		hüperseksuaalne
hüperkonkurents	hüpertermia		hüpersensitiivsus
hüperkosmos	hüpertoonia		hüpertekstiline
hüperkriitik	hüpertroofia		hüpertensiivne
hüperlink	hüpertüroidism		hüpertoonik
hüperlipeemia	hüpertüreoos		hüpertooniline
hüperlipideemia	hüperventilatsioon		
hüperloom	hüperviisor		
hüpermarket	hüpervitamiinos,		
hüpermedia	hüpervõim,		

Lisa 4. Sagedasemad *ultra*-algulised ühendid korpuses etTenTen

Adjektiivid	Substantiivid	Muu
ultraintelligentne	ultraheli	ultra
ultrakerge	ultrajooks	
ultrakompaktne	ultrakondensaator	Liitsõnad
ultrakonservatiivne	ultralühilaine	ultraheliandur
ultraliberaalne	ultramaraton	ultraheliaparaat
ultramobiilne	ultramariin	ultraheliaparatuur
ultramodernne	ultratolerants	ultraheliarst
ultramoodne	ultraviolet	ultrahelidiagnostika
ultranatsionalistlik		ultraheliimpulss
ultraortodoksne		ultrahelikabinet
ultraparempoolne		ultrahelikeskus
ultraportatiivne		ultrahelikontroll
ultraradikaalne		ultrahelilaine
ultrarealistlik		ultrahelilifting
ultraroheline		ultrahelimootor
ultravasakpoolne		ultrahelipilt
ultravägivaldne		ultrahelipuhastus
ultraõhuke		ultraheliravi
		ultraheliseade
		ultrahelisensor
		ultraheliskriining
		ultraheliuuring
		ultraviolettkiir
		ultraviolettkiirgus
		ultraviolettlamp
		ultraviolettpiirkond
		ultraviolettspekter
		ultraviolettvalgus

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Johanna Kiik, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) minu loodud teose

„Uusklassikaliste prefiksrite *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* kasutusest eesti keeles“,

mille juhendaja on Ann Veismann,

1. reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Johanna Kiik

13.06.2019